

NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI HARIDUSMINISTEERIUMI

PEDAGOOGILINE AJAKIRI

V AASTAKÄIK

Nr. 3

MÄRTS

1948

Marxism-leninism kapitalismi hukkumise vältimatusest.

(„Kommunistliku partei manifesti“ 100. aastapäeva puhul)

G. DEBORIN.

Veebruaris 1848. aastal kõlasid üle maailma „Kommunistliku partei manifesti“ tulised sõnad. „Manifesti“ geniaalsed loojad Marx ja Engels, tuginedes teadusliku analüüsi määratule jõule, tõestasid esmakordselt, et on vältimatu kapitalistliku korra kokkulangemine ja uue ühiskondliku korra — kommunismi võit.

Marx ja Engels andsid hävitava kriitika kodanlikule ühiskonnale, mis põhineb kapitali palgaorjade eksploatatsioonil, avastasid kapitalismi sügavaimad sisemised vastuolud, ta arenemise seaduspärasused ja hukkumise vältimatuse. Nad põhjendasid teaduslikult tööliklassi, kui kapitalismi hauakaevaja ja kommunismi looja ajaloolist missiooni. „Kommunistliku partei manifest“ osutus esimeseks programmiks kommunistidele, kes alustasid võitlust töötajate vabastamiseks rõhumisest ja eksploatatsioonist, võitlust kultuuri ja tsivilisatsiooni progressi eest.

„Manifestiga“ tõestati ümberlukkamatult, et sotsialism pole mitte unistajate väljamõeldiseks, vaid et ta on kapitalistliku ühiskonna arenemise vältimatuks tagajärjeks. Selles oli öeldud: „Nüüdisaegne kodanlik ühiskond ta kodanlike tootmis- ja vahetamissuhetega, mis just kui nõiaväel on loonud nii võimsad tootmis- ja vahetamisvahendid, sarnleb nõiaga, kes enam ei suuda ohjeldada tema nõiasõnadega

väljakutsutud maa-aluseid jõude." Ja edasi: "...Koos suurtööstuse arenemisega kodanluse jalge alt libiseb ära see alus, millele ta tugineb tootmisel ja toodangu omandamisel. Ta toodab eelkõige oma hauakaevajaid. Tema hukkimine ja proletariaadi võit on mõlemad vältimatud."

"Kommunistliku partei manifest" osutus mitte ainult kapitalistliku ühiskonna revolutsioonilise hävinemise teaduslikuks põhjendajaks. Ta osutus ühtlasi ka esimeseks poliitiliseks programmiks kommunistlikule parteile, kes oli kutsutud astuma töölisklassi etteotsa otsustavaks võitluseks kodanluse võimu kukutamise ja poliitilise võimu proletariaadi kätte võitmise eest. „Manifestis“ on antud geniaalsed visandid kommunistlikust parteist, on toodud ta ülesanded ja eesmärgid.

*

Sada aastat on möödunud „Kommunistliku partei manifesti“ ilmumisest. See sajakond, mis on täidetud otsustavate ja ülemaailmse-ajaloolise tähtsusega sündmustega, tõestas täielikult Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini õpetuse õigsust.

XIX ja XX sajandite künnisel kapitalism jõudis oma viimsesse ja kõrgeimasse staadiumi — imperialismi. Kapitalistliku orjuse müüdavad kaitsjad, nende hulgas ka sotsiaaldemokraatide liidrid ruttasid esitama uusi „parandusi“ marksismile, väites, et imperialistlikus staadiumis kapitalismi ajaloolise arenemise ja vältimatu hukkimise seadused, mis esmakordselt avastati Marxi ja Engelsi poolt, nagu kaotaksid kehtivuse, et monopolistlik kapitalism nagu kaotaks konkurentsi ja kriisid, pehmendaks klassi-vastuolusid, muutudes organiseeritud kapitalismiks.

Ajalugu naeris välja halastamatult kõik kapitalismi apoloogeid ja marksismi „ümberlukkajad“. Ajalugu tõestas tegelikkusega marksismi-leninismi surematu õpetuse õigsust, ta elulisust ja kõikevõitvat jõudu.

1917. aastal ülemaailmse imperialistliku rinde ahel rebiti katki ta kõige nõrgemas kohas — Venemaal. Bolševistliku partei juhtimisel, inimkonna geenijuste Lenini ja Stalini juhtimisel võitis Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon. Kapitalism sai kaotuse osaliseks ühel kuuenädikul maakerast. Ülemaailmsele kapitalismile löödi surmahaav, millest ta enam ei toibu. Sotsialistliku revolutsiooni võit ja proletariaadi diktatuuri kehtestamine meie maal — see on „Kommunistliku partei manifesti“ surematute ideede kõige täielikumaks tõestuseks ja elluviimiseks.

Nõukogude sotsialistliku riigi 30-aastane ajalugu osutub näitlikuks demonratsiooniks marksismi-leninismi ideede suurtest võitudest, mis on kujunenud ajaloolise arenemise võimsaks materiaalseks jõuks.

Marksistlikku teooriat, mille alused on toodud „Kommunistliku partei manifestis“, on loovalt arendatud ja rikastatud Lenini ja Stalini poolt uutes ajaloolistes tingimustes. Marksism-leninism osutub kõik-

võimsaks relvaks kogu maailma töötajate võitluses kapitalistliku orjuse kaotamise, kommunismi võidu eest.

Marksismi teooria arendamisel Lenin tõestas ümberlükkamatult, et imperialism, kui kapitalismi kõrgeim ja viimne staadium, on sotsialistliku revolutsiooni eelõhtu.

Tootmise kontsentratsioon, millest räägitakse „Manifestis“ kui kapitalismi ühest iseloomulikust omapärasest, tekitab monopole, mis osutuvad, nagu näiteks Lenin, imperialistliku staadiumi ühiseks ja põhiliseks seaduseks. Peotäie monopolistide kätte koondub ülekaalukas osa kogu ühiskondlikust rikkusest. Kapitalismi põhiline vastuolu — vastuolu tootmise ühiskondliku iseloomu ja tootmissaaduste omastamise kapitalistliku kuju vahel — on saavutanud äärmise ulatuse.

„Kommunistliku partei manifestis“ on avastatud kriiside tähtsus, mis kõigutavad kapitalismi aluseid ja teravdavad ta vastuolusid. Marx ja Engels kirjutasid, et kriisid „ikka enam ja enam teravamalt seavad küsimuse alla kogu kodanliku ühiskonna olemasolu“. Kriise ületatakse ainult seega, et küpsevad „veelgi mitmekülgsemad ja veelgi suuremaid purustusi kaasatavad kriisid“ („Kommunistliku partei manifest“, lk. 54, 55). Teadusliku sotsialismi põhialuste rajajate need sõnad pole sugugi kaotanud oma aktuaalsust ja elulisust.

Lenin lükkas ümber täielikult kodanlike majandusteadlaste kergekaalulised arutlused sellest, et monopolid nagu kõrvaldaksid kriise. Ta tõestas, et monopolid suurendavad anarhiat tootmises, teravdavad vastuolusid, mis viivad kapitalismi hävinemiseni.

Teise Maailmasõja aastatel monopolistlik kapital Inglismaal ja eriti USA-s koondas enda kätte valitsuste sõjalised tellimised ja sõjatööstuse, saavutas suuri sõjakasusid, läks rasva rahva verest. Piisab meeldetuletusest, et nelja sõjaaasta jooksul Ameerika Ühendriikide kapitalistlikud monopolid said kasusid ennenähtamatul määral — 87 miljardit dollarit, s. t. 21,75 miljardit dollarit keskmiselt aastas 6,4 miljardi dollari vastu 1939. aastal.

Pärast Teist Maailmasõda monopolide kõikkvõimsus avaldus USA-s täielikumalt kui kunagi varem. Valitsuse poolt rahva rahadega ehitatud tööstuslikud ettevõtted koguväärtusega mitu miljardit dollarit müüdi monopolidele võileiva eest. Kapitali magnaatide tähtsaimaks rikastumisallikaks osutuvad kõrged monopolihinnad kaupadele. 1947. aastal USA monopolid said kasusid 17 miljardit dollarit (pärast maksude tasumist). Sel viisil ka sõjajärgsel ajajärgul nad on alal hoidnud kõrge kasude taseme, halvendades töötajate materiaalseid elutingimusi ja teravdades kõiki majanduslikke ja poliitilisi vastuolusid.

Vastuolude uue teravnemise tagajärjel USA-s on tekkimas sügav majanduslik kriis, mis kõikide olemasolevate andmete järgi võtab ennenähtamatult hävitava iseloomu ja tõukab kapitalistliku maailma, kes pole veel suutnud kosuda sõja tagajärgedest, rahvamajanduse täieliku desorganisatsiooni põhjatutesse sügavustesse.

Tolleaegsetes ajaloolistes tingimustes Marx ja Engels said vaid märkida kodanluse püüdeid allutada endale teisi maid. Kapitalismi kõrgeimas staadiumis olukord muutub põhjalikult. Toimub, nagu näitab Lenin, kapitalistide rahvusvaheliste monopolistlike liitude tekkimine maailma omavaheliseks jagamiseks, on lõpetatud maailma territooriume jagamine tähtsamate kapitalistlike suurriikide vahel ja areneb võitlus maailma ümberjagamise pärast.

Sellise võitluse üheks tähtsaimaks avaldusviisiks on kapitali väljavedu. Imperialismi uurimisel Lenin tegi kindlaks, et kapitali eksport on imperialistlikuks relvaks teiste maade majanduslikul ja poliitilisel orjastamisel. See Lenini väide annab võimaluse aru saada imperialismi nüüdisaegse poliitika olemusest, eriti ka „Marshalli plaanist“. Ameerika imperialistid koos parempoolsete sotsialistidega püüavad selgeks teha kogu maailmale oma „omakasupüüdmatus“. Tegelikult aga „Marshalli plaan“ suundub rahvaste rahvusliku sõltumatuse ja suverääniteedi hävitamisele, Euroopa maade muutmisele USA kolooniateks ja eriti Lääne-Saksamaa muutmisele ameerika imperialismi sõjaliseks platsdarmiks Euroopas.

Praegusel ajal parempoolsed sotsialistid Bevini juhtimisel on ühinenud Churchilliga, jutlustades „Läänebloki“ loomist. Bevini ettepanekute tegelik mõte seisneb selles, et ühendada euroopa reaktioonilisi jõudusid monopolistide, eeskätt just ameerika monopolistide huvides võitluseks demokraatlike jõududega, samuti ka selles, et alla viia koloniaalmaade tasemele neid Euroopa riike, kes ühinevad „Marshalli plaaniga“.

On küllalt huvitav meenutada, millise purustava löögi andis omal ajal Lenin oportunistide püüetele kasutada loosungit „Euroopa Ühendriigid“ imperialistide huvides. Lenin näitas, et seda liiki „Euroopa Ühendriigid“ kapitalistlikus olukorras tähendaksid euroopa kapitalistide ajutist kokkulepet „vaid selle kohta, kuidas ühiselt maha suruda sotsialismi Euroopas, kuidas ühiselt kaitsta kokkuröövitud kolooniaid...“ (Teosed, XVIII k., lk. 282).

Imperialismi poliitika tegelik sisu avastati Lenini poolt kõige täielikumal ja kõige veenvamal viisil. „Käputäis rikkaid riike... on arendanud monopole ettekujutamatul viisil, — kirjutas Lenin, — saab ülikasusid sadade miljonite, kui mitte miljardite ulatuses, „sõidab kukil“ sadadel ja sadadel miljonitel teiste maade elanikel, peab omavahelist võitlust eriti toreda, eriti rasvase, eriti vagusa saagi jagamise pärast“ (Teosed, XIX k., lk. 309). USA imperialistlik ekspansioon nüüdisaegsetes tingimustes tekitab eriti teravat võitlust kapitalistlikus maailmas turustus- ja toorainete turgude pärast, kolooniate ekspluateerimise ja Euroopa maade orjastamise pärast.

Marx ja Engels tõestasid „Kommunistliku partei manifestis“, et kodanlus pole suuteline kindlustama tootvate jõudude igakülgset arenemist, inimühiskonna ja tsivilisatsiooni progressi. Kuid imperialismi-

eelsel ajajärgul kapitalismi need vastuolud ei saanud avalduda täiel määral. Teisiti on lugu imperialistlikul arenemisastmel.

Kapitalismi sügav mädanemine ta viimses, imperialistlikus staadiumis avaldub eelkõige määratu suures, järjest süvenevas lahkuminekus nüüdisaegse teaduse ja tehnika hiiglaslike võimaluste ja nende võimaluste kasutamise vahel kapitalistlikes maades. Mädanemine avaldub eriti monopolidele omastes paigalseismise, tehnilise progressi kunstliku pidurdamise tendentsides. Kapitalismi mädanemise ja sügava parasitismi väljenduseks nüüdisaegsetes tingimustes on ka „Marshalli plaan“, mis samuti suundub tehnilise progressi ja tööstusliku arenemise pidurdamisele Euroopa maades ameerika monopolistide huvides.

Kapitalismi mädanemise veenvaks tunnuseks on relvastuse, hävitusvahendite muutumine tehnilise progressi peamiseks objektiks.

Marx ja Engels andsid sügava iseloomustuse kodanlikule riigile, näidates, et „nüüdisaegne riigivõim kujutab endast vaid komiteed, mis ajab kogu kodanluseklassi ühiseid asju“ (sealsamas, lk. 49). Imperialismi ajajärgul kogu võim kapitalistlikes riikides kuulub monopolistide kildkonnale.

Riiklik ja sõjaväeline aparaat nüüdisaegsetes kapitalistlikes maades on veelgi rohkem kokku kasvanud monopolidega. Kasutades enda huvides kapitalistlikku riiki, inglise-ameerika imperialistid Teise Maailmasõja päevadel püüdsid oma huvides pikale venitada sõda, suurendada oma sissetulekuid, saboteerisid teise rinde avamist ja püüavad nüüd saavutada Euroopa rahvaste koloniaalset orjastamist.

Kodanlikud riigid pidasid ägedat võitlust selleks, et tugevdada kapitali võimu palgatöölise ja koloniaalorjade üle, ja ka selleks, et tootmine ja jaotamine, kogu sõjapidamine alluks monopolide huvidele.

Pärast sõda USA valitsus monopolistide survele kuulutas avalikult välja oma poliitika vallutusliku, ekspansionistliku kursi.

Pärast Teist Maailmasõda kujunenud rahvusvaheline olukord uue jõuga tõendab leninlikku mõtet selle kohta, et imperialism tähendab lagunemist ja reaktsiooni kõikides suundades, äärmiselt teravdades vastuolusid majanduslikus ja poliitilises elus. „Nii välispoliitikas kui ka sisepoliitikas, — ütleb Lenin, — imperialism püüab demokraatiat rikkuda, püüab reaktsiooni poole. Selles mõttes on vaieldamatu, et imperialism „eitab“ demokraatiat üldse, kogu demokraatiat...“ (Teosed, XIX k., lk. 207).

„Kommunistliku partei manifestis“ avastati kodanliku kultuuri mädanemine, kodanliku moraali müüdav iseloom ja silmakirjalisus. „Kodanlus tõmbas maha püha aupaiste kõikidelt tegevusaladelt, mis selle ajani loeti auväärseteks ja milledele vaadati hardustundega. Arsti, juristi, preestri, luuletaja ja teaduseinimese muutis ta oma palgaliseks töötajaks“ („Kommunistliku partei manifest“, lk. 50).

Kodanliku kultuuri hävitav iseloomustus, mille andsid Marx ja En-

gels, on tõestatud sügavaima lagunemisega, mis on iseloomulik nüüdisaegsete kapitalistlike maade kogu ühiskondlikule elule. Mädanemise lehk ja degenereerumine on iseloomulikud üha rohkem mädanemale kodanlikule kultuurile ta moraalse metsistumisega, lagunemisajajärgu kommnete jutlustamisega, loomalike instinktide kultiveerimisega, rassilise fanaatilisusega, hüsteeriliste üleskutsetega vägivallaks ja agressiooniks.

Imperialism tõi endaga kaasa loendamatu kannatusi rahvamassidele. Tootmisvõimalused leiavad vaid osalist rakendamist, ikka enam kasvab massiline töötaolek, miljoniliste masside vaesustumine saavutab äärmisi piire, eksploatatsioon muutub järjest enam väljakannatamatuks. Sellega kõrvuti aga toimub kasude ohjeldamata kasvamine, imperialistid püüavad teostada veelgi suuremat rahvaste rõhumist, valmistavad ette uusi sõdasid.

Imperialistlik süsteem kutsub välja ennenähtamatult sügavaid ja hävitavaid kriise. Imperialism tekitas maailmasõjad, mis kaasnesid määratute ohvritega ja tootvate jõudude hävitamisega. Vastuolud töö ja kapitali vahel saavutavad imperialismi ajajärgul enneolematu teravuse. Töölisklass tõusis üles kommunistide juhtimisel võitluseks kapitalismiga, mis on muutunud ühiskondliku progressi piduriks.

Kartes kasvavat revolutsioonilist töölis- ja ülddemokraatlikku liikumist ja vihates kõike eesrindlikku, progressiivset, imperialistid ja eriti USA imperialistid asuvad üha avalikumalt fašiseerima riiklikku korda, militariseerima maad ja likvideerima kõiki demokraatlikke vabadusi. Kunagi veel imperialismi rõhuline tema võimu all olevatele rahvamassidele, imperialismi reaktsioonilisus ja ta vaenulikkus progressiivse inimkonna huvidele pole avaldunud nii katmatult ja nii kühnilisel kujul, nagu tänapäeval.

Imperialism oma loomuse kohaselt omab sügavalt rahvavastase ja demokraatiavastase iseloomu. Imperialism ja tõeline demokraatia ei sobi ühte. Faktid näitavad, et reaktsiooniline imperialistlik kodanlus toorelt rikub töötajate igasuguseid, isegi ka formaalseid-demokraatlikke õigusi. Töötajate progressiivsete organisatsioonide üha suurenevad tagakiusamised USA-s ja Inglismaal tunnistavad, et imperialistide võimutsemise tulemustel Inglismaa ja Ameerika on veerenud, nagu ütles Lenin, „bürokraatlike-sõjaliste asutuste porisesse ja verisesse rappa, mis kõike endale allutavad, mis kõike suruvad“ (Teosed, XXI k., lk. 395). Tänapäeval USA, kes taotleb maailma valitsemist, on muutunud sõjaka militarismi maaks, sandarmite ja rahustajate kasarmuks, rahvusvahelise reaktsiooni uueks toeks ja peajõuks.

Kapitalismi hävimise ja sotsialistliku revolutsiooni võidu vältimatus leidis endale uue tõenduse Lenini pool avastatud seaduses kapitalistlike maade ebahühtlase majandusliku ja poliitilise arenemise kohta imperialismi ajajärgul. Sellest seadusest väljudes V. I. Lenin tuli geniaalsele järeldusele, mis omab määratu ülemaailmse-ajaloolise

tähtsuse, järeltulele, et on võimalik sotsialismi võit esialgselt ühes, üksikult võetud maas ja et on võimatu sotsialismi üheaegne võit kõikides maades.

See oli sotsialistliku revolutsiooni uus, lõpuni välja töötatud teooria. Marx ja Engels arvasid monopolismieelse kapitalismi ajajärgul, et sotsialismi võit ühes mingis maas pole võimalik, et sotsialismi võit toimub üheaegselt kõikides tsiviliseeritud maades. Lenin, toetudes oma monopolistliku kapitalismi analüüsile, lükkas ümber selle väite kui vananenu, rikastas marksismi uue teooriaga ja arendas seda edasi.

Seltsimees Stalin võitluses rahvavaenlastega suutis kaitsta sotsialistliku revolutsiooni leninlikku teooriat, rikastas ja arendas teda. Leninlik-stalinlik teooria sotsialismi võidust ühel maal valgustab maailma kõigile töötajale teed vabanemisele kapitalistlikust orjusest, päästab lahti nende revolutsioonilise initsiatiivi.

Seltsimees Stalin arendas edasi leninlikku teooriat imperialismist, võttes aluseks ühiskondliku arenemise ja klassivõitluse uusi kogemusi. Seltsimees Stalin näitas, et arenemine muutub hüppeliseks, vastuolud aga katastroofilisteks: „...Maailma kapitalismi arenemine meie ajal toimub mitte sujuva ja ühtlase edasiliikumise näol, vaid kriiside ja sõjaliste katastroofide kaudu.“ Üldistades imperialistliku arenemise kogu käiku XX sajandil, seltsimees Stalin andis teadusliku analüüsi maailma rahvamajanduse kapitalistliku süsteemi esimesele ja teisele kriisile, põhjendades Esimese ja Teise Maailmasõja tekkimist.

Esimese Maailmasõja ajajärgul teravnas kapitalistliku süsteemi üldine kriis. Imperialismi valdkonnast langes välja meie suur maa, mis seltsimees Stalini juhtimisel kindlalt sammub kommunismile.

Pärast Esimest Maailmasõda imperialistid hakkasid ette valmistama uut sõda. USA relvastas saksa imperialismi agressiooni, inglise-prantsuse valitsevad ringkonnad aga puhastasid teed saksa agressioonile ja abistasid Hitlerit uue maailmasõja süütamisel. Seda tõendab täielikult „Pravdas“ ilmunud ajalooline õiendus „Ajaloo võltsijad“.*

Seltsimees Stalin geniaalselt nägi ette, millised tulemused on Teisel Maailmasõjal. Ta rääkis juba 1934. aastal, et see sõda „teeb küsitavaks kapitalismi enda olemasolu paljudes riikides...“ („Leninismi küsimused“, Tallinn, lk. 38).

Stalinlik prognoos täitus täielikult. Rahvusvahelise reaktsiooni peajõud sõja tulemustel olid pihuks purustatud. Teine Maailmasõda tõi endaga kaasa kapitalismi üldise kriisi uue teravnemise, kapitalismi edasise nõrgenemise. Pärast sõda tekkisid kaks leeri — imperialistlik ja antidemokraatlik leer, mille põhiliseks eesmärgiks on ameerika imperialismi poolt maailma valitsemine ja demokraatia purustamine, ja antiimperialistlik ning demokraatlik leer, mille põhiliseks eesmärgiks on imperialismi piiramine, demokraatia tugevdamine ja fašismi jäänuste likvideerimine.

* „Правда“ 1948. 10., 12., 15. ja 17. veebruaril 1948. Toim.

Sõja tulemustel kasvasid sotsialismi ja demokraatia leeri jõud hiiglaslikult. Nõukogude riik, kes kogu oma tegevuses on juhitud Marx-Engelsi-Lenini-Stalini suurest õpetusest, väljus sõjast endisest veelgi tugevamana. Tema rahvusvaheline autoriteet on kasvanud ennenähtamatuks. Imperialismi võimu alt langes välja rida maid Kagu- ja Kesk-Euroopas. Vaimustatud marksismi-leninismi suurtest ideedest, sammuvad nende maade rahvad oma igasuguseid, iseseisvaid teid mööda sotsialismile. Järjest suurenev arv töötajaid liitub kommunistlike parteide lippude alla, kes juhivad töölisklassi võitlust rahvaõnne, rahvusliku suveräniteedi, sotsialismi ja demokraatia ning kindla rahu eest.

Arendades leninlikku teooriat imperialismist seltsimees Stalin igakülgsest põhjendas koloniaal- ja sõltuvate maade rahvaste rahvusliku vabastusliikumise tähtsust imperialismi ajajärgul. Seltsimees Stalin tõestas koloniaalsüsteemi kriisi suurenemist, mis seab imperialistlikud suurriigid hädaohu ette kaotada see nende põhiline tagala. Sündmused, mis arenevad pärast Teist Maailmasõda, — hiina rahva kangelaslik võitlus, rahvusliku vabastusliikumise võimas tõus koloniaal- ja sõltuvates maades, — veelkordselt tõestab stalinliku geniaalsuse ettenägelikkuse õigsust.

Kuid imperialism ei kavatse loovutada oma positsioone ilma vastupanuta. Ta võitleb ägedalt oma olemasolu pikendamise eest. Tema abilisteks osutuvad parempoolsed sotsialistid, töölisklassi häbiväärsed reetjad. Lenin kirjutab, et oportunistid „Kriisi ajajärgul korraga osutuvad avalikeks liitlasteks kogu ühinenud kodanlusele, alates konservatiivsest kodanlusest kuni kõige radikaalsema ja demokraatlikumani, vabamõttelisest kuni religioosse ja klerikaalseni.“ (Teosed, XVIII k, lk. 86). Leninlikud sõnad kõlavad käesoleval ajal surmamõistva kohtuotsusena Blumile, Attlee'le, Bevinile, Saragat'ile, Rennerile ja hävineva kapitalismi teistele „sotsialistlikele“ kaitsjatele.

Meie päevaldel kommunism on lipuks sadadele miljonitele inimestele maailma mitmesugustes maades.

Nõukogude maa Lenini-Stalini suure partei juhtimisel liigub inimkonna eesotsas progressi ja tsivilisatsiooni teel, sotsialismi teel. Ta näitab rahvastele teed edasi vabanemisele orjusest ja eksploatatsioonist, kujutades endast sotsialismi ja progressi ideede, vabastatud töö suurte loovjõudude elavat kehastust. Maailma rahvad näevad NSV Liidus kehastust oma lootustele ja püüdmistele vabaduse ja demokraatia poole, progressi ja tsivilisatsiooni poole, sõdadest vabanemise poole, milliseid tekitab kapitalism. Nüüd, nagu mitte kunagi enne kõlavad „Kommunistliku partei manifesti“ uhked sõnad: „Värisegu valitsevad klassid kommunistliku revolutsiooni ees.“

Miski ei suuda peatada ajaloo edasiliikumist. Kapitalismi ajajärg ligineb lõpule. Praegu kõik teed viivad kommunismi poole.

Leninlik-stalinlik analüüs imperialismi seaduspärasustest ja ta vältimatust hukkumisest relvastab demokraatlikku ja antiimperialistlikku leeri võitlusele ja võidule imperialistliku ja antidemokraatliku leeri üle. Sotsialismi ja demokraatia leeri jõud on juba võrreldamatult võimsamad kui imperialistliku reaktsiooni leeri jõud.

Sel ajal kui kapitalistlikes maades kasvab kõige teravam majanduslik kriis, Nõukogude Liit oma majanduse plaanikindla arendamise alusel edukalt täidab sõjajärgse stalinliku viisaastaku grandiooset plaani. Järjest rohkem tugevneb sotsialistliku riigi võimsus. Edukalt taastatakse majandust ja tugevnevad riikliku korralduse uued vormid rahvademokraatia maades.

Marksism-leninism õpetab, et töötajate masside ajalooline võit eesotsas tööliklassiga ja kommunistide juhtimisel kapitalistliku eksploatatsiooni korra üle võib ja peab toimuma ainult otsustavas revolutsioonilises võitluses. Marksistlik-leninlik maailma tunnetamise teooria osutub võimsaks relvaks ta revolutsioonilisel ümberkujundamisel.

Venemaal võitis sotsialistlik revolutsioon ja edukalt ehitati üles sotsialism seetõttu, et töötajate võitlust juhtis ja juhib Lenini-Stalini partei, kes on kartmatu võitluses, on relvastatud eesrindliku teooriaga, teab, kuidas on vaja tegutseda, ja kainelt arvestab nii revolutsioonilise liikumise jõudusid kui ka vastase jõudusid.

Sotsialismi ja demokraatia jõud, mille eesotsas seisavad kommunistid, kasvavad ilma peatuseta kogu maailmas.

Tööliklassi peamine oht, nagu näidatakse mõnede kommunistlike parteide nõupidamise deklaratsioonis, seisab praegu oma jõudude alahindamises ja imperialistliku leeri jõudude ülehindamises. Selles ajaloolises dokumendis näidatakse, et kommunistlikud parteid peavad juhtima vastupanu imperialistliku ekspansiooni ja agressiooni plaanidele kõikides suundades — riiklikus, poliitilises, majanduslikus ja ideoloogilises, peavad koondama oma jõupingutusi üldise antiimperialistliku ja demokraatliku platvormi baasil ja koguma enda ümber kõik demokraatlikud ja patriootilised rahvajõud.

Marxi, Engelsi, Lenini ja Stalini klassikalised tööd näitavad rahvas-tele teed kommunismi võidule. Marksistlik-leninlik õpetus on kõikvõimas seepärast, et ta on õige, seepärast, et ta suurima teadusliku täpsusega määrab ajaloolise arenemise seadused, kapitalismi ligineva hukkumise vältimatuse, viib välja inimkonna kommunismi võidu tee.

„Правда“, 1948, nr. 42.

Maksim Gorki.

(28. 03. 1868 — 18. 06. 1936)

V. AFANASJEV.

Suur proletaarne revolutsioon, mida Gorki oli kuulutanud ja ette valmistanud oma teoste iga reaga, oli teostunud. Otse selle esimestest päevadest peale arendas Aleksei Maksimovitš määratud tööd uuele elule äratatud rahvamasside haridusest ja kultuurist osasaamise alal. Elades Petrogradis, organiseerib Gorki hoogtööd raamatute kogumiseks rahvale, juhib kirjanduslikke ringe, esineb koosolekuil ja miitinguil.

Kaasaegsete mälestuses on säilinud mälestus Gorki ühest tähelepandavast esinemisest revolutsiooni esimestel kuudel. See esinemine toimus punaarmeele ja meremeeste esimesel konverentsil Petrogradis. Gorki kõnet ootasid kannatamatusega arvukad konverentsi delegaadid — meremehed, kuulipildujate linnid ümber kere mähitud, lahingu suitsust läbiimbnud punaarmeele. Aleksei Maksimovitš ilmus selle tulise, erutatud auditoriumi ette, ja oodanud kuni vaiki voogav ovatsioonide müra, ütles selgesti ja arusaadavalt:

„Seltsimehed! Te olete kogunenud siia, et kõnelda, kuidas kaitsta kodumaad. Sõbrad, see on kena, et olete kogunenud arutlema, kuidas vaenlasega on vaja võidelda. Kui te ei võitle, lüüakse teil nägu sisse.“

See oli kogu Gorki kõne. Kuid mõne lihtsa sõna mõju osutus ebatavaliseks. Inimesed lahkusid miitingult, vaimustatult korrates viimast lõppfraasi, mille oli öelnud Aleksei Maksimovitš. Gorki sõnades leidsid revolutsiooni sõdurid oma mõtete ja tunnete peegelduse. Nagu nende lemmikirjanikki, nägid nad, kuivõrd tugev on vaenlane, kes tungib noore vabariigi kallale kõigist külgedest, tundsid, mäherdune purustav vastulöök tuleb anda sellele vaenlasele, et päästa revolutsioon. Vähestes sõnades väljendas Gorki rahva mõtted ja igatsused.

Kui meie meenutame, et alles mõne kuu eest esines kirjanik teravasti ja leppimatult sõja vastu, siis mõistame, kuidas olid muutunud tema vaated sõjale seoses võimu üleminekuga töötajate kätte. Otustavalt hüljates tapatalgust aru kaotanud röövlite huvide nimel, teravitas Gorki rahva vabastamise sõda, mis oli suunatud kodumaa ja revolutsiooni kaitseks. Selles väljendus Gorki tuline patriotism, tema määratu armastus uue vaba Venemaa vastu. Oma kirjaniku tundeid ja mõtteid jagasid miljonid hallidesse sineleisse rõivastatud töötajad. Tüdinenud pikast sõjast neile võõraste huvide nimel, põgenesid nad frontidelt, kuid revolutsioonil tarvitses kukutada isevalitsus, kui nad uuesti astusid vabatahtlikult püssi alla, et kaitsta neile lihast, lähedast asja, oma sotsialistlikku kodumaad.

Meenutades seda rasket kangelaslikku aega, kirjutab Gorki kümme aastat hiljem: „Ma olin kogu elu „patsifist“. Sõda kutsus minus esile

ainult vastikuse, häbi inimeste pärast ja põlguse mass-tapmiste algatajate vastu, elu purustajate vastu. Kuid pärast seda kangelaslikku sõda, mille võidukalt viis lõpule meie näljane, paljasjalgne, poolpaljas tööline ja talupoeg, pärast seda, kui töölisklass, ehitades uut, oma riiki, uskumatult rasketes tingimustes on näidanud ja näitab end aruka, andeka peremehena, pärast seda veendusin ka mina surmavõitluse vältimatuses. Ja kui puhkeb sõda selle klassi vastu, kelle jõudude varal ma elan ja töötan, — lähen ka mina reavõitlejana tema armeele. Ma ei lähe mitte sellepärast, et tean, et just tema võidab, vaid sellepärast, et Nõukogude Liidu töölisklassi suur õiglase ülesanne — see on minu seaduslik ülesanne, minu kohus.”

Sotsialistliku kaitse vajaduse tunnetamine ühines Gorkil kindla usuga uue vaba Venemaa tööliste lõppvõitu.

„Nõukogude Liidu töötav mass,“ kirjutab Aleksei Maksimovitš, „ei taha sõdida, ta tahab luua võrdsete riigi, kuid kallaletungi puhul tema kaitseb ta end tervikuna ja võidab sellepärast, et tema kasuks töötab ajalugu.“

Kõik toodud tsitaadid kuuluvad sotsialistliku ülesehitustöö arenumasse perioodi, kuid nende hilisemate väljenduste lähteid tuleb otsida Aleksei Maksimovitši lihtsas ja lühikeses esinemises punaarmeeleaste ja meremeeste massi ees kodusõja meeldejäävail julmadel päevadel.

Nendesse samadesse aegadesse peab kandma ka selle Gorki laialdase kultuur-haridusliku töö alguse, mis niisugustes ennenähtamatuis mõõdetes arenes kirjaniku viimastel eluaastatel. Vaadeldes uut, isevalitsuse ikkest vabanenud vene rahvast, nägi Aleksei Maksimovitš, kui suur on tema vajadus teadmiste, kultuuri järele. Tulles vastu sellele nõudele nende pingeliste aastate rasketes tingimustes, teostas Gorki, toetatuna partei ja valitsuse ning isiklikult Vladimir Iljitš Lenini poolt, terve rea hiiglasuuri kultuurseid algatusi. Koondanud enda ümber parimad vene kultuuri esindajad, kes ei reetnud oma rahvast ja olid jäänud töötama nõukogude maale, loob Gorki kirjastuse „Maailmakirjandus“ maailma suurimate kirjanike teoste väljaandmiseks. „Vene kodanik,“ kirjutab Aleksei Maksimovitš kirjastuse ülesandeid analüüsides, „saab oma käsutusse kõik poeesia ja kunstproosa aarded, mis on loodud Euroopas poolteistsaja aastase vaimse loomingu kestel.“ Selle järele kavätseb Gorki „Maailma elu“ nimelise biblioteegi väljaandmist, mis kõigekülgsest valgustaks inimkonna vaimse arengu protsessi üldse ja eriti Venemaal.

Ja veel terve rida projekte kavastatakse ja teostatakse sel perioodil suure kirjaniku juhtimisel ja aktiivsel osavõtul.

Kahjuks oli sellel määratu viljakal tegevusel määratud katkeda tema kõrgpunktil. 1921. aasta suvel tuleb Gorkil ilmsiks kopsudes protsess, kui ammugise vana haiguse tagajärg. Aleksei Maksimovitš jätkab tööd, kuid V. I. Lenin, tähelepanelikult jälgides kirjaniku tervist, nõuab ravimiseks aegaviimatut välismaale sõitmist. „Aga teie kõhite

verd ja teie ei sõida!!!" kirjutab Lenin 9. augustil 1921. a. „See on tõepoolest nii sisetundetu kui ka arupidamatu. Euroopas heas sanatooriumis ravite end ja toote kolm korda enam kasu... Sõitke, saage terveks. Ärge jonnige, palun teid.“

Järele andes neile tungivaile nõuandeile, sõidab Gorki lõpuks 1921. aasta oktoobrikuus välismaale. Siin paranedes ja puhates ei katkesta Aleksei Maksimovitš kirjanduslikku tegevust ja mõne lähema aasta jooksul loob rea silmapaistvaid teoseid, mida märgitsevad suure küpse talendi määratu suur jõud.

Eelkõige lõpetab Gorki oma autobiograafilise epopöa, mida ta oli alustanud enne revolutsiooni teostega „Lapsepõlv“ ja „Inimeste seas“. Uus jutustus „Minu ülikoolid“, mis on pühendatud kirjaniku elu Kaasani perioodile, kroonib väärikalt suurepärasest triloogiat, mida õigusega tunnustatakse üheks parimaks autobiograafiliseks teoseks kogu maailma kirjanduses. „Minu ülikoolidele“ järgneb terve rida autobiograafilisi jutustusi, mitu mälestusartiklit mitmesugustest inimestest, kellega Aleksei Maksimovitšil oli tulnud kohtuda oma pika elu kestel. Gorki kirjutab silmapaistvaist kirjandustegelastest („Korolenko“, „Leonid Andrejev“, „A. A. Blokk“) ja reainimestest, näiliselt mittemilligagi eriti silmapaistvaist inimesist, igaühes neis leidis ta midagi sügavalt omapärast ja huvitavat. Tervikuna need kirjanduslikud portreed annavad vene inimese suurepärase kujutluse. See rikas, ere galerii täiendab endast kujusid ja iseloomusid, mille on Gorki loonud oma suurtes teostes.

Gorki portreede reast peab esile tõstma üht, mille kallal kirjanik töötas eriti hoolikalt, mitu korda teda täiendades ja ümber töötades. See on ajajärgu silmapaistvaima inimese — inimkonna juhi V. I. Lenini portree. Juba 1920. aasta aprillis, Vladimir Iljitši viiekümne-aastasele sünnipäevale pühendatud õhtul esines Gorki kõnega oma geniaalsest sõbrast; selsamal aastal avaldas Aleksei Maksimovitš temast artikli ajakirjas. 1924. aasta jaanuaris, vapustatud koos kogu rahvaga suure juhi surmast, hakkab Gorki kirjutama mälestusi temast, millesse mahutab kogu oma armastuse, kogu oma vaimustuse Vladimir Iljitši vastu.

„Suur tõeline selle maailma inimene, inimene suure tähega,“ nimetab Gorki Leninit, märkides põhilise omadusena tema suurepärasest lihtsust. „Lihtne nagu tõde,“ — see Vladimir Iljitšile ühe tööliste poolt antud hinnang, mille esitab Gorki, väljendab parimini leninlikku tarkust ja suurust. Gorki märgib Lenini leppimatust vaenlastega ja tema liigutatavat hoolitsust sõprade ja seltsimeeste eest. Lenin on Gorkile inimese suurim eeskuju, too eeskuju, millest unistas kirjanik noorus-aastail, luues rahva eest leegitsevate võitlejate romantilisi kujusid.

1925. aastal lõpetab Gorki uue suure teose, mille esialgse kavaga ta tutvustas kunagi Vladimir Iljitši. See teos on romaan „Artamonovite ettevõtte“. Selles joonistab Gorki kaupmehe-suguvõsa ajalugu mitme aastakümne vältel. Artamonovite sugupuu — see on nagu kogu vene

rahva kapitalismi sugupuu. Kui tema varasemad esindajad, eesotsas Iljaga, omavad palju positiivseid omadusi — energiat, töökust, asjalikkust — ja etendavad progressiivset, positiivset ajaloolist osa, siis tema järeltulijad känguvad, manduvad ja ainult peatavad, tõkestavad Venemaa edasist arengut. Ainult üksikud Artamonovite suguvõsa noorema põlvkonna esindajad, noore Ilja taolised, leiavad endas jõudu ja võimeid aktiivseks ja viljakaks eluks. Mitte juhuslikult ei katkesta Ilja sidemed oma klassiga, ja saanud bolševistliku partei liikmeks, seob oma saatuse inimestega, kes võitlevad parema maailmakorralduse eest. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon pühib ajaloolavalt viimased Artamonovid ja kogu nende laguneva „ettevõtte“. Uued inimesed, uued ehitajad tulevad vana Artamonovi järglaste asemele.

Veelgi suuremat laiust ja sügavust tegelikkuse kujutamisel, kui „Artamonovite ettevõtte“, kannab Gorki järgmine suur töö, mille kallal ta töötab kuni viimaste elupäevadeni — hiiglasuur neljakõiteline romaani-epopöa „Klim Samgini elu“. Selle romaani keskse isiksuse, intelligent Klim Samgini kujus annab Gorki revolutsiooni vaenlase — pugeja ja kahekeelse — koondkuju. Kujutades seda kuju vene elu laial foonil viimase neljakümne aasta vältel, loob Gorki määratu jõuga teose, mis aitab töölisklassil sügavamalt tundma õppida tegelikkust, paremini eraldada oma sõpru ja vaenlasi. Romaan „Klim Samgini elu“ polnud mitte juhuslikult paljudelegi nendele „kriitikutele“, kes pärastpoole paljastati rahva vaenlastena, mitte maitse järele. Samgini kujus tundsid nad ära iseeneste mõrtsukalikku ja tõepäraselt kujutust, inimesi, kes juba ammu olid peitnud end töölisklassi „sõprade“, „liitlaste“, maski alla, kuid sügaval vaka all peitsid oma reetlikku olemust.

Gorki pikemaajaline viibimine välismaal ei soodustanud sugugi tema eraldumist kodumaast. Töötades suurte teoste kallal leiab Aleksei Maksimovitš aega elavaks kirjavahetuseks uute inimestega — maailma esimese sotsialistliku riigi ehitajatega. Gorki loeb huviga läbi kümned ja sajad kirjad, mis saabuvad temale Nõukogude Liidust, ja igale neist kirjadest, kui see pälvib vähimatki tähelepanu, vastab hoolikalt ja üksikasjaliselt. Aleksei Maksimovitši huvitab iga kõige tühi- semana tunduv fakt, mis puudutab uue, sotsialistliku Venemaa elu. Sellest kaugusest jälgib ta tähelepanelikult nõukogude inimeste elu ja tööd, tunneb rõõmu nende edust, andes vastuõõgi töölisklassi vaenlastele, kes püüdsid halvustada eesrindliku inimkonna silmis ajaloolist hiigelülesannet, mida täidavad Nõukogude Liidu töötajad. Suure armastuse ja rõõmuga võtab Gorki vastu Sorrentos temale kodumaalt küllasõitnud riigitegelasi, kirjanikke, õpetlasi, töölisi.

1928. a. toimub kirjaniku tervises paranemine, arstid lubavad tal sõita kodumaale ja Gorki saabub Nõukogude Liitu. Suur on Gorki rõõm, nähes uut, tugevaks muutunud ja noorenenud Venemaad, kellest ta on olnud lahus tervelt seitse aastat. Gorki külastab tehaseid ja vabrikuid, kolhoose ja sovhoose, instituute ja laboratooriume, väsi-

mata rõõmsasti vaimustumast nõukogude inimeste muinasjutulisest edust.

Mai lõpul saabub ta Nõukogude Liitu, ja juba järgmisel kuul sooritab pika reisi mööda uueksmuutunud kodumaad. Gorki külastab Leningradi, kus koos Sergei Mironovitš Kiroviga käib mööda kõrgeid ruumikaid Balti tehase töökodasid; ta sõidab edasi oma kodumaa linnadesse — Nižni-Novgorodi, oma „ülikoolide linna“ Kaasanisse, temale hästi tuntud Samarasse, Stalingradi, Rostovisse Doni ääres, Bakuusse. Ta külastab Tiflisi, kus kolmkümmend kuus aastat tagasi algas tema kirjanduslik tegevus, Erevani, Kurskit, Harkovit, Dneprotroid ja Krimmi.

Kui erinevad olid need maailmakuulsusega kirjaniku reisirid tundmatu Aleksei Peškovi jalarännakutest komps õlal peaaegu nelikümmend aastat tagasi! Mitte teravad tsaripolitseinike ega sandarmite pilgud, kes kõõritasid kahtlustavalt tundmatut tulnukat, vaid vaimustusest ja rõõmust säravad lahkend pilgud võtavad vastu Aleksei Maksimovitši tema kodumaa igas nurgas, ja ometigi kord siin, kord seal meenutab miski temale ta nooruse kaugeid hulkumisi. Vahel kerkib mõne poolununenud koha nägemisel mällu mingi ere mineviku-episood, kord väljub Gorkit tervitama tulnud rahva summast elatanud inimene, ja tunginud Aleksei Maksimovitšini, nimetab talle oma nime, meenutab, kuidas nad kohtusid kaugetel noorusaastatel. Ja Gorki imeväärne mälu elustab kaugetest muljetest, koos oma kunagiste kaastelastega andub ta sõprade ja tuttavate meenutamisele. Igaühe kohta pärib Gorki järele ja kuulnud vastuseks, et see-ja-see on terve ja elus, töötab seal või seal, imestab ta rõõmsalt. Tõepoolest, kodumaa on muutunud tundmatuseeni. Ei vanane temas inimesed, töötavad rahva hüveks, vaatamata pikkadele tööaastatele ja vanusele. Missuguseks tähelepandavaks, rõõmsaks ja viljakaks oli muutunud kirjaniku kodumaal töö, — töö, millest oli Gorki kirjutanud alati säärase läbitungiva tulisusega ja mis oli alles nüüd vabanenud teda köitvaist orjateedest ja saanud nõukogude inimestele vajalikuks nagu vesi, nagu õhk, nagu hingamine. Ja tagasihoidlik oma teenete hinnangus, tuletab suur kirjanik meelde ja kõneleb uhkusega sellest, kuidas juba kaugetel süngedel tsarismiaastatel ta armastas ja austas tööd, kuidas ta joonistades oma teostes inimese töö ja tegevuse eredaid pilte, juba siis oli õppinud kummardama töö ees, hindama tema eluloovat olemust. Tbilisis oli Gorki saabumise auks kokku kutsutud kohalike nõukogude pleenum ja vastates arvukate kõnelejate tervitustele, lausus suur kirjanik järgmised tähendusrikkad sõnad: „Kui mina oleksin kriitik ja kirjutaksin raamatu Maksim Gorkist, ma ütleksin selles, et jõud, mis on teinud Gorki selleks, millisenä ta seisab teie ees, selleks kirjanikuks, keda teie nõnda liialdatult austate, keda teie nõnda armastate, seisneb selles, seltsimehed, et ta esimesena vene kirjanduses ja võibolla esimesena üldse elus, nii isiklikult üteldes, on mõistnud töö

hiiglasuurt tähtsust, mis moodustab kõik väärtuslikema, kõik kauni, kõik suure selles maailmas."

Gorkil oli õigus nõnda kõnelda. Ei enne teda, ei pärast teda pole ükski kirjanik maailmas näidanud inimtööd nii eredana ja muljeterohkena kui on teinud seda „Minu ülikoolide“ ja „Itaalia muistendite“ autor. Maksab meenutada lodja mahalaadimise stseeni esimeses nendest teostest, itaalia töölise jutustust tunneli ehitamisest teises, et näha, missuguseid erutavaid sõnu ja pilte on leidnud Gorki inimtöö kujutamisel... „Inimesed hakkasid „näitama“, kuidas tööd tehakse,“ loeme meie „Minu ülikoolidest“.

„Sõjakisaga, röökides ja naljasõnu pildudes tormasid nad uppuva lodja pardale ja siseruumidesse otsekui lahingusse. Sulgpatjade kergusega lendlesid mu ümber riisikotid, rosina-, loomanahkade- ja karakulipakid, jässakad kogud jooksid siia-sinna, ergutades üksteist ulgumise, vilistamise ja vänge sõimuga. Raske oli uskuda, et nii lõbusalt, kergelt ja sujuvalt töötavad samad inimesed, kes alles äsja nõnda trööstitult olid nurisenud elu, vihma ja külma üle. Vihm muutus tihedamaks, külmemaks, tugevnev tuul haaras kinni särgisiiludest, paisates need üle peade ning paljastades kõhtusid. Kuue laterna nõrgal valgusel tormasid mustad inimkogud märjas pimeduses edasi-tagasi, nii et lotjade pardad trampivate jalgade all tumedalt müdisid. Töötati nõnda, nagu oleks töö järele nälgitud ning juba ammust ajast oodatud lõbu pilduda käest kätte neljapuudaseid kotte ja rutata jooksujalu, kandam seljas. Töötati mängides, laste lõbusa innustusega, selle purjupaneva tegevusrõõmuga, millest magusam on ainult naise kallistus.“

„Ja kui lõpuks purunes maagikiht ja avausest vilkus punane tõrvikutuli, ja kustki must, rõõmupisarais nägu, ja jälle tõrvikud ja näod, mürisid võiduhüüded, rõõmuhüüded — oo, see oli minu elu parim päev, ja mälestades seda tunnen ma — ei, ma pole elanud asjata!“ nõnda jutustab kaaskõneleja määratust rõõmust, mis haaras teda, kui ta nägi oma silmaga oma töö resultaati, nägi alistamatut loodust, mis oli purustatud inimese visaduse jõuga: „Oli töö, minu töö, püha töö, senjoor, ütlen ma teile! Ja kui meie tulime maa alt päevavalgele, siis paljud, heites rinnuli maa peale, suudlesid teda, nutsid — ja see oli nõnda hea, nagu muinasjutt! Jah, suudlesid võidetud mäge, suudlesid maad — ja sel päeval sai ta mulle eriti mõistetavaks ja lähedaseks, senjoor, ja ma armastasin teda nagu naist!“

Nii „Minu ülikoolides“ kui ka „Itaalia muistendeis“ on kujutatud tööd kapitalistlikus ühiskonnas tööd, „peremehele“. Gorki rõhutas mitmel korral, et isegi niisugune „sunniviisiline töö maailma riisujate heaks“ on alati huvitav ja rõõmustanud inimest, aga töörahva klassi võiduga, kus töö muutub „au, kuulsuse, vahvuse ja kangelaslikkuse asjaks“, tõuseb tööõõm mõõdetamatult. Ja Gorki kutsus noori kirjanikke kuumalt üles näitama seda rõõmu tugevates, sügavates ja erutav-liigutavais kujudes.

Ja kogu oma keeva tegevusega, mis vallandus juba teisel päeval pärast kodumaale tulekut, kinnitas Aleksei Maksimovitš oma sõnu kõrgest töö tähendusest. Ehkki kirjanik küll teatas, et ta mõnd aega „tööle ei hakka“, vaid „käib ja vaatab“, kuid käised asjalikult üles käärinud, asus suurele ja viljakale tööle: ta kirjutab kümmekond publitsistlikku artiklit, vastab arvukaile kirjadele, asub ajakirjade „Meie saavutused“, „Piiri taga“, „NSVL ülesehitusel“ organiseerimisele. Teravasti vaatlleb Gorki noorte nõukogude kirjanike tööd, töölikorrespondentide, maakorrespondentide lahingulist keevat tegevust, vastates arvukaile järelepärimistele oma kirjandusliku töö, oma kirjaniku töö kohta, avaldab raamatukese „Töölis-talupoegade ja sõjakorrespondentidele“, — sellest „kuidas mina õppisin kirjutama“, — suure inimese ja kunstniku suurepärase jutustus sellest, mis tegi ta literaatoriks, missugustelt mineviku suurmeisteritelt ta õppis kirjanikuametit. Gorki peas küpses juba spetsiaalse ajakirja loomise projekt algajaile kirjanikele, projekt, mis õnnestub ellu kutsuda kahe aasta pärast. Viljaka töö kahetsemisväärseks takistajaks kodumaal osutub ikka veel vana haigus ja sügisel on Gorki sunnitud sõitma Itaaliasse. Kuid juba järgmise, 1929. aasta maikuus on ta jällegi Nõukogude Liidus ja tormab ülepea keevasse tegevusse. Mõni päev enne tema saabumist valib V Üleliiduline Nõukogude kongress Gorki NSV Liidu Kesktäidesaatva Komitee liikmeks. Suur kirjanik saab Nõukogude valitsuse liikmeks. Jätkates pingelist tööd ajalehtedes, tema poolt loodud ajakirjades, teostab Gorki uusi algatuslikke plaane ja esineb ühe oma suurepäraseima projektiga — „Kodusõja ajaloo“ loomisega.

Arvukad kongressid ja konverentsid kutsuvad kirjaniku külla, tema kõrge kõhn kuju ilmub sageli tribüünile ja valvas saal kuulab tähelepanelikult Gorki tarku ja aeglast sõnu. „Ema- ja Lastekaitse“ kongressil, „Talupoja-kirjanike kongressil“, „Usuvastaste kongressil“ — kõikjal kuuldu armastatud Maksimõtši häält.

Ükski pisutki tähelepanevam sündmus ei möödu kirjaniku tähelepanust. Partei ja valitsuse poolt püstitatud maa industrialiseerimise ülesanne kutsub esile tema artiklid „Industrialiseerimise laenust“, „Industrialiseerimise päev“; üleliiduline pioneeride lend sunnib Gorkit vastama artikliga „Pioneeridest“; võitlus mineviku iganditega, ja eriti ühe vastikuimaga, antisemitismiga, sünnitab kirjaniku vihase artikli „Antisemitismist“. Selles artiklis jõuab Gorki ette oma järgnevast leppimatust võitlusest fašismiga, kuulutab oma viha kõikvõimalike „rassiteooriate ja inimeste“ vastu, kes neid jutlustavad. „Isiklikult mina alati olen pidanud ja pean rassi ja tõuviha jutlustajaid mandunud ja sotsiaalselt ohtlikeks inimesiks,“ kirjutab Aleksei Maksimovitš. Need sõnad iseloomustavad kõige paremini kirjaniku armastusväärset, tähelepanelikku suhtumist kõigist rahvustest, kõigist rassidest ja tõugu inimeste vastu. Asjata ei kujuta ta Venemaad asustatavate arvukate rahvaste esindajaid nii soojalt oma jutustuste ja novellide lehekülgedel.

Uuesti teostab Gorki reisi mööda Nõukogude Liitu, kuid kui oma

eelmisel reisil ta püüdis viibida temale hästituntud kohtades, siis nüüd külastab ta ka niisuguseid paiku, kus tal pole juhust olnud varem viibida. Ta heidab pilgu nii süngesse Põhja-Solovkisse, Murmanskisse, kui ka Rostovi Selmaštroisse (Põllutöö-masinate tehasesse) ja Salski ringkonna „Gigandi“-nimelisse sovhoosi. Kõikjal huvitavad kirjanikku uued inimesed, nende poolt loodud uued töövormid.

Veelgi tihedamaks ja orgaanilisemaks muutub Gorki side kodumaaga, kui paranev tervislik seisund lubab tal lõpuks jäädavalt asuda Nõukogude Liitu. Asunud elama Moskvasse, muutub Gorki nõukogude kirjanduse juhiks ja juhatajaks, kelle häält tähelepanelikult võtab kuulda partei ja valitsus. Neil aastail käsuvad ja kõveneb Gorki sõprus suure Staliniga, Molotoviga, Vorosiloviga. 11. oktoobril 1931. aastal külastavad seltsimehed Stalin ja Vorosilov Aleksei Maksimovitši tema korteris Malaja Nikitskajal, ja seltsimees Stalin jätab tähelepanuväärse märkme ühte Gorki raamatusse. Lehekülgedel, kus on trükitud muistend „Tütarlaps ja surm“, mis jutustavad sellest, kuidas tütarlaps suure armastusega oma kallima vastu võitis surmaeide, kirjutab suur juht. „See tükk on tugevam kui Goethe Faust (Armastus võidab surma). J. Stalin, 11. 10. 1931.“ Sellesama raamatu teisele leheküljele kirjutab oma arvamused ka seltsimees Vorosilov: „... Seltsimees Stalin on enam kui õieti määratlenud M. Gorki luuletuse tähtsuse. Omalt poolt ütlen: mina armastan M. Gorkit kui minu ja minu klassi kirjanikku, kes on vaimselt määratlenud progressiivse liikumise. Vorosilov, 11. 10. 1931. a.“

Partei ja valitsuse juhid jälgivad tähelepanelikult ja armaustusväärselt Gorki publitsistlikke ajaleheesinemisi. Oma kõnes Viiendal üleliidulisel inseneride nõupidamisel 1932. aastal tähendas seltsimees Molotov muuhulgas: „Sellest, kuidas sotsialistlik ülesehitustöö muudab kogu meie maa palet ja isegi tema kõige mahajäänudate kolgaste kogu eluolu, on kõnelnud toredasti M. Gorki artiklis „Kõige tähtsamast“,“ ja tuues pika väljavõtte Aleksei Maksimovitši artiklist lõpetab seltsimees Molotov: „Me kõik oleme lugenud ja loeme M. Gorki teoseid ja teame, kuidas tema mõistab hästi ja kui suurepäraselt kunstiliselt ta kujutab paljusid ja paljusid vana Venemaa iseloomulikke jooni, ja meil peab olema mõistetav tema julge, rõõmus tunne, kui praegu selle iseendast iganenud nõdra ja mäda eluviisi asemele tuleb uus elu ja sotsialistlik kultuur.“ Ja edasi toob seltsimees Molotov Gorki artikli lõppread, mis suurepäraselt kajastavad seltsimees Stalini sõnu inimesest kui kõige kallimast ja hinnalisemast kapitalist. „Sajad tuhanded, miljonid noored on närtsinud, jõudmata puhkeda, on hukkunud maakonnalinnade, alevikkude ja külade idiotismi ikke all, nüüd on aga selle nooruse ees lahti kõik teed, ja teda ajab edasi üha võimsamalt teadusjanu. Aina sügavamale tungivad temasse partei juured, mis imevad maapinnast kõige väärtuslikumad mahlad, toitudes noorest energiast, revolutsiooniliselt organiseerides, mitmesuguselt kvalifitseerides seda energiat, rikastades maad intellektuaalsete jõududega.

See on peamine, hinnalisim kõigest, mis luuakse meie kaunil ülikkaal, hiiglasuurel, õnnelikul maal."

Aleksei Maksimovitš omakorda jälgib tähelepanelikult nõukogude riigi juhtide esinemisi, vastab sõna ja teoga ülesannetele, mis esitavad partei ja valitsus, soodustades nende ülesannete kõrvalekaldumatut elluviimist tema poolt juhitud kirjanduslikul alal.

1932. aasta septembrikuus tähistavad Nõukogude maa, NSV Liidu valitsus, kogu maailma töölisklass ja progressiivne intelligents pidulikult Gorki neljakümneaastast kirjanduslikku tegevust. Kümneid ja sadasid tervituskirju, auaadresse, telegramme, saab Aleksei Maksimõtš neil päevil kõigest maailmanurkadest, aga kõige kallim neist on seltsimees Stalini tervitus:

"Kallis Aleksei Maksimovitš!

Südamest tervitan Teid ja surun tugevasti kätt. Soovin Teile pikki elu- ja tööaastaid kõigi töötajate rõõmuks, töölisklassi vaenlaste hirmuks.

J. Stalin."

Aleksei Maksimovitši suurtest teenetest töölisklassi ees kirjutab seltsimees Vorošilov: "Teie kirjanduslike teoste najal on kasvanud vene proletarlaste terved põlvkonnad, kes esimesena nägid kõrget, kaunist kunsti, neile arusaadavat ja omast... Kõik teie teosed on äratanud ja äratavad kõige laialdasemais massides sotsiaalse õigluse janu, püüet paremale elule, aktiivsele võitlusele vägivallega, materiaalsest ja vaimsest eksploatatsioonist revolutsioonilisel teel vabanemisele. Ja eelkõige sellega seletub meie suure õpetaja Lenini, Stalini ja kogu meie partei sügav austus tervikuna Teie vastu."

Pidulikult istungil Suures Teatris, mis oli pühendatud Gorki juubelile, avaldatakse NSV Liidu Kesktäidesaatva Komitee Presiidiumi määrus: "Autastada Lenini ordeniga suurt proletarset kirjanikku seltsimees Maksim Gorkit tema teenete eest töölisklassi ja NSV Liidu töötajate suhtes."

Hiiglasuur pingeline ja viljakas neljakümne-aastane loov elu lasub Gorki õlgadel, kuid suur kirjanik kavatses kõige vähem loorberitele puhkama heita, oma vanadest teenetest elada. Ja selsamal ajal, kui kogu maailma töötajad tervitavad Gorkit tema juubelipäeval, vaatavad sajad inimesed Moskvast ja Leningradis kirjaniku uue näidendi „Jegor Bulõtšev ja teised“ esietendust. Uuesti, nagu kolmkümmend aastat tagasigi, „Väikekodanlaste“ ja „Põhjas“ esimeste lavastuste aegu valutab Gorki-dramaturg võimsalt vaatajate südamed. Toredad, gorkilikult voolitud mahlakad kujud, jäljendamatult osav ja värvikas tege- laste keel näitab piltlikult, missugused määratu suured, tõepoolest ammutamatud loovad jõud elavad Gorkis. Ja „Jegor Bulõtšev“ ja aasta pärast seda lavastatud suure kirjaniku viimane tükk „Dostiga-jev ja teised“ lähevad kolossaalse eduga kõigis Nõukogude Liidu lin- nades, lavastuvad välismaal.

Hetkekski ei peata Gorki ka oma sõjakat publitsistlikku tegevust,

iga päevaga muutub see tegevus aina pingelisemaks ja intensiivsemaks. Lakkamatult purustades ja paljastades oma artiklis vaenlasi jälgib Gorki viimastel eluaastatel teravalt pruuni ohtu, mis läheneb Saksamaalt eesrindliku progressiivse inimkonna peale. Juba enne hitlerliku kliki võimule tulekut 1932. a. avaldas Gorki artikli „Soldatlikest ideedest“, kus annab hävitava hinnangu fašismi ideoloogiale: „Itaalia fašism unistab Rooma võimust kogu maailma üle, Hitler jutlustab, et fašism „tõstab Saksamaa rahva kõrgemale kogu inimkonnast“. Kõik need on metsistunud, hingevaakuva klassi krambid, kõik see on surmahaige sonimine ja agoonia. Selleks, et jõuda välja niisuguse sonimiseni, oli vaja „ära elada“ või „kõrvaldada“ Goethe ja Kant, Schiller ja Fichte ja veel sadakond suurimaid poete, muusikaloojaid, maalikunstnikke.“ Hitleri võimuhaaramisega 1933. aastal avab fašism küünilise avameelsusega maailma ees paljastatud hammastega kiskjanäo, ja sellest ajast peaaegu igas oma suulises ja kirjalikus esinemises, missugusele küsimusele see poleks ka pühendatud, puudutab Gorki ikka ja jälle iga päevaga kasvavat fašismi ohtu. Erilise paha-meelega kõneleb suur kirjanik zooloogilistest rassi-„teooriaist“, mida usinasti jutlustab hitlerlik klikk: „Mitmesuguse eritõulise proletariaadi massi hulka külvavad hitlerism ja fašism kurja rahvusliku vihavaenu seemneid, mis võivad kasvada rassivihaks.“ Nõukogude Liit on ainukene reaalne tugi võitluses fašismiga, ja tema kaitsmiseks kutsub Gorki üles eesrindlikku inimkonda oma tulisõnalise publitsistika iga reaga. Suur kirjanik näeb ette tulevast verist heitlust, millesse kisub kogu maailma hullunud fašism, kuid ta ei kahtle hetkekski selle võitluse tulemusel: „Inimkond ei või hukkuda sellest, et mingisugune tema tühine vähemik on loominguliselt nõtrunud ja mandub hirmust elu ees ja haiglasest, parandamatust kasujanust. Selle vähemiku hukkumine on suurima õigluse akt, ja selle akti laseb ajalugu teostada proletariaadil. Pärast seda suurt akti algab ülemaailmne, sõbralik ja vennalik maailma rahvaste töö, uue elu vaba, kaunis, loov töö.“

Suur humanist Gorki hindas kogu oma pika elu vältel kõige kõrgemaks maailmas aktiivset, loovat inimest. Sellele inimesele pühendas ta oma elutarkade raamatute kõige kirglikumad ja läbitungivamad leheküljed, selle nimel kuulutas ta välja oma kirjandusliku tegevuse koidikul surematu loosungi: „Inimene — see kõlab uhkelt.“

Kuid Gorki armastus tõelise inimese vastu, suur gorkilik humanism pole kaugeltki eitanud, vaid vastupidi, on eeldanud kirglikku ja lepitamatu võitlust nende inimestega, kes häbistavad inimese kõrget nime, takistavad elamast ja töötamast maa tõelisi peremehi — töotajaid ja loojaid. Tõelise inimese nimel, suure algustähega inimese nimel pidi Gorki kuulutama ja kuulutaski halastamatut võitlust inimrääpsu vastu, kes ainuüksinda oma eksisteerimisega rüvetab ehitatava uue elu helget palet. Kirjaniku püha armastus inimese vastu sünnitas püha, tuhakspõletava viha kõigi inimkujuliste värdjate vastu: „Inimene on looduse kroon“, ja „kõlab uhkelt“, see on vastuvaielda-

matu, — kirjutas Aleksei Maksimovitš ühes oma viimases artiklis, kuid sama vastuvaieldamatu on, et ta on lurjus, proletariaadi juhtide mõrtsukas, kodumaa reetja, üllatav silmakirjatseja, töölisklassi vaenlane, kapitalistide salakuulaja, — niisugustes tema omadustes tuleb ta halastamatult hävitada." Ja täiendades oma vormelit „Inimene, see kõlab uhkelt!", lausub Gorki oma elupäevade loojakul teise suurematu loosungi, — loosungi, mida küll kordab iga meie sotsialistliku kodumaa kaitsja: „Kui vaenlane ei alistu, — hävitatakse ta!"

Ei ole olnud, ei ole ega saa olema eesrindlikul inimkonnal hirmsamat vaenlast, kui metsik, verine fašism. Karmiks, halastamatuks võitluseks selle vaenlasega kutsus Gorki üles kogu maailma parimaid inimesi, selle vaenlase paljastamisele alistas ta oma viimaste eluaastate kogu keeva tegevuse. Millest tahes ei kõnelnud Aleksei Maksimovitš — nõukogude kirjanduse ülesannetest, võitlusest loodusega, meie lastest, — pöördus ta tingimata tagasi fašismi mõtte juurde, tuletades teda meelde kui hirmsat ohtu, mis ähvardab kogu inimkonda,

Mitte juhuslikult polnud Gorki üks viimaseid redaktsioonilisi töid juba pärast tema surma ilmunud raamat saksa okupatsiooni kohta Ukrainas 1918. aastal. Meie ajaloo ürikuist otsis ta niisugust materjali, mis oleks soodustanud fašismi paljastamist, oleks aidanud Nõukogude Liidu rahvastele edukamalt võidelda pruuni katkuga. Oma vene rahvast kuumalt armastav Gorki nägi ette, missugust määratud osa tuleb mängida sellel rahval tulevases surmavõitluses fašismiga, ja ta kutsus üles karastama, teritama püha viha neetud inimkonna vaenlase vastu.

„Gorki armastas otsatult oma rahvast — ja tema armastus oma rahva vastu on samal ajal tema viha jõud rahva vaenlaste vastu," kirjutas ajakiri „Bolševik" 1936. aastal, varsti pärast suure kirjaniku surma. Need sõnad määratlevad ülihästi Gorki erilist armastust oma rahva vastu, tõsist ja aktiivset armastust, mille on sünnitanud suur vihkamine rahva vaenlaste — pahasoovijate vastu.

Meie ajaloo kõige raskemal perioodidel, kui rahvas oigas tsaari isevalitsuse ikke all, kui ta salajased ja avalikud ebasõbrad ja nendega koos ka eilsed näilised „sõbrad" kasutasid ära igasugust juhust, et teotada, laimata vene inimest, ei väsinud Gorki rõhutamast oma rahva erakordset andekust, osutas temas peituvale määratuile vaimsele ja füüsilistele jõududele. Rõõmuga märkis suur kirjanik iga rahva rüppes sündiva püüde vabadusele, valgusele, tõe. Artiklis „Iseõppinud kirjanikest", mis on kirjutatud 1911. aasta algul, kirjutas Gorki: „Mulle näib, et vene rahvas sünnib aktiivse ellusuhtumise, inimestest, loodusest osavõtu idee . . ." . . . „mulle tundub, et vahetult vene rahvamassist sünnib ellu uus inimtüüp, see inimene, kes on julge vaimult, täis kuuma janu osa saada kultuurist." Määratu kaastundega toob Gorki selles artiklis Ameerika filosoofi William Jamesi tsitaadid vene rahva kohta: „ . . . kõik, mis ma tean, kujutab venelasi üllatavalt, pööraselt andekaina." „Tugev rahvas on teil. Loomulik on, et teie

ausad inimesed teda nõnda armastavad ja nõnda kangelaslikult hukuvad kodumaa vabaduse eest." On iseloomulik, et mõne aasta pärast Gorki vahenditult iseendast peaaegu nendesamade sõnadega väljendub oma rahva kohta: „Ma näen vene rahvast erakordselt, fantastiliselt andekana," kirjutas Aleksei Maksimovitš „Päeviku märkmeis".

Kui säärane oli kirjaniku suhtumine vene inimese vastu süngel revolutsioonaaastail, kui tsaarivalitsus kõigiti aheldas meie rahva jõudusid, siis pärast Oktoobrirevolutsiooni, kui need jõud arenesid ennenähtamatus laiuses ja hooga, ülistas Gorki oma artiklite ja palade igas reas uut vene inimest, tema muinasjutulist kasvu, määratuid võite, mis ta on saavutanud Lenini-Stalini partei juhtimisel. „Minu rõõm ja minu uhkus on uus vene inimene, uue riigi ehitaja," kirjutas Aleksei Maksimovitš 1927. aastal artiklis, mis oli pühendatud nõukogude võimu kümnendale aastapäevale. „Kunagi ja kuskil pole olnud varemgi nii hea kui praegu Venemaal," kirjutas ta teises artiklis samal aastal.

Haiguse tõttu ajuti kodumaast eemale kistud, sunnitud elama väljaspool tema piire, jälgib Gorki teravasti uute vene inimeste saavutusi, kes ehitavad partei juhtimisel sotsialismi. Arvukais kirjades oma korrrespondentidele avaldab ta vaimustust uue inimese vastu: „Meie, venelased oleme väga hea rahvas: mida rohkem elan, seda enam veendun selles," kirjutab ta kirjas kirjanikule Sergejev-Tsenskiile.

Märkides ära nõukogude võimu määratuid teeneid endise tsaari-Venemaa rohkearvuliste rahvaste teadusest osasaamise võimaldamisel, kriipsutab Gorki alla vene kultuuri, vene keele suurt tähtsust nendele rahvastele: „See, mis on tehtud „kirjata" rahvaste heaks nõukogude võimu poolt, annab lähemas tulevikus loomulikult toredaid tagajärgi, sest hinnanud kirjaoskuse tähtsust oma suguharu keeles, nad vältimatult hindavad ka vene keele tähtsust ja see tõmbab nad üldisse ja aina laienevasse vene kultuuri süngi, millele on osaks antud kehastada sotsialistlikku kultuuri, kui suured ka oleksid seda tõkestavad jõud."

Uhkusega kirjutab Gorki vene teaduse ja kunsti rahvusvahelisest tähtsusest oma „Vastuses intelligendile", mis on adresseeritud lääne kultuuritegelasile: „Vene teadus voolas XIX—XX sajandil üldisse Euroopa teaduslik-uurimistöo voolu ja... nüüd, kui teie looming kunsti alal nõnda ilmsesti ja kurvalt on närbunud, elate te vene kunsti jõust — ideedest, piltidest. Teie ei hakka ju eitama, et vene muusika, kirjandus on võrdselt teadusega juba ammu saanud kogu kultuurse maailma pärisosaks. Näib, nagu peaks rahvas, kes ühe sajandi jooksul on tõstnud oma vaimse loomingu kõrgusele, mis on võrdne Euroopa mitmesajandilisele saavutusele, nüüd pääsnud loominguvabadusele, pälvima teravamalt tundaõppimist ja tähelepanu, kui on see tähelepanu, mis talle pühendavad Euroopa intellektualistid."

Vene kultuuri eest leegitseva võitlejana oli Gorki lääne parimate inimeste silmis nagu vene rahva sümbol, tema vaimse võimu ja jõu väljendus. „M. Gorki kujundeis," kirjutas 1937. aastal Lion Feuchtwan-

ger, „kuulis maailm esmakordselt mitte enam üksikute vene inimeste, vaid vene rahva enese häält.“

Ja pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni tuli Gorkil mitmel korral kaitsta vene rahvast ja tema kultuuri kõigi salajaste ja avalike vaenlaste ja pahategijate vastu. Samal ajal, kui trotskistlik-buhhaarinlikud värdjad õelalt teotasid vene rahvast, kuulutades tema „oblomovite“ rahvaks, eitasid tema mineviku tähtsust, ei väsinud Gorki rõhutamast vene rahvaloomingu määratud väärtust, mis peegeldus meie kodumaa, tema ehitajate ja kaitsjate kuulsusrikaste ehitajate ja kaitsjate kunstilistes kujundeis.

Esinedes 1934. aastal Esimesel üleliidulisel kirjanike kongressil, mis oli kokku kutsutud tema algatusel, ettekandega nõukogude kirjandusest, lausus Aleksei Maksimoviš rahvaloomingu — folkloori suhtes järgmiselt:

„Töötava rahva tõelist ajalugu ei saa tunda, tundmata rahva suulist loomingut, mis lakkamatult ja kindlas suunas on mõjutanud... „suurimate raamatuliste kirjandusteoste“ loomist. Kõige sügavamad ja eredamad, kunstiliselt täiuslikumad kangelastüübid on loonud folkloor, töörahva suuline looming.“

„Sõnakunsti algus on folklooris.“

Gorki kutsus üles rahvaloomingu kujude korjamisele, mis kujutavad vene rahva sangarlikku minevikku, nende tähelepanekule ja armastusväärsele uurimisele. „Vene laul on vene ajalugu,“ kirjutas Aleksei Maksimoviš juba 1896. aastal oma artiklis kuulsast rahvalaulikust Orina Andrejevna Fedossovast, keda tal õnnestus kuulda Nižni-Novgorodi näitusel. „Kirjaoskamatu eideke Fedossova,“ lisis kirjanik, „talletades oma mälus 30 000 värssi, mõistab seda hoopis paremini paljudest väga kirjatarkadest inimestest.“ Tähelepanematus rahva ajaloo, tema loomingu vastu leidis teravat hukkamõistu Gorki poolt.

Gorki halastamatu, lepitamatu võitlus rahva vaenlastega, tema ustavus rahvale, Lenini-Stalini asjale kutsusid esile pöörase viha trotskistlik-buhhaarinlike reetjate — saksa fašismi agentide killas. Nad töötasid välja koletusliku Gorki mürgitamise plaani ja teostasid selle plaani palgatimukate, mõrtsukas-arstide käte läbi. 1936. aastal toimus Gorki tervislikus seisundis terav halvenemine ja 18. juunil suri Aleksei Maksimoviš.

Kuni viimaste elupäevadeni ei lakanud Gorki elamast ühes oma sotsialistliku kodumaa ühiste huvidega. Haigusest voodisse aheldatud, tutvus ta määratu huviga stalinliku konstitutsiooni projektiga, mis avaldati neil päevil ajalehtedes. Selles ajaloolises dokumendis nägi Gorki oma nooruse kõige julgemate, kõige peidetumate unistuste teostumist. Koos oma kodumaaga elas ta üle määratud rõõmu, mille kõrval tema oma haigus tundus talle teisejärgulise ja vähetähtsa asjana. „Meie siin teiega tegeleme tühiste, tarbetute asjadega, aga praegu võib olla laulavad kividki,“ ütles ta teda ümbritsevaile inimesile.

Kirjaniku surma võttis vastu kogu nõukogude rahvas, kogu eesrindlik progressiivne inimkond kui määratu, asendamatu kaotuse. Esinedes leinamiitingul Punasel väljakul 20. juunil 1936. aastal, ütles seltsimees V. M. Molotov: „Pärast Lenini surma on Gorki surm kõige suurem kaotus meie maale ja inimkonnale.“ Selle sama kõnega andis Molotov põhjaliku hinnangu Gorki teenetele oma kodumaa, oma rahva ees: „Oma vene kirjandusele mõjumise jõuga seisab Gorki niisuguste hiiglaste, nagu Puškini, Gogoli, Tolstoi järel, kui nende suurte traditsioonide jätkaja meie ajal. Gorki kunstilise sõna mõju meie revolutsiooni saatusele on vahetum ja tugevam kui ühegi teise meie kirjaniku mõju... Kuni viimase hingetõmbeni elas Gorki ühiseid mõtteid ja tundeid nendega, kes niisuguse entusiasmiga ehitavad praegu uut sotsialistlikku ühiskonda Lenini-Stalini partei juhtimisel. Ta silmad kiirgasid võitlustuld ja leppimatust töötajate vaenlaste, fašistide ja kõigi teiste rõhujate, kultuuri ja sõjasepitsejate vastu.“

Seal, kus sündis V. Kingissepp.

(60-ndaks sünnipäevaks.)

A. GRONSKI.

Väljapaistev bolševik, eesti töörahva juht Viktor Kingissepp sündis 12. (24.) märtsil 1888. a. Marientalis Kuressaare linna lähedal Saaremaal töölis perekonnas.

Suure armastuse ja tänuga peavad ENSV kodanikud meeles sitket bolševikku Viktor Kingisseppa, kelle kogu elutee oli eredaks ennastalgava rahvateenimise ning väsimatu ja tulise revolutsioonilise tegevuse teeks. Paljud vanad Kuressaare töölised mäletavad veel Viktor Kingissepa vanemaid ja tema vanaisa Aadut. Aadu Kingissepa sepikoda oli kuulus kogu Saaremaal. Keegi peale Aadu ei osanud saarel teha nii suurepäraseid adraterasid. Aadu parandas oma oskuse poegadele. Vanemaks neist oli Eduard.

Juba noores eas käis Eduard Kingissepp õppimas Riias, kus ta töötas Richard Pohli ja Manteli tehastes. Saaremaale Eduard naasis suurepärase mehaanikuna.

Töö sepikojas Eduardi enam ei rahuldanud. Peale selle oli Eduard Kingissepal alatisi lahkkelisid noorema venna Johanniga, kes oli ihnus ega jaganud Eduardi soovi täiustada sepikoja tööd.

Eduard lahkus koos abikaasa Elsa ja väikese poja Viktoriga Marientalist Kuressaarde. Isalt ei võtnud Eduard midagi. Viktori ema Elsa Kingissepp, meenutades hiljem seda aega, jutustas, et isegi pann tuli Eduardil naaberpoodnikult võlgu võtta.

Elada tuli algul üüritoas Kuressaare linnaserval Venekülas. Eduard Kingissepp asus tööle mehaanikuna Schmidti veskis. 1894. a. oli veski läheduses Pargi tän. nr. 5 müüa väike maja. Laenanud raha seltsimees-

telt Eduard omandas selle. Maja toakeses, pööningu kõrval, hakkasid elama Viktor ja tema vend Oskar.

1896. a. pani isa Viktori Eisenschmidt ettevalmistuskooli. Erilist tähelepanu pööras Eisenschmidt õpilaste ettevalmistamisele vene ja saksa keeles, sest et seda nõuti gümnaasiumi sisseastumisel.

Viktor Kingissepp, nagu enamikki Eisenschmidt õpilasi, algul vene keelt ei tundnud. Edaspidi aga ta omandas selle täielikult. Puhketundidel armastas Viktor askeldada küülikutega ja korraldas nende jaoks terve linnakese. Hoovis oli Viktoril ka veel tuvila.

Gümnaasiumis, kuhu Eduard Kingissepp pani poja 1898. a., Viktor õppis hästi. Oppeaineid ta omandas kergesti, isegi kui ta ei tarvitanud selleks suuri jõupingutusi. Kingissepp oli hea matemaatik, armastas aga ka keeli. Eduard Kingisseppa rõõmustas poja edasijõudmine. Eduard ise siirdus tööle Oskar Vildenbergi nahavabrikusse ja omandas 1898. a. samal Pargi tänaval nr. 5 suurema maja. Selle maja ta ehitas hiljem ümber ja üüris seejärel suviti välja tube suvitajaile. Nende sissetulekute varal Eduard koolitaski oma lapsi Kuressaare gümnaasiumis.

Revolutsioonilise liikumisega Viktor Kingissepp liitus noormehena. Neil aastail kujunes ja kasvas noore Kingisseppa tahe. Ta nägi, kuidas saksa mõisnikud rõhusid eesti talurahvast. Sakslastest mõisnikkude rahvuslikku survet oli Saaremaal tunda veel tugevamini kui teistes Eesti maakondades. Viktor kuulis palju eesti talurahva raskest elust ja reageeris sellele elavalt.

1905. aastal Viktor Kingissepp luges koos revolutsiooniliselt häälestatud gümnaasiumi õpilastega ahnelt Marxi „Kapitali“. Ta võttis elavalt osa revolutsiooniliste lendlehtede lugemisest. Sageli õhtuti suundus Kingissepp kellasepa töökotta Johann Marepuu juurde. Vana kellasepa juures käisid revolutsiooniliselt häälestatud talunikud. Teda külastasid ka paljud töölised.

Marepuu kodus alustas Viktor Kingissepp oma propagandisti tööd. Ning mitte üks kord ei peitnud Marepuu juurest väljaastuvad talunikud põue kirjandust, mille neile oli andnud Viktor. 1905. a. sügisel tegi Kingissepp koos mõne seltsimehega väljasõite valdadesse revolutsiooniliseks tegevuseks. Ta laenas sõiduks jalgratast tööliselt Kivilt. Pärast tagasijõudmist ütles Viktor Kivile: „Käisime kontrollimas valla-asju. Oleksime peaaegu sattunud püünisesse.“

Hoolimata noorusest oli Kingissepal suur autoriteet paljude, temast märksa vanemate inimeste silmis.

Kuressaare haigla arst A. V. Meržejevski jutustas meile vestlusest, mis toimus ühel selgel kevadpäeval Kuressaare pargis 1903. aastal Viktori ja tema vahel. Nad istusid pingil, ühel kõrvalisemal pargiteel. Noor Kingissepp tõendas tuiselt, et gümnaasiumiõpilastele antakse lugeeda ainult Leo Tolstoi romaani „Sõda ja rahu“, peidetakse aga isegi „Ulestõusmist“, Viktor rääkis, et palju „Ulestõusmisest“ on tsaristliku tsensuuri poolt välja jäetud. Ta tõendas, et ajaloolisi sünd-

musi seletatakse noorsoole gümnaasiumides moonutatud kujul ja vaigitakse surnuks seda, mis pole isevalitsusele soovitav.

1905. aastal rääkis Kingissepp Meržejevskile ja teistele: „Aasta kümne-viieteistkümne pärast lendab see kõik (tsarism) kuradile.“

Kingisseppa koos õppinud E. Pukk (praegu Kuressaare Tööstustehnikumi direktor) meenutab, et gümnaasiumi direktori Hoinatskini hakkasid nähtavasti ulatuma teated Kingissepa revolutsioonilistest väljaastumistest.

Hoinatski kutsus Kingisseppa korduvalt enda juurde seletuste andmiseks ja V. Kingissepp vastas talle teravalt. Vahepeal olid esimese vene revolutsiooni sündmused arenenud täies ulatuses. Saabus 1905. a. sügis. Bürgemusse hoones toimusid miitingud. Õhtuti kogunes revolutsiooniliselt häälestatud noorsugu parki. Saaremaal arenes tugev talurahva liikumine.

1905. a. oli pea kogu maa haaratud ülestõusust. Suure tähelepanuga uuris Kingissepp toimuvat. Sündmuste tules toimus tema kui revolutsionääri kujunemine ja ta imbus läbi teadmisest, et ainult kommunistid viivad töölised proletaarse revolutsioonini.

1905. aastal omandas Viktor Kingissepp esimesed kogemused revolutsioonilises töölisliikumises, mille alusel ta kujunes bolševikuks, leninlik-stalinliku karastusega võitlejaks, kes on valmis andma oma elu töölisklassi idee eest.

Kingissepp oli täis sügavat usku inimkonna paremasse tulevikku. Ta kasvas vahva, teravapilgulise ja ettenägeva võitlejana. Vaadates tema lihtsat, hingestatud, elavat nägu, kuulates tema täis vankumatut järjekindlust ja raudset loogikat innustavaid sõnu, halastamatuid ja leppimatuid vaenlaste vastu, võisid tema lähedased näha, kui kiiresti kujunes Kingissepa poliitiline maailmavaade, kui selgesti kostis neist eesti rahva tulevase sangari küps hää. Vestlustel Viktoriga oli kasvav tähtsus tema noortele seltsimeestele.

1906. aasta kevadel Viktor Kingissepp lõpetas Kuressaare gümnaasiumi ja astus sama aasta sügisel Peterburi Ülikooli füüsika-matemaatika teaduskonna loodusteaduste osakonda.

Samal aastal suri Marientalis seitsmekümne üheksa aasta vanuses Aadu Kingissepp. Õpilased asetaskid tema hauasambale vasest valatud meistri kuju põlles, prillide ja habemega. Seda kuju võib veel tänini näha Kuressaare kalmistul.

Viibides õppevaheaegadel kodus elas Viktor Kuressaares väikeses majas Pargi tänaval nr. 5 vanemate juures.

Ta külastas Marientalis oma tädi Helenet. Polnud ühtki juhtu, millal tülles Marientali poleks Viktor külastanud sepikodade töölisi, kes tervitaskid teda kui vana sõpra.

1906.—1907. aastal kasutas Kingissepp oma sagedasi Tallinna sõite bolševistliku kirjanduse edasiveoks ja sidemete tugevdamiseks Peterburi ja Tallinna bolševikkude vahel. Kingissepp tundis huvi töölisliikumise vastu Lääne-Euroopas.

A. V. Meržejevski meenutab oma kohtumist Kingissepaga 1907. aastal. Kingissepp rääkis talle, kui hea on see, et Meržejevski õpib Krakovi Ulikoolis, sest et seal žandarmeeria ei saa nii taga kiusata, nagu ta seda tegi tsaristlikul Venemaal. Huviga kuulab Kingissepp jutust sellest, kuidas töölised Krakovis rahvusvahelist proletaarlaste 1. mai püha.

Seltsimehed, kes külastasid neil aastail Kingisseppa Peterburis, meenutavad, et Kingissepp elas väga tagasihoidlikult.

E. Pukk jutustab, et üliõpilassöökla külastamisel polnud Viktor Kingissepal alati isegi raha lõuna jaoks ja ta piirdus siis palja leivaga. Kuid Kingissepp ei norutanud. Reipana, elurõõmsana, teravmeelsena — nii mäletavad teda koolivennad Pukk, A. Sepp ja teised.

A. Sepal tuli külastada Kingisseppa tema Peterburi korteris Viiburi poolel. Ka seal torkas talle silma sisustuse tagasihoidlikkus ja suur raamatute hulk.

Hiljem kirjutab V. Kingissepp 1921. aastal põrandaaluses ajalehes „Kommunist“ sellest, et 1907. a. suvel levis bolševistlik agitatsioon edukalt eesti tööliste hulgas. Sotsiaal-äraandjad eesotsas August Rei ja Alma Ostraga heideti välja Tallinna organisatsioonist ja 1907. a. suve jooksul läks Tallinna Komitee täielikult üle bolševike kätte.¹

Meenutades seda, kuidas ta külastas vana Tallinna bolševikku Juhhan Tippot, „Dvigateli“ esindajat Tallinna Komitees (sm. Tippto tapeti Irboskas 1919. a. 26 seas, A. G.), sm. Kingissepp kirjutab: „„Dvigatel“ oli poliitiliselt kõige tähtsamaks vabrikuks, kõige eesrindlikumaks ja sellepärast pidasid menševikud temast kinni kui takjad.“ Ja edasi: „Oli karm talv, kuid ka tsaarikord polnud pehmem. Oo, kui karm ja hirmus paistis meile siis olla areteeritud või välja saadetud või mõistetud sunnitööle ja millise lapsemänguna näivad meile need vägivaldabinõud praeguse „demokraatia“ vägivalda kõrval.“²

Oma kaasvõitlejast sm. Tippost Kingissepp kirjutab, et Tippto kartis siis sama vähe kui hiljemgi, kui maaliitlaste ja sotsiaaldemokraatide tapatalgud hakkasid laastama tööliste ridu. Tippto oli kindlalt veendunud, et saabub uus revolutsioonilaine, mis pühib jäljetult minema tsaarivalitsuse. Kaua ta vabaduses võidelda ei saanud. 24. jaanuaril 1908. aastal areteeriti salakaebuse põhjal Tallinna Komitee.³

Kingissepal, kes juba siis, temaga koostöötanute mälestuste järgi, oli aktiivsemaid kommuniste, õnnestus vältida areteerimist ainult selle tõttu, et ta seks ajaks oli Tallinnast ära sõitnud.

Aktiivseimate tegelaste areteerimised toimusid öösel vastu 23. jaanuari 1908. aastal, millal politsei areteeris pea kogu Tallinna Komitee. Arvukad areteerimised toimusid ka Kingissepa kodukohas Saaremaal.

¹ Ajaleht „Kommunist“ nr. 13 (36) 24. augustist 1921. a.

² Ajaleht „Kommunist“ nr. 13 (36) 24. augustist 1921. a.

³ Samas.

Kuid bolševikud jätkasid oma ennastsalgavat tööd uutes keerukates tingimustes. Noil aastail toimus Viktor Kingissepa kui väljapaistva töötavate rahvahulkade juhi kujunemine. Nüüd, millal sotsialistlik kord, võitlusele mille eest V. Kingissepp andis kõik oma jõud ja teadmised, on võitnud ja Eesti kohal on igaveseks ajaks lehvimas Nõukogude Vabariigi lipp, valmistavad Saaremaa kodanikud armastusega ette muuseumi avamisele majas nüüdsel V. Kingissepa tänaval (enne Pargi tän. nr. 5), kus elas EK(b)P ja eesti töörahva juht V. Kingissepp. Sinna kogutakse ülesvõtted, pildid, ajalehed, lendlehed — kõik see, mis kannab meid üle neisse aastaisse, millal elas ja võitles Viktor Kingissepp.

Kõik muuseumis peab absoluutse täpsusega meenutama seda väljapaistvat bolševikku, tema väsimatut võitlust rahva tahte, kommunismi eest.

Palju, mis puutub V. Kingissepa elusse, võib ja peab veel üles leitama.

Kui suured on võimalused selleks, näitab see fakt, et jaanuaris 1948. a. maja pööningul, kus oli elanud Kingissepp, leiti pakk kirju ja ülesvõtteid. Nende hulgas Viktor Kingissepa postkaart oma isale, dateeritud 25. detsembriga 1911. a. Selles kirjutas Kingissepp: „Häid pühi ja samuti head uut aastat soovib Viktor.“

Teisel postkaardil 9. maist 1917. a., mis saadetud emale, Viktor Kingissepp kirjutas: „Kallis mamma. Täna jõudsin pealinna. Moskvas isa pool sees ei käinud. (On tehtud kindlaks, et sel ajal Eduard Kingissepp oli Moskvas. A. G.). Rong saabus sinna kell 12 öösel ja teiseks ma olin seal 2 päeva hiljem kui kavatsesin. Lõpetan ülikooliasjad ja siis võin tagasiteel isa poole sisse astuda. Tuttavatest pole veel kedagi näinud. Kus on Meeta? (V. Kingissepa õde. A. G.) Kas Kuressaares? Kas Piiteris või veel kuski? Minu aadress: Petrograd. Polizova nr. 15, krt. 24. Vaevalt saan sõita koju. Kas sa ei tule Tallinna? Tervitab Sind Viktor.“

Ettevalmistustöödel muuseumi avamiseks ja mälestuste kogumiseks Viktor Kingissepa kohta tuleb silmas pidada, et neid ei saa piirata ainult Eestiga. Neid tuleb laiendada ka nendele linnadele, kus V. Kingissepp on viibinud.

Ees seisab veel suur ja erakordselt tähtis töö, mille tulemuseks peab avatama muuseum, kus kõik meenutab elavalt eesti rahva kuulsa poja ja Lenini-Stalini partei sitke õpilase V. Kingissepa kangelaslikku võitlust.

Lugemispala käsitelu I—IV klassis.

L. ALTTOA.

I

Milliseid nõudeid seame emakeele lugemisõpetusele I—IV klassini? Vastuse leiame Kanonõkini ja Ššerbakova „Vene keele metoodikast“ (Leningrad, 1941).

1. Esimesel õppeaastal peab õpilane omandama võime lugeda lühikesi palu ladusalt ja mõtestatult (teadlikult, sisust aru saades), mitte jätma vahele sõnu lauses, mitte moonutama sõnu ega kordama neid lugedes ja tegema peatuse lause lõpul. Samuti peab õpilane suutma lugeda oma ja klassikaaslaste kirjutatud teksti. Peab suutma üldjoontes ilmekalt jutustada loetud lühipala sisu.

2. Teisel õppeaastal peab saavutama suuremat soravust, tekstist arusaamist, ilmekust, häälevarjundiga toonitama küsi- ja hüüdlauseid ja veidi pikemate palade jutustamist. II klassis peab õpilane suutma edasi anda vaikselt loetud lühipala sisu, vastama pala teemal esitatud küsimustele. Jutustamise puhul võib nõuda rohkem detaile loetud palast. Lugemispala pealkiri asendada uue pealkirjaga.

3. Kolmandal õppeaastal tuleb senisest rohkem tähelepanu lugemiskiirusele pöörata, kusjuures soravus, ilmekus, täpsus ja teadlikkus ei tohi jääda varju. Neidki lugemise omadusi tuleb harjutada süvenenemalt. Kolmandas klassis tuleb anda lugemiseks erinevaid šrifte (ajalehtedest ja lasteajakirjadest), lasta lugeda mitte üksi oma klassi õpilaste kirja, vaid ka teiste, näit. II ja IV kl. õpilaste kirjutusi vihikutes. III kl. tuleb õpilasi harjutada kavastama lugemispalu. (Õpetaja kaasabil tulevad õpilased sellega ka II kl. toime.) Pala arutelus esile toodud mõtete ja väidete näideteks peab õpilane iseseisvalt leidma vastava koha; peab oskama kirjeldada peategelaste välimust ja iseloomujooni, samuti hindama nende käitumist.

4. Neljanda klassi kohta on kehtivad eespooltoodud nõuded pikemate ja keerukamate tekstide juures. Lugemise teadlikkus peab arenema võimeni iseseisvalt leida loetud pala peamõtte ja autori suhtumine peategelastesse.

Nõudeist nähtub, et lugemistunni ülesanne on arendada õpilases nelja lugemise põhiomadust: 1) täpsust, 2) kiirust (soravust, ladusust), 3) teadlikkust (sisusse tungivat, arusaavat, mõtestatud lugemist), 4) ilmekust.

Iga omadus esineb vastavas klassis eri faasis. Alus neile pannakse esimesel õppeaastal ja järgnevad õppeaastad arendavad ja süvendavad neid omadusi.

Lugemise neli omadust on tihedas omavahelises seoses. Paudub õpilase lugemisel üks neist või on nõrgalt arenenud, — tekib lugemisel raskusi. Esineb juhtumeid, kus õpilane loeb küllaldase kiirusega, ent

eksib sageli, peatub või teda peatatakse parandamiseks. Tuleb alata otsast ja korrata. Selline lugemine tüütab klassi ja seda ei taheta kuulata — jõuamegi distsipliiniküsimuste juurde. Või õpilane loeb väga ettevaatlikult, peamine tähelepanu on suunatud tähekujude vaatlusele ja nende õigele hääldamisele. Selline õpilane ei taipa midagi lause mõttest, ei saa teadlikuks loetust. Toodud näites on lugemiskiirus ja arusaamine tekstist vastuolus. Ainult mõtestatud lugemine saab olla ilmekas: kui laps ei haara mõtet, siis ei saa ta ka mõtet sõnadega edasi anda, lause jääb vaid mingiks häälitsuseks.

T e h k e m j ä r e l d u s: 1) Lugemiskiirust hindame vaid koos teadliku lugemisega. Kiirus iseenesest ei anna midagi ei lugejale ega kuulajaile. 2) Lugemistäpsust on samuti mõtestatud, teadliku lugemise teenistuses, ei ole eesmärk omaette. 3) Täpsus, teadlikkus ja ladusus (kiirus) on ilmeka lugemise aluseks.

Hea lugemisoskuse saavutamine on raske ülesanne ja langeb peamiselt aabitsakursuse ajajärgule. Siin tehtud vead kummitavad hiljem aastate viisi ja mõni inimene jääb nende küttesse surmani (näit. ilmekuse puudumine meie tavalisel lugejal). Kuna aabitsakursuste metoodika ei puutu käesoleva kirjutuse raamidesse, ei peatuta ka pikemalt lugemisomaduste harjutustel. Olgu vaid tähendatud, et aabits on koostatud printsiibil: kergemalt raskemale, tuntult tundmatule, — siis õpetajal on vaja olla valvel, et mõnel õpilasel ei jääks lünke ja tühikuid ja et iga uue tähe või täheühendi juurde asumisel tehtaks: 1) eelharjutusi, 2) tutvutaks küllaldaselt uue tähega, omandataks see täiesti ja 3) viiaks uus täht seosesse juba tuntud tähtedega võimalikult paljudes kombinatsioonides.

Hea lugemisoskuse omandamiseks on vaja harjutada lugemist iga päev. Esimeses klassis peab tööd nii korraldama, et iga laps saaks vähemalt kord päeva jooksul esineda. Seda harjumust tuleb jätkata teiseski klassis. Kolmandas ja neljandas klassis, kus emakeele tundide arv on väiksem, ei saa sest nõudest rangelt kinni pidada, eriti kui õpilaste arv klassis on suur.

II

Lugemise täpsuse omandamiseks on vaja silmas pidada järgmist:

1. Õpilase vigu ettekandes tuleb parandada. Seda teeb õpetaja aga ka kaasõpilased. Vigade parandamise viise on mitmeid. Tarvitatagu ükskõik millist moodust ja tehku seda kas õpetaja või õpilased, aga parandada viga tuleb alles lause lõpul, või loetud lõigu lõpul. Kui veale juhitakse kohe tähelepanu, katkestatakse lugemist, õpilane kaotab järje ja ka mõttelõnga, kohmetab, muutub abituks ja ei tea, vaatamata peatusele, kus ja milline oli viga. Vea leidmiseks ja parandamiseks lastakse lause algusest peale uuesti lugeda, kui tegemist on lihtlausega või lühema liitlausega. Pikema lause puhul juhitakse õpilane

vea juurde, osutades sellele lause osale, kus tehti viga. Uuesti loetav osa peab sisaldama tervikmõtte.

Olgu toodud paar näidet. Õpilane loeb: „Ta jooksis ja kargas (pro kargles), kuni läks higiseks.“ Kaasõpilaste käed kerkivad. Õpilane taipab, et ta on kuskil eksinud. Õpetaja ütleb: „Loe lause algusest uuesti, aga ettevaatlikult!“ Õpilane loeb: „Ta jooksis ja kargles.“ Võib lõpetada sellega, kuna viga on nii rohkem välja tõstetud, kui seda terve lause kordamise puhul. Võib tarvitada ka järgmist vea parandamise võtet: õpetaja küsib: „Mis Ulo tegi?“ Laps loeb uuesti ja avastab, et Ulo kargles. Kuna sõna „kargles“ ei leidu iga lapse leksikonis, siis olgu see sõna võetud tundmatute sõnade hulka ja enne lugema asumist selgitatud kas õppejutus või näidislausetes, vt. „Nõukogude Kool“ nr. 1 1947, lk. 34—43 „Tundmatute sõnade seletamisest emakeele tunnis“.

III ja IV klassis võib veale juhtida tähelepanu loetud lõigu lõpul. Igal juhul peab õpilane ise parandama oma vea. Selle leidmisel võib teda ka naaber aidata, osutades pliiatsiotsaga sõnale, mis vajab parandamist. Õiget vormi kuuldes õpetaja või mõne õpilase suust, veategija kordab seda mehaaniliselt ja ainult suuga, kuna silmad ei võta osa parandus-protsessist. Tähtsaim paranduse juures on seik, et õpilane loeb seda, mida ta näeb. Tuleb hoolega jälgida, et klass ei tikuks kooris viga parandama. III—IV klassis on järgmine võte osutunud üsna sobivaks: õpilasele on ülesandeks lugeda palast 1—2 lõiku, umbes 1—2 min. Klass registreerib vaikselt, kätt tõstmata vead. Seda teeb muidugi ka õpetaja. Lugemise lõpetanud teatab keegi õpilane: „Ta tegi 3 viga“ ja märgib lause, kus olid vead, näit. I, II või III lauses olid vead. Keegi teine leiab veel ühe või kaks viga juurde. Õpetaja kontrollib, et kõik vead oleksid võetud arvele. Parandamine toimub eespool mainitud viisil. Järgneb hindamine õpetaja poolt ja õpilane on oma töö teinud.

Õige, vigadeta lugemine tuleneb õige suurel määral õpilase individuaalsest lugemistempost. Tempo peab olema loomupärane. Aeglasi lapsi ei tohi kiirustada, vaid pidurdada, kui nad kipuvad matkima kiiretempolisi lugejaid. Lugemistempo areneb kiiruse suunas ka aeglastel õpilastel, aga areng toimugu normaalselt, forsseerimata.

Tuleb harjutada pikemaid kolme-, nelja- ja rohkemsilbilisi sõnu lugema silpide kaupa, näit. va-he-te-va-hel, pu-na-ar-mee-la-ne, siiski mitte katkestada häält lugemisel. Hiljem võib korrata raskust tekitanud sõna või lause osa silpe mitte enam rõhutades. Sama võtet tarvitada ka vähemtuntud sõnade lugemisel, näit. „veljele“, „teesklema“ jt. Õpilasi peab harjutama lugema nii, et kohanud pikka, tundmatut või vähetuntud sõna, peatutakse nagu hingetõmbeks ja siis asutakse rünnakule samm-sammult, täht-tähelt — ja vallutatakse kindlus.

Vigadeta, täpne lugemine vajab ettevalmistust. Kodus õpitud pala peab iga õpilane suutma enam-vähem hästi lugeda, vastasel korral on tal ülesanne õppimata. Uue, s. o. klassis käsitletava pala juures me

ei saa kõigilt nõuda head ettekannet. Uue pala loeb kas õpetaja ise või mõni õpilane, kelle lugemine on ladus, täpne, mõtestatud ja ilmekas. Vahete-vahel võib mõnele halvemini lugejale teha koduseks ülesandeks uus pala ilmekaks ettekandeks ette valmistada. Muidugi peab õpetaja seks juhatusi andma. Selline vastutusrikas ülesanne ergutab loidu õpilast kodus pingsamalt töötama.

III

Lugemise soravus, ladusus, (kiirus) oleneb lugeja loomupärasest tempost, aga nooremates klassides ka loetava pala raskusest. Meie sihiks on mitte vägivaldselt muuta lapse loomupärasest viisi, vaid jõuda selleni, et loetaks ühesuguse kiirusega nii kergelt kui rasket teksti. Ušinski ütleb lugemiskiiruse kohta: „Lugemiskiirus peab arenema vastavalt arusaamise kiirusele.“

Esimeses ja teises klassis võib kiiruse arendamiseks tarvitada järgmisi harjutusi:

1. Lahtilõigatud suuremõõdulistest trükitähtedest kleebitakse papi-tükile (kartongile) sõnu ühe-, kahe-, kolme- ja rohkemsilbilisi, või koostatakse lühilauseid. Võib ka kirjatähtedest koostada lauseid või üksikuid sõnu. Õpetaja näitab kaardikest ainult hetkeks ja siis peavad õpilased ütleva kaardil leiduva teksti. Ilmneb, et algul aeglaselt lugejad ei jõua haarata sõna ega lugeda seda. Varsti aga tõstavad käe ja ütlevad sõna õieti. Tähendab, nende lugemisoskus on arenenud kiiruse suunas.

2. Öeldakse peast mõni vanasõna, kõnekäänd või värss esiteks aeglaselt ja siis ikka kiiremini ja kiiremini. Siinjuures olgu hääldamine selge ja ilmekas.

3. Õpitud palade kordamine lugemistundides aitab lugemistempot kiirendada. Kordamiseks on soovitatav valida muinasjutte. Neid armastavad lapsed ikka ja jälle lugeda. Kasutagem siis neid lemmiklugusid lugemistehnika tõstmiseks.

4. Klassivälise lugemise, s. o. raamatukogu kasutamine õpetaja juhiste ja kontrolli järgi. On soovitatav vahete-vahel korraldada mõni ettekannete-tund. Sel tunnil esinevad õpilased katkendiga kooli raamatukogust laenutatud raamatust. Meie koolides on saanud kombeks, et I klassi (või ka II kl.) õpilased saavad õpetajalt loa kooli raamatukogu kasutamiseks alles siis, kui nad on omandanud selleks vajaliku lugemistehnika. Ettekantava pala või lõigu valmistab õpilane kodus ette heaks ettekandeks. Muidugi peab õpetaja tuttav olema ettekantava pala sisuga. Sellised „lugemistunnid“ on klassi lugemistaseme tõstmiseks tõhusad vahendid.

Tähtsam kui kiiruse arendamine on lugemistempo ühtlustamine klassilugemise juures. Olgu toodud mõningaid treenimise võtteid.

1. Küsimustele vastamine sunnib kiireid lugejaid lugema süvenenumalt, s. o. aeglasemalt.

2. Dramatiseerimisel elab õpilane sisse oma osasse ja loeb siis vastavalt sellele, näit. lapse sõnad antakse edasi kiiresti, reipalt, vanema inimese sõnad aeglasemalt, valu puhul aeglaselt, rõõmu väljendades kiiresti jne. Ka tuleb lugejal arvestada teisi osalisi ja oma lugemistempo kohandada teiste kiirusega.

3. Dialoogide lugemisel küsimusi loeb kiire lugeja ja talle vastab aeglase viisiga lugeja, sest küsimuse juures tutvub vastaja juba loetava mõtte sisuga.

4. Luuletuste ettekandmine nõuab kõigilt õpilasilt ühtlast tempot. Kiiresti lugejale tuleb tormas peale panna, midu muutub luuletuste ettekanne mingiks „maha vuristamiseks“. Ka tuleb luuletuste puhul rõhutada pause (kirjavahemärgid), tõsta esile ühte mõtet pikemas lauses, hingata rahulikult. Noorema astme õpilased kipuvad pikemate sõnade puhul rõhutama ka rõhutuid silpe, näit.

„Ei väri'se meist ükski salk

Me mõök on nurja'uille palk.

Kooris lugemine aitab parandada valesti rõhutatud sõnu. Luuletuste ettekandmisel saavutatud ühtlane keskmine tempo rakendatakse hiljem ka proosapalade ettekandes.

5. Lugemise järjekord seada nii, et hästi ja ilmekalt lugejale õpilasele järgneb kohe aeglane aga õieti lugeja. Eelmise hoog nakatab järglast ja tulemused on harilikust paremad. Sellele jälle järgneb kiirematempoline jne.

Lugemiskiirust, täpsust, teadlikkust ja ilmekust õpilane ei saavuta mitte ainult individuaalsete harjutustega, vaid ka kaasõpilaste lugemist jälgides, kui ka selle lugemine tema omast nõrgem on.

Lugemise jälgimist saab kontrollida hoiatades klassi, et lugemist lastakse jätkata mitte nagu tavaliselt uuest lõigust, vaid ka lõigu keskelt. Iga õpilane peab olema valvel ja hoolikalt jälgima lugejat. Säärast võtet võib tarvitada ka hoiatamatagi, ent mitte liiga tihti, sest tekstist äkilise lahtirebimisega kannatab sisust arusaamine. Selline võte on rohkem tunni didaktika kui aine meetodika teenistuses.

IV

Hea lugemisoskuse tähtsamaid omadusi on teadlikkus, arusaamine loetust, mõtestatud, sisusse tungiv lugemine. Lugemispalas leiduvad ideed ja mõtted arendavad ja kasvatavad õpilast vaid siis, kui nad lugejat haaravad ja muutuvad elamuseks. Pala sisu lahtimõtestamisel tuleb pöörata tähelepanu a) palas leiduvatele uutele sõnadele, b) uute, s. o. tundmatute sõnade otstarbele ja nende omavahelisele seosele ning c) palas leiduvale mõttele.

Tundmatute sõnade seletamist emakeele tunnis on pikemalt vaadeldud „Nõukogude Koolis“ (1947, lk. 34—43), sellepärast ei puudutata seda tunniosa käesolevas kirjutuses.

Leida peamõte keerukamais lauseis on näha õieti sõnade omavahe-
list seost: juhtub, et õpilane teab kõik sõnad lauses, oskab seletada
neid üksikult, ent ei leia lauses peituvat mõtet, ei suuda jutustada loe-
tut. Õpilane omab sel puhul piisavalt lugemistehnikat, aga tal on
puudu mõtlemisostusest, ilma milleta ei saa olla täiuslikku lugemis-
ostust. Õpetaja ülesandeks on juhtida õpilase mõtlemine vajalikus
suunas, et õpilane haaraks lause loogilise mõtte kindlasti ja julgelt,
põikamata kõrvale ja kõhklemata. Ainult sel viisil saab autori mõte
ja idee õpilasele elamuseks.

1. Mõtestatud lugemise harjutamise lihtsamaks viisiks on küsi-
muste moodustamine loetud pala sisust. Meie koolilugemike
autorid on siin tänuväärt tööd teinud. Õpetajal jääb üle vaid jätkata
tehtud tööd, süvendades küsimuste abil juba lahtiharutatud mõtte-
lõnga.

2. Loetud pala kavastamine. I klassis piirduakse vaid
uue sobiva pealkirja leidmisega, ka üksikute lõikude suulise pealkir-
jastamisega. Kirjalik pealkirjastamine toimub õpetaja abiga.

II klassis leitakse pealkirjad õpetaja poolt märgitud lõikudele. Sama
töö jätkub III klassis. Kava võib koostada ja anda õpilastele ka õpe-
taja. Õpilaste ülesanne sel puhul on leida pealkirjastatud lõigu (üksiku
kavapunkti) algus ja lõpp. IV klassis toimub kavastamine iseseisvalt,
õpetaja abita kodus või liitklassi tööna klassis.

3. Lugemispala jutustamine on vanim ja praegugi enim
levinenuk võte mõtestatud lugemise viljelemisel, aga õpilase
seisukohalt vaadelduna raskeim, tüütuim ja kardetavaim õppimise viis.
Kui küsime õpilaselt, kes ei tule toime kodus ülesantud pala jutus-
tamisega, ebaõnnestumise põhjusi, saame harilikult vastuseks: „Ma
õppisin küll, aga ei jäänud kuidagi pähe.“ See on täiesti õige, kuigi
vaene õpilane ei suuda veenda õpetajat oma „küll õppimises“. Sel-
line lähenemine jutustamisele on väär ja ei vii sihile. Heaks jutusta-
miseks on ilmtingimata vaja koostada kava. Õpilane loeb kodus pala
tähelepanelikult läbi, kavastab, kas iseseisvalt või õpetaja direktiivide
kohaselt ja järgmisel tunnil jutustab pala kava järgi, hoides kava
käes. Ilma kavata saab jutustada vaid lühipalu, üksikuid episoode või
juhtumusi pikemaist palust.

Lugemine ja jutustamine tunni käigus tuleb hoida lahus, s. t. loeb
üks õpilane ja jutustab teine. Muidugi hinnatakse kumbagi toimingut
eraldi lahtrisse. Katsed näitavad, et kui õpilasele tehakse ülesandeks —
„loe ja jutusta“, siis ta püüab lugeda nii, et tekstist jääks võimalikult
palju meelde jutustamise jaoks. Tähelepanu ei keskendu mitte lause
ja pala mõttele, tunnetusele, vaid teksti memoreerimisele. On
rakendatud tööle nägemis- ja kuulmismälu ning sõnademälu. Lastes
õpilast lugeda ja hoobilt jutustada, arendame temas mehaanilist luge-
mist ja jutustamist.

4. Varakult, juba I klassis, tuleb alustada jutustamist tsitaatide
toomisega. Õpilane annab edasi autori mõtted või suhtumise tegela-

sesse ja loeb näitena vastava koha raamatust. Selle otsib ta välja juba kodus. Samuti toimitakse tegelaste iseloomustamise juures. Palas leiduvaid lüürilise alatooniga looduse kirjeldusi pole üldse võimalik jutustada. Neid peab edasi andma kas sõna-sõnalt päheõpitult või vastavat kohta lugedes. Kunstilise elamuse saame me sel puhul ainult kunstipärase väljenduse kaudu, mis ümberjutustamisel paratamatult labastub. Näidislausete lugemine tegelaste iseloomustamiseks, kirjaniku kunstipärastest looduse kirjeldustest avab värava ilukirjandusliku teose stiili tajumiseks, äratav huvi raamatu vastu üldse. Aga on ka parimaks lugemise ilmekuse arendajaks.

V

Lugemise ilmekus aitab lahti mõtestada lugemispala sisu, taotleb meeleliigutuste puhangute vilksatusi, trennib kujutlusvõimet ja aitab kaasa esteetiliste tunnete kasvatamisele. Ilmekas lugemine on ladusa, täpse ja mõtestatud lugemise summa. Ent seda ei saavuta õpilane iseenesest, kunagi pärastpoole. Ilmekalt lugemist nõuame juba aabitsapalade juures ja järgnevail aastail ravime seda lugemise omadust igal tunnil iga pala, nii ilukirjandusliku, reaallainelise pala, muinasjutu, luuletuste jne. juures.

Kanonõkin-Štšerbakova „Vene keele metoodika“ hindab lugejat õpilast järgmiste nõuete järgi:

1. Kas jättis sõnades tähti või silpe vahele?
2. Kas moonutas sõnu?
3. Kas rõhutas õiget sõna lauses? (loogiline rõhk).
4. Kas hääldas selgesti või neelas alla mõne sõnaosa või sõna lauses?
5. Kas liiga ei rutanud lugemisel?
6. Kas osutas vajalikku tähelepanu kirjavahemärkidele?
7. Kas intoneeris õieti, s. o. alandas hääle lause lõpul, tarvitas küsivat tooni küsimärgi puhul, hüüatust, imetlust, soovi, ohet — hüüdmärgi juures, kas tabas jutustuse tegelaste sõnu edasi andes õiget tooni, näit. kas anti edasi kangelase kõne kangelaslikkus ka häälega?

Nagu näeme, sisaldab ilmekas lugemine kõik lugemise viisid ja võimalused ja taotleb peamiselt kolme sihti:

1. Teose mõistmist.
2. Kujutluste tekkimist.
3. Elamuste saamist.

Seega on ilmekas lugemine mõistuse, kujutlusvõime ja tunnete kasvatamise teenistuses.

Ilmeke lugemise põhitõureid on lugemisel tehtavad pausid, lause loogilise rõhu tugevam toonitamine, sobiv intonatsioon, lugemisrütm ja -tempo. Vaadeldgem lähemalt mainitud tõureid.

1. P a u s i d on olulisemaid võtteid ilmekuse saavutamiseks. Laste tähelepanu pauside vajadusele lugemisel tuleb juhtida juba I kl. ala-

tes, aabitsakursuse ajajärgul. Nooremais klassides lugemisärevus takistab pause pidamast, seega on õigete peatustega lugema harjutamine ka tahte ja iseloomu kasvatamine. Mõned meetodikud panevad pooled ilmekal lugemisel esinevaist puudusist pauside vildakale kasutamisele või nende puudumisele lugemisel.

a) **G r a m m a t i l i n e p a u s** on peatus kirjavahemärkide juures. Peame aga teadma, et meie ei tee igal pool peatust, näit. koma juures. Näit. luuletuses „Esimesed lumehelbed“ (E. L. II kl., lk. 73):

... „lenda, lenda, mu lagleke“ meie ei tee pausi lenda, lenda vahel, ehkki seal on koma. Loeme: „Lenda lenda/mu lagleke.“—„Jah, jah...“ rõõmustus ema“ ka pole peatust „jah jah“ vahel. Üte on lausest alati eraldatud komadega, ent mitte pausidega, näit.: „Tule, taadike, aita meid!“ Me loeme: „Tule taadike / aita meid!“

b) **L o o g i l i n e p a u s** ei eelda koma. Pausse tarvitame lause aluse või mõne teise lauseliikme rõhutamiseks.

Villu / ja ta vanem õde Anni / olid üksinda kodus.

Villu asus kohe laua juurde, / aga käed olid tal / kole mustad.

Vaata / seda haljast kuuske / metsaserval / õõtsuvat; /

tüvi sirge, / oks tal kerge, / nägu lahkelt / naeratab.

c) **P s ü h h o l o o g i l i n e e. k u n s t i l i n e p a u s** on pikem eel-
mistest ja märgib tundeskaalade vahetamist.

Näit. hoogsalt esitatud read:

Lumi karjub, / hobu hirhub; /

saanitallad välguvad;

(psühholoogiline e. kunstiline paus)

meie taat / ja väike poisu /

kuuse koju kannavad.

Viimased read on rahulikumad, jutustavad, kunstiline paus pidurdas eelmiste ridade hoo.

2. **L o o g i l i s e r õ h u t o o n i t a m i s e k s** leiame lauses keskset mõtet sisaldava sõna. „Poisid mängisid tänaval.“ Toodud lauses võib loogiline rõhk asetseada ükskõik millisel sõnal, olenedes sellest, mida tahame väljendada. Siin peame esitama küsimusi loogilise rõhu leidmiseks. Küsimusele „Kes mängisid tänaval?“ vastates on loogilise rõhu all „Poisid mängisid tänaval“. Kus mängisid poisid? „Poisid mängisid tänaval.“ Mis tegid poisid tänaval? „Poisid mängisid tänaval.“

Mõnikord võib loogiline rõhutamine olla subjektiivne. Järgnevas lauses on võimalik lause loogilist rõhku muuta soovi järgi, ilma et lause mõte muutuks.

„Kahe lahingulipu päästmise eest autasustati pioneer Kostja Kravtšuk Punase Tähe lahinguordeniga.“

„Kahe lahingulipu päästmise eest autasustati pioneer Kostja Kravtšuk Punase Tähe lahinguordeniga.“

„Kahe lahingulipu päästmise eest autasustati pioneer Kostja Kravtšuk Punase Tähe lahinguordeniga.“

Loetelu puhul on loeteldavad sõnad rõhulised: „Malle koolikotis olid raamatud, eesti keele vihik, kummi, pliiats, sullepea, teritaja, käärid, taskurätt, rahakott ja pinal.“

3. Lauserütm. Meie liigutused töös, mängus, käies jne. on rütmilised. Tants kui ka heinaniitmine omavad liikumisrütmi e. motoorse rütmi. Pingid, laud ja toolid klassis, majad tänaval on reastatud, s. o. alluvad nägemisrütmile. Kella ühetooniline tiksumine, rongi mürin, komandosõnad moodustavad kõlalise rütmi.

I—IV klassi õpilased on väga tundlikud rütmile, eriti liikumisrütmile. Sageli kohtame õpilasi, kes lugemist saadavad rütmiliste liigutustega kallutades pead ettepoole. Õpilase vaimne vastuvõtmisvõime ei ole veel küllaldaselt arenenud ja ta rakendab loetava pala kindlaks omandamiseks tegevusse endas peituvad rütmitunnud. Taotelles lugemise ilmekust, tuleb õpetajal laste loomupärast rütmitunnet ühelt poolt kasutada ja teiselt poolt selle vastu võidelda.

Rütmilist lugemist on sobiv harjutada mõne lihtsa trohheilises värsis kirjutatud laste lauluga.

„Vurr-vurr, — vurr-vurr /, vokike //
kopp-kopp, kopp-kopp /, kepsuke //
Lõng siis jookseb / üle lühi //
varsti villavakk / on tühi //

Salmikese esmakordsel lugemisel toonitatakse loogilist rõhku oma-
vaid sõnu ja tehakse pause. Järgnevalt loetakse salmike, matkides ket-
ramisrütmi parema jalaga voki tallalauda sõtkudes: rõhulise silbi peal
sõtkuvad varbad, rõhuta silbil — sõtkub kand.

Vurr-vurr / — vurr-vurr / vokike — //
kopp-kopp / — kopp-kopp / kepsuke — //
Lõng siis / jookseb / üle / lühi / — //
vars/ti / villa/vakk on / tühi /

Rütmi rõhutamine on eriti oluline rahvalaulude käsitusel. Kui õpi-
lane on teadlik kõnerütmist ja teritanud selle abil oma kõrva ja hääle-
organeid luuletuste lugemisel, siis muutub proosapalade lugemine
ilmekamaks ja soravamaks.

4. Intonatsioon kaudu antakse edasi isiklik tundetoon, elamus, mille tekitab lugemispala või palas esinevate tegelaste kõnelused. Toonitatakse tegelase a) isikut (vanamees, noor poiss, laps, haige); b) sotsiaalset seisundit ja olukorda (õpilased omavahel, tehase töölised, kangelane jutustab endast, rahvajuhtide pidulikud kõned); c) elamusi: hirmu, rõõmu, viha vaenlaste ja orjastajate vastu, südamlikkust, armastust, kahetsust jne.; d) autori suhe tegelastesse võib ossa kaasa-
tunde, halvakspaneve, ironiline, mänglev. Iga tundeala nõuab eri tooni ja tunde tegevus — eri toonivarjundit.

Intoneerimise õpetusel on tähtsaim koht õpetaja ettekandel. Kui aga esineb mõne õpilase juures loomulik anne intoneerimiseks, siis tuleb

seda rohkem tarvitada kui õpetaja eeskuju: täiskasvanu hää on lapsele ikkagi kaugem kui lapse oma. Sellest tuleneb, et lastenäidend esitatud elukutseliste näitlejate poolt haarab lapsi vähem kui sama näidend laste eneste ettekandes. Kahekõnede lugemisel jagatud osadega, samuti luuletuste ettekandel tuleb õppejutus läbi harutada, kes kuidas võiks kõneleda, mida kõneleja tahab rõhutada, millist tooni ta tarvitab, kes kõneleb madala, jämeda, kes kõrge häälega. Peab nentima, et õpilased ise leiavad eksimatult parimad osade lugejad. On soovitatav osalisi vahetada. Ilmneb, et muidu ühetooniline lugeja on nakatatud heast eeskujust ja aimab järele eelmise lugeja tooni haruldase osavusega. Järjekindlate harjutustega jõutakse olukorrani, et kogu klass loeb ilmekalt.

Ilmeka lugemise treeninguks on sobivamad võtted — osade kaupa lugemine, dramatiseerimine ja massideklamatsiooni sagedane harjutamine. Ettevalmistavad harjutused nagu pauside märkimine, loogilise rõhu leidmine lauseis, lauserütmi kindlaksmääramine, intonatsiooni kõlaline variaablus — üldse kõik ilmeka lugemise osised olgu enne pala lugemisele asumist kindlaks määratud ja kui vaja — detailides harjutatud.

Ilmeka lugemise vahendid on 1) hää, 2) hingamine ja 3) hääldamine.

Hääle tugevuse muutmiseks lastakse õpilast lugeda mõni lause mingist proosapalast või 2—3 salmi luuletusest vaikse häälega, siis üsna tasa, kuid ikka häälega ja lõpuks sosinal, aga kuuldavalt. Seejärel lastakse lugeda kõvasti, siis veel kõvemini. Väikese vaheaja järel õpilane loeb jälle „hariliku“ häälega. Nii määratakse õpilase hääle „keskmine“ tugevus, mis on individuaalne ja jääb harjutuste baasiks. I klassis sunnib õpetaja algajat lugejat tarvitama keskmist tugevust, eemaldudes õpilasest ja üteldes liiga vaikse hääle puhul: „Ma ei kuule hästi su lugemist!“

Õige hingamine soodustab pauside tegemist ja annab häälele vajaliku kandejõu. Nõuded hingamisel: a) sisse hingata täie kopsuga. Paus sissehingamiseks olgu lause loogilisel pausil, mitte juhuslik; b) lugemisel hingatagu välja normaalselt, et jätkuks õhutagavarast järgmise loogilise pausini; c) peast ettekande juures keha hoida sirge ja pea veidi tõstetud asendis. Raamatust lugemisel pea veidi kallutatud allapoole. Liiga suur kallak ette takistab hingamist. Täiesti lubamatu on lugeda seistes raamatust, mis lebab laual. Raamat olgu käes. d) Hingama peab läbi nina, mitte läbi suu. Suuga hingamine segab kõneelundite liigutusi, mille läbi kannatab selge hääldamine.

VI

Massideklamatsioon on õpilaste kollektiivne esinemine mingi proosapala, sagedamini küll luuletuse ettekandega. Klassi kollektiivis leidub õpilasi eri häälevärviga ja -kõlaga. Neid kasutatakse nagu orkestris eri pille. Massideklamatsiooni kasutatakse koolipidudel, aktustel jne. See ettekandelaad on aga rakendatav ka tavalise

tunni käigus, aitab sisse elada autori tunnetesse, annab elamusi ja aitab kaasa hea lugemisoskuse omandamiseks. Eriti julgustavalt ja kasvatavalt mõjub massideklamatsioonis esinemine tagasihoidlikele ja oma lugemise ilmekuse poolest mitte esikohti omavaile õpilasile. Koos teistega on nad vabad, julged ja kindlad.

Allpool on prepareeritud mõned luuletused näiteina massideklamatsiooni harjutusiks. Enne aga mõni sõna lugemise märkidest nn. „nootidest“.

Paus märgitakse /, pikem paus //, lauserõhk, loogiline rõhk —, tugevam rõhk =. + tähendab, et värsi lõpul olev sõna loetakse seotult järgmise värsi esimese sõnaga. Järkjärguline hääle tõus ehk kõvenemine — gradatsioon — märgitakse ≈ (laineline joon).

Järgnevas näites „Relvile, rahvas!“ võiksid osad olla jagatud järgmiselt:

kõik
poiste rühm
tütarlaste rühm
I väike poiss
II väike poiss
suurem poiss
suurem tütarlaps.

Relvile, rahvas!

M. Raud.

Väike poiss —	Relvile, / rahvas! // Relvile, / lippude alla //	— Suurem poiss
Suurem tütarl.	— Kutse on kõigile. // Võitluse lõpetab võit. //	— Poiste rühm
Kõik —	} Enam/ ei kaua/ me kodumaa nurmikuid talla/ } metsiku vaenlase/ rõõvi- ja rüüstusesõit. (Pea kõik sõnad rõhutatult).	
Tütarl. rühm —	Relvile, rahvas! // Kindluseks külad ja majad!	— Poiste rühm
Suurem tütarl.	— Verised päevad nüüd kutsuvad viimast kui meest.	
Suurem tütarl.	— Võita on vabadus. // Tasuda aastate sajad. //	— Suurem poiss
Kõik —	Relvile // eneste, / laste / ja isade eest! //	
	(Kõik rõhutada.)	
I väike poiss —	Relvile, rahvas! // Relvile, / lippude alla! //	— II väike poiss
Tütarl. rühm —	Ohvrid ei kohuta. // Võidame. //	— Poiste rühm
	Surma eest surm!	
Kõik —	} Eneste verrega tõrjume / orjusehalla, / } kuni on vabad / me linnad, / vaba viimne } kui nurm, } viimne kui nurm.	

Esimene lumi.

M. Raud

(II kl. Emakeele lugemikust.)

1 madal hää, suurem tütarl.	Valge lumehelve / tasa langes, /
1 kõrgem hää, väiksem tütarl.	liugles alla / vaikse õhtu eel, //
Kõik tõusva hooga kuni „liugleb vaid“	kadus ära / kuldse lehehanges /
Rühm tütarl.	kopliaia ääres / karjateel. //
Rühm poisse	Näe, // kuus väljadel / ja laias luhas + lumi sajab, / lendleb, / liugleb vaid. //
	Kõikjal lumelinik / pehme, puhas, //
	katab kõrsi, / *matab metsi, / maid. //

Madal hää, pois	{ „Tule õue, veli, / tule, Aadi /
Kõrge hää,	{ pane kõrvik pähe / kaela sall! //
väike tütarl.	{ Tule ruttu, / teeme lumest taadi — /
Tütarl. rühm	{ näe, / kui hästi kokku / veereb pall! //
Kõik vaiksemalt	{ Läbi / pehmelt rudiseva lume +
	{ tuleb ema, / Muri ees.
	{ Öhtu jõuab. // Pilv on suur ja tume. //
	{ Öues valvab / valge lumimees. //

Hääled oleksid siin jagatud järgmiselt: kõik, tütarlaste rühm, poiste rühm, 1 madalama häälega suurem tütarlaps, 1 kõrgema häälega väike tütarlaps, 1 madala häälega pois.

VII

Vaikne ja kõvastilugemine. Täiskasvanud inimene loeb oma igapäevases elus peaaegu ainult vaikselt, s. o. silmadega. Vaikse lugemise oskus areneb aga võrdlemisi aeglaselt, sellepärast on koolis vaja pöörata küllaldast tähelepanu vaikse lugemise treeningule. On teada, et õpilase edukus mittetäieliku keskkooli vanemas astmes ja keskkoolis oleneb suurel määral õpilase vaiksest lugemisoskusest. Aabitsa ajajärgul I klassis on aeg alata vaikse lugemise harjutamisega. Mõned meetodikud soovivad esimeses aga veel teiseski klassis õpilasel oma sõrm panna huultele, et need kaasa ei liiguks. (Kanonõkin-Štšerbakova meetodika õpikus soovitatakse sõrmedega huulte pidurdamist rakendada III ja IV klassiski. Kogemusist võib kinnitada, et vaikse lugemise treeninguga eesti koolides võib julgesti alata I klassis II poolaastal, lugemise harjutamise pearaskus aga langeb siiski II klassile.)

Esimesed vaikselt lugeda antavad palad olgu lühikesed jutustused laste elust. Kontroll toimub küsimuste, vestluse ja kerge jutustuse abil. Vaikse lugemise kontrolli teostamist liitklassis saab teha järgmiselt: õpetaja kirjutab tahvlile küsimuse (I klassi jaoks): „Mis vastas kask Ulole?“ lk. 128. Õpilased peavad ülesande täitmiseks lugema pala hoolikalt läbi. Vastuse võib kirjutada, aga ka lugeda suuliselt. Suulise vastuse juures õppejutt (vestlus) järgneb vaikselle lugemisele, kirjaliku vastuse puhul peab vestlus eelnema.

II ja III klassis, kus vaikne lugemine on ladusam, õpetaja annab küsimusi kahest või isegi kolmest palast, kui tahetakse korrata lugemispalu. Uue pala puhul võib anda ühe küsimuse pala algusest, teise keskelt või lõpust. Vastatakse kas kirjalikult või suuliselt. Kordamiste puhul ei tarvitse igakord lehekülje numbrit anda, õpilased peavad läbiõpitud materjali sellevõrra tundma, et leida lugemispala, millest tuleb otsida vastus.

Vaikne lugemine moodustab ühe etapi emakeele lugemistunni käigust, on vanemate klasside õppetöö edukuse aluseks.

Kõvasti ehk häälega lugemise juures ei peatuta, kuna sellest on eespool küllalt juttu olnud.

VIII

Reaalainelise pala käsitletu. Reaalainelise pala ülesanne on anda noorema astme õpilasile teadmisi loodusloost, ajaloost, maateadusest jne. lihtsustatud kujul. Kehtivate õppeprogrammide järgi on seks eraldatud I ja II klassis eesti keele tundidest 65 tundi pooltundide kaupa, s. o. umb. $\frac{1}{6}$ emakeelele määratud tundide arvust. Kodulugu kui ainet ei saa eraldada emakeelest kui aimest, nende vahele ei saa panna piiritulpa: „siin lõpeb kodulugu ja nüüd algab eesti keel“. Koduloo tund on eesti keele tund, milles käsitletakse reaalainelist pala selle juurde kuuluva näitlikkusega ja kui võimalik, lihtsate katsetega.

Reaalainelise pala teine ja mitte vähem tähtsam ülesanne on äratada ja kasvatada noortes huvi populaarteaduslike raamatute vastu, huvi tehniliste õppeainete vastu. Nõukogude Liidus on tehniline haridus ja tehniline teadus hinnatud väga kõrgelt, sellepärast on nõukogude tehnika areng jõudnud kaugele ette teiste kodanlike riikide tehnika arengust. Huvi tehnika vastu istutame õpilasisse juba algkooli esimestes klassides ja seda reaalaineliste palaide abil.

Reaalainelist pala käsitletakse induktiivselt viisil, s. o. vaadeldakse üksikjuhtumit ja vaatluse tulemused üldistatakse, analüüsilt jõutakse sünteesini. Sissejuhatavas osas tutvustatakse õpilasi tunni teemaga — lugemise ainega — ja tunni eesmärgiga — vaadelda ühte või teist nähtust ja õppida sellest. Uut ainet tuleb siduda juba tuttava nähtusega. Näitena vaatleme J. Seilentali „Emakeele lugemik“ III klassile lugemispala „Kui valgus tuli“ I osa käsitletu.

1. Sissejuhatav vestlus:

- a) Mis valgustab klassi ja tuba kodus praegu?
 - b) Mis jutustab vanaisa endise aja valgustamisest?
 - c) Tuletame meelde jutustusest „Vaeselapse elu vanal ajal“ Juku kirjajakirjutamist õhtul.
 - d) Milleks on vaja valgustust? Meenutagem lugemispala „Kodutuled“.
 - e) Mis valgustas tuba vanasti?
2. Lugemispala I osa ettekanne.
 3. Vaikne lugemine.
 4. Tundmatute sõnade seletamine.
 5. Arutlus pala ainel.

Toodud näide on üks võimalikke käsitusviise. Käigu osi võib soovi järgi ümber paigutada. Näit. vaikne lugemine võiks eelneeda valjusti ettekandele. Võiks ka kerkida küsimus: kes loeb pala, kas õpetaja või õpilased? Kui leidub III klassis õpilasi, kes loevad väga hästi ettevalmistamatult, siis on loomulik, et loeb õpilane. Õpetaja võib aga kellelegi teha koduseks ülesandeks pala hästi ette valmistada klassis esitamiseks. Kui õpilastelt pole oodata head ettekannet tuleb lugeda õpetajal endal. Mõnikord harva võib reaalainelise pala ettekanne äraagi jääda. Sisu omandamine selle all ei kannata. Arutlusel selgub, kuivõrd õpilased omandasid aine.

Kas lugeda pala ette tervikuna või osade kaupa? Metoodikud Ššepetova ning Kanonõkin ja Ššerbakova pooldavad osade kaupa lugemist. Iga osa lugemisele järgneb arutelu jutustamise või kordavate küsimuste näol. Kui ei suudeta jutustada, võib ka tuua tsitaate.

Iga pala juures ei saaks rakendada lõikude kaupa lugemist. Olgu toodud näiteks J. Seilentali „Emakeele lugemikust“ II kl. „Varblane“ (lk. 189). Pala on kirjutatud humoristlikus laadis, leebe halvakspanuga ja elamuslikult. Selle peab ette kandma tervikuna. Ettekanne olgu ilmekas, aga lapsepärane, seega õpilaselt. Isegi õpetaja hea ettekanne ei sobi siia, õpetajal on hädahoht kalduda siin tarvitama keelamise-käskimise-noomimise alatooni. See hävitaks pala huumori, aga just huumor on „Varblase“ kandnud läbi kümnete lugemike ligi sajandipikkuse ajavahemiku kestel, kuigi pala on antropomorfistlik.

Lugemispala arutelule võiks järgneda veelkordne lugemine õpilaselt, kui esmakordne lugemine toimus õpetaja poolt. Kordav lugemine lugemistehnika harjutamiseks olgu koduseks ülesandeks. Lugemise juures tuleb silmas pidada kõiki lugemisomadusi, milliseid on üksikasjalisemalt vaadeldud käesolevas kirjutuses eespool. Neid rakendagu ka õpetaja oma ettekandes.

Arutluse lõpul võib kõnelda ka pala pealkirjast näit. „Veetilga elukäik“, „Päike külaliseks“ (E. L. II klassile) „Sepapajas“, „Meie hammad“ (E. L. III kl.).

Reaalainelise pala käsitletu abistavad mitmesugused näitlikustamise vahendid: pildid, topised, mudelid, esemed, kollektioonid jne.

Kava punktide arvu võib õpetaja määrata, et vältida pala liiga peeneks hakkimist. Seks peab märkima ühe punkti alla kuuluva teksti ulatuse. Pealkirjade leidmine alaosadele jääb koduseks tööks.

IX

Ilukirjandusliku lugemispala käsitletu. Ilukirjanduslik pala viib õpilase uute teadmiste, mõistete, tunnete ja elamuste maailma. Me suuname õpilase vaimset arengut, kujundame kommunistliku riigi tulevase kodaniku maailmavaadet Lenini-Stalini põhimõtete järgi. Me harjutame õpilasi lugema raamatuid ja õpetame mõistma loetut. Ilukirjandusliku pala käsitletu — kirjanduseõpetus väikeses maastaabis — I—IV klassini seab endale järgmised ülesanded:

1. Õpetada vabalt lugema ja jutustama lühikesi kirjanduslikke palu.
2. Lugeda ilmekalt — vastavalt vanusastmele — luuletusi ja proosapalu.
3. Arutella lühikesi palu ja tuua näiteina tsitaate.
4. Leida palast tabavaid, iseloomustavaid väljendusi.
5. IV kl. tunda praktiliselt kirjanduse liikidest jutustust, muinasjuttu, valmi, lüürilist luuletust ja ballaadi.

Ilukirjandusliku pala käsitletu oleneb palast enesest. Siin ei saa tarvitada ühte-kahte šablooni, vaid peame igale palale leidma vastava käsitusviisi.

Sissejuhatavas vestluses äratame huvi pala tegelaste vastu, loome soodsa pinna palas peituva idee (peamõtte) lahtimõtestamiseks, häälestame õpilasi vastavalt palas esinevaile tundeile ja tutvustame õpilasi esmakordselt esinevate sõnadega ja omapäraste väljendustega. Vestluses lähtume lastele tuttavaist nähtusist ja jõuame mitmete näidete varal teema ainekute juurde.

Näitena on toodud Seilentali „Emakeele lugemikus“ II klassile (lk. 149) leiduva lühipala „Tugevam surmast“ käsitluse raamkava.

1. Tunni kasvatuslik siht: äratada lastes hellust ja armastust lindude vastu, õpetada hoidma ja kaitsma loodust ja tunnetama emaarmastuse kõikvõimsat jõudu.

2. Tunni õpetuslik siht: hästi lugeda pala, kavastada, s. o. leida igale lõigule (3) pealkiri. Kirjutada vihikusse pala peamõtte. Näit. „Emaarmastus on kõikvõimas“, „Emaarmastus on tugevam surmast“.

Tunni käik: 1. Sissejuhatav vestlus. Õpetaja alustab vestlust lühikesel looga kassist, kes vaenlase pommitamise ajal tõi hambus oma 3 poega lakast ükshaaval pererahva juurde, kes istus õuel suures keldris pommide eest varjul. Looke äratav lastes mälestusi kuulnud lugudest loomade või lindude emaarmastusest. Vestlus ei tohi aga valguda laiali, peab jääma loomade kangelaslikkuse juurde, mitte kulgema sõjamälestuste radu. Jätkub kahest-kolmest lühiloost või näitest.

2. Tunni teema juurde siirdutakse varblase topise või pildi vaatlusega. Varblast tunneb iga laps, aga kangelaslikku emaarmastust ei eeldata sellelt tänavalinnult. „Lugemispalast kuuleme, et väike linn, meile tuntud varblane armastab oma poegi suure emaarmastusega,“ teeb õpetaja kokkuvõtte vestlusest.

3. Vaikne lugemine.

4. Tundmatute sõnade ja väljenduste seletamine.

Esiolguel vaatlusel näib nagu poleks tundmatuid sõnu. Vähemalt õpilased ei leia neid, pala sõnavara vastab II kl. õpilase leksikonile. Ent kommentaare tuleb teha mitmel pool. Kõigepealt vajab seletust jutustuse mina-vorm ja eriti esimene lause: „Tulin jahilt ja astusin mööda puisteed kodu poole.“ Kes jutustab endast? Kirjanik. Siin oleks sobiv hetk rääkida veidi autorist, maailmakuulsast vene kirjanikust Turgenevist, kes elas harilikult maal oma ilusas majas, ümbritsetud suurest pargist, kust väljusid pikad puistikud. Kirjanik armastas käia jahil, veel rohkem aga käia püssiga ja koeraga mööda metsi ja vaadelda loomi ja loodust. Ta on palju ilusaid lugusid kirjutanud oma jahiretkedest. Lenin armastas lugeda Turgenevi teoseid ja soovitas neid lugeda, et neist õppida ilusat vene keelt. Võiks ka veel meenutada, et kirjaniku surmast on üle 50 aasta möödunud ja et ta elas 70 aastat vanaks.

Selgitada järgmisi sõnu või kontrollida nende mõistmist: jahil käima, hiilides minema, udusulis varblane, kohevil sulgedega, meelegaheitlik, ehmunud kisaga, vastu hambu-

lisi lõugu, määratu elukas, tugev tahe, kohmetanud koer, aukartus, imesteldav jõud.

5. Pala ettekanne õpetaja või mõne seks ette valmistatud õpilase poolt.

6. Küsimusi: a) Miks kohmetas koer? b) Miks tundis kirjanik aukartust väikese varblase vastu? c) Milline vägi kiskus linnukese puu otsast maha? d) Miks linnupoeg oli kukkunud puu otsast maha?

7. Lugemispala peamõtte kirjutatakse vihikusse.

8. Koduseks ülesandeks: pala lugeda, sõnaseletusi anda, kavastada ja kava järgi jutustada.

Eespool toodud näidiskava on üks paljudest võimalikest. Soovikorral võib teha ümberpaigutusi näit. pala ettekanne (valjusti lugemine) võiks eelneda vaikselt lugemisele. Kui teema on lapsepärases stiilis või kui pala on kirjanikult, kes omab ande kirjutada lastele (Gorki, Luts), siis asutakse kohe ettekande lugemisele. „Tugevam surmast“ puhul nõuab lähenemine pikemat distantssi, sest II kl. õpilased ei käi jahil koeraga ega oska näha sündmuses traagilist emaarmastust. Nad avastaksid siin koomilisuse sugemeid, leiaksid, et koer oli kehv ja teda oleks tulnud linnule peale ässitada. See mõte võiks tekkida lastel, eriti reipail poistel, kui meie ei lähene teemale õigest küljest. On vaja sisse elada loo mõttesse, muuta kirjeldatud sündmus elamuks, sest autor kirjeldab juhtumust realistlikus stiilis, isegi näilise ükskõiksusega („Jah, naerge, kui soovite...“). Õpilased peavad tunnetama lihtsates sõnades peituvat hellust ja armastust ning tajuma kirjaniku mõtete üllust, kui on jõutud lõpule pala lugemisega.

Koduseks tööks antud kavastamise, s. o. igale lõigule pealkirja leidmise asemel võib lasta joonistada 3 pilti. Pildid leiavad õpilased ise. Näiteks võiksid need olla 1. Puu, millel linnupesa ja emalind ning maa peal linnupoeg; 2. Sama + koer ja linnuema maas. 3. Sama + kütt lahkub koeraga lindudest.

Kirjutatud kava asemel joonistatud kava on eriti sobiv rakendada I klassis. Pala illustreerimine sündmuste järjekorras täidab siin kavastamise ülesandeid. Joonis tehakse emakeele vihikusse värviliste pliiatsitega või ka hariliku pliiatsiga. Vesivärvide tarvitamine pole soovitatav. Joonis ei tohi võtta palju rohkem aega kui kava kirjutaminegi. II klassis võib ka kava kirjutamist asendada kava joonistamisega. III ja IV klassis aga olgu joonised kirjutatud kava täienduseks ja kaunistuseks.

Lühikeste palade näit. „Tugevam surmast“ puhul võiks järgneval tunnil (päeval) toimuda ainult koduse ülesande kontroll, s. o. lugeda ilmekalt ja jutustada kava järgi. Siin võiks aga toimuda ka tunnikäigus 6. punktina toodud küsimuste arutelu ja neile vastuste leidmine.

Pikema pala puhul tuleb aine jagada 2—3 tunni peale. Kokkuvõttearutelu ja tegelaste iseloomustamine toimub viimasel tunnil. Tegelaste välise ilme kirjeldamine võib aga olla varem.

Näitena on toodud „Janko-muusikant“ Seilentali „Emakeele lugemikust“ III klassile lk. 221. Sissejuhatavas vestluses võiks lähtuda Tšehhovi katkendist „Vaeselapse elu vanal ajal“ (samal lugemikus

lk. 45). Meenutatakse Jukat, kes igatses linnast maale oma vanaisa ja lõõtspilli juurde. Tsaari-Venemaal kapitalistid ja mõisnikud kurnasid kasvavaid lapsi raske tööga. Võrreldakse laste elu sel ajal ja praegu, Nõukogude riigis. Räägitakse lastekodudest orbudele, puhkekodudest ja sanatooriumidest töötajatele ja nende lastele, pioneeride laagrist ja huvitavaist vaba aja veetmise võimalusist koolivaheaegadel. Nõukogude noortel on võimalik peale koolitöö osa võtta ka paljudest muist üritusist: tegelda spordiga laste-noorte spordikoolis, harrastada muusikat muusikakoolis, õppida tantsu balletikoolis. Nii avastatakse ja arendatakse inimeses peituvad anded juba varakult. Vanasti andekad tööliste lapsed kas hukkusid ümbruse karmis elus või nende anded kängusid. Kuidas hukkab andekas poiss Janko — kuuleme lugemis-palas „Janko-muusikant“.

Vestlus toimub küsimuste ja näidete varal õpilaste ja õpetaja vahel.

Sissejuhatavale õppejutule järgneb pala I osa ettekanne õpetaja või õpilase poolt. (Eelistada õpilase ettekannet!)

Ettekandele võiks järgneda vaikne lugemine ja sõnade seletamine. Kui aga pala ettekanne on toimunud mõne õpilase poolt sedavõrd ilmekalt, et kogu klass on saanud sügava elamuse — seda reedab meile hetkeline vaikus lugemise lõppedes — siis võib vaikne lugemine äraagi jääda. Kirjeldatakse Janko välimust, tema kodu, Janko ema, ema ja poja vahekorda. Vaatamata sellele, et ema peksis Jankot sageli, poiss armastas ema. (Ta usaldas emale oma mõtteid: „Kuidas küll metsas mängis!“)

Asetame küsimuse: Miks poiss pidi alati kuulatama? Miks ta ei saanud teha töödki? Miks inimesed andsid talle nime „muusikant“? Mida ihaldas ta üle kõige? Millega ta rahuldus oma igatsust?

Koduseks ülesandeks jääb pala I osa heaks ettekandeks valmistada ja leida need laused palas, mis kirjeldavad Janko suurt muusika-armastust.

II tunnil loetakse pala tervikuna ja valitud laused eraldi. Uue osa juurde võib siirduda kohe vaikselt lugemisega. Sellele järgneb sõnade seletamine ja lõpuks arutelu. Jõutakse peamõtteni: „Tsaarivalitsus ei lasknud areneda andekail tööliste lastel, vaid hukkas nad. Ainult nõukogude võim hoolitseb hästi tööliste ja nende laste eest.“

Toodud näidetest peaks selguma, et igale ilukirjanduslikule palale läheneme juhitud pala peaideest, mis on tunni kasvatusliku sihi teenindamiseks. Tunni õpetuslik siht peab silmas head lugemisuskust ja kasvatab nõukogude noori maailma eesrindlikema kirjanduse — nõukogude kirjanduse — tulevase lugejaid ja arendajaid. Tunni kõik kulgegu metoodika nõuete kohaselt, aga olgu ka paindlik ja aktiveerigu kõiki õpilasi klassis.

X

Luuletuste käsitletus võime tunni peamiselt samuti üles ehitada kui ilukirjandusliku pala juures.

1. Sissejuhatav vestlus (õppejutt).
2. Õpetaja ettekanne. Õpilastel raamatud suletud.
3. Õpilased loevad vaikselt ja siis kõvasti.
4. Arutelu.
5. Süvendavaid küsimusi.
6. Harjutusi ilmekaks ettekandeks.
7. Ilmekas ettekanne üksikult õpilaselt või kõnekoorilt, massideklamatsioon.
8. Päheõppimine.

Lähenedamine luuletusele sissejuhatavas õppejuttus johtub luuletuse laadist. Enne luuletuse käsitlemisele asumist peab õpetajal olema selge luuletuse olemus. II—IV klassini võime leida lugemikes 1) realistlikke-kirjeldavaid pildirikkaid luuletusi, 2) lüürilise alatooniga kirjeldavaid värsse ja 3) isiklikke tundeid ja mõtteid väljendavaid luuletusi. I klassi lugemikus domineerivad vähenõudlikud lastelaulud. Viimased ei vaja erilist kaugelthaaravat õppejuttu. Neid saab kasutada saateaineks lugemispalade käsitlel. Näiteks tsükliis „Lindude ja loomade elust“ leiduv luuletus „Kraaks-krooks“ on sobivaks lõpuks lindude elu käsitlevaile paladele. Lauluke ei vaja ei erilist sissejuhatust algul ega arutelu lõpul, vajab vaid tõesti head ettekannet. Õpetaja märgib pausid, rõhulised sõnad, tempo, hääle tooni jne. juba tunni ettevalmistamisel. Soovitav oleks õpetajalgi luuletus esitada peast. Luuletusega võib alustada ka mõnd uut tsükliit näit. „Talvehommikuga“ teemat „Lumi katab maad“. Sel puhul on sissejuhatav vestlus vajalik.

I kl. lugemiku lõpus leiduvad linnulaulud on sobivad massideklamatsiooniks. Vestlusi ja arutelu erilisel ei vaja, küll aga sõnade ja väljenduste seletusi. Nad muutuvad lastele elamuseks vaid ilmeka ettekandega, millele tulekski nende käsitlel langetada pearõhk.

II—IV klassi lugemikes on nõudlikumad luuletused. Mõni luuletus asetab õpetajagi raskesse olukorda, sest hingestatud lugemisest ei piisa, hing tuleb luuletusele sisse ajada. Olgu näitena toodud II kl. lugemikust „Pioneeride laulu“ 4. salm (lk. 155, 1945. a. trükk):

Elu tuumast haarame
ainsamasse pilku,
nagu päikese ja vee
hommik — kastetilku.

Siin ei leia õpetajagi kergesti mõtet, saadik siis õpilane. Luuletus on sobiv päheõppimiseks ja kui pioneeride laul vajalikki, aga 4. salm tuleb kas jätta vahele või läheb ta pähe vokaablina. Kolmandat teed ei ole. Luuletus on hoogus ja uljas. Laadilt kuulub „Pioneeride laul“ III liiki, s. o. isiklikke mõtteid ja tundeid väljendavate luuletuste hulka. Viimane salm on kandvaim osa luuletuses.

„Pioneeride laulule“ järgnev M. Raua „Töölt“ (II kl. lug., lk. 155) on realistlikku kirjeldavat laadi ja pildikas. Käsitlel lähtumegi piltidest (I liik luuletuste laadist). II liigi näitena olgu toodud IV kl. lugemikust

„Lumi“ (lk. 57). See on lüürilise alatooniga kirjeldav luuletus, mille viimases stroofis leidub ka isiklike tunnete sugemeid. Vormilt ja sisult raske 10—11-aastasele lapsele. Lähemale sisule pääseb siin võrdluste otsimisega. Leitakse ohtrasti võrdlusi. Milline võrdlus on tabavam? („Põõsas on villaseid marju.“) Milline on omapärasem võrdlus? („Luigleb kui limukaid väravasuu.“) Milline võrdlus meeldib eriti? Milline väljendus on eriti ilus? Millises salmis on väljendatud nukurust, valu? Miks luuletaja südame ümber pahtub valukristalle? Mida tunnevad lapsed vaadeldes langevat lund? Miks toob lumesadu lastele rõõmu? Miks mitte luuletajale?

Selliste küsimuste abil aitame luuletust saada elamuseks. On kahju, et lugemikud ei too kõiki palade autorite nimesid. III ja IV klassis oleks autori isikuga tutvumine õpilastele vajalik.

Koduseks tööks luuletuste õppimisel on tavaliselt olnud päheõppimine. Ei tohi unustada, et päheõppimine vajab eeltööd. Kui luuletusi käsitletakse kindla kava järgi ja meetoodiliste nõuete kohaselt, õpilased saavad elamuse, tunnevad kõiki sõnu ja väljendusi luuletuses, kuulevad ilmekalt ettekannet (rõhkudega, pausidega, sobiva tunde- tooni ja hääle varjundiga) loevad ise samuti, — siis on luuletus peaaegu peas. Kodus on vaja vaid kord-kaks üle lugeda. Kiirema mäluga õpilasel on see igatahes juba klassis pähe jäänud.

Päheõpitav luuletus peab olema rütmikas, kõlaline, voolava riimiga ja elamuslik. Iga luuletus pole päheõppimiseks sobiv. Õpilased harilikult leiavad ise, kas luuletus on sobiv päheõppimiseks või mitte. Juba käsitelu keskel ütleb mõni kaugemale nägev laps: „Õpetaja, selle õpime pähe!“ või: „Arge seda andke pähe õppida.“ Pikkus pole oluline, ka pikki õpitakse meelsasti pähe, kui luuletus vaid on kergesti meelde jääv.

Ei ole soovitatav 2—3 luuletust käsitleda ühtejärke. Luuletus on elamuste, meeleliigutuste loomiseks ja tunnete kasvatamiseks ning nõuab suuremat pinget. Alaline kõrgepinge aga väsitab ja nüristab vaimu.

Valmide käsitelus juhime erilist tähelepanu valmis peituvale õpetusele. IV kl. peab teadma ka valmi olemuse. Muus osas võiks valmi käsitlusel käia hariliku tunni jaotuse järgi.

Rahvalaulu õpetamise sobivaim vorm on leelotamine, s. o. meie õpime rahvalaulu tema tekkimise viisil. Jätkub ühest-kahest leeloviisist, mida saab rakendada paljudel puhkudel. Leiame erinevaid sõnavorme, asendame vanad keelendid nüüdistega. Juhime tähelepanu sagedasele kordamisele (kordamist esineb ka muinasjuttudes) ja algriimile. Algriimi definitsiooni andmine pole küll õppeprogrammis nooremal astmel, aga see leitakse nagu iseenesest.

Käesolevas kirjutuses on tahetud anda põgus ülevaade lugemispala käsitlusest emakeele tunnis. Tundi saab üles ehitada mitmeti, olenedes ainek, palast, mis käsitleb ainet ja pala vormist (reaalaineline või ilukirjanduslik pala, luuletus, valm, rahvalaul, muinasjutt). Tunni õnnestumine oleneb suurel määral õpetajast, kui vahendajast teema ja õpi-

laste vahel. Ent suurimat tähtsust omab õpilase lugemisoskus: on see tal vaevaline, siis ei leia parimagi õpetaja parim tund soodsat pinda. Õpilane saab selle küll võtta vastu ja isegi elamuslikult, aga ta ei saa seda jäädvustada ja see ei liitu tihedasti tema seniste teadmistega. Õpilasele jääb vaid ilus mälestus ja see on kõik.

Emakeele õpetuses I—IV klassini omab tähtsaima koha lugemis- oskus. Sellele baseerub kogu õpetus meie nõukogude koolis. Tõstkem kõrgele lugemisoskus, ühes sellega tõuseb kogu õppetöö tase.

Kordamise metoodikast loodusteaduse tundides.*

M. A. KARASSEV.

Inimmälu üks omadusi on unustamisoskus. Seejuures on omandatud materjali unustamise tempo erisugune. Õppimise algul toimub unustamine kiiremini kui edaspidi. Võrdlemisi kiiresti unustame üksikasjad, kuna oluline püsib mälus tunduvalt kindlamini. Peale selle tavaliselt jääb täiesti mällu vaid väga väikesemahuline materjal. Suuremal osal juhtudel jääb aga mällu ainult osa läbivõetavast materjalist. Et saada täielik ja selge kujutus käsitledavast aineist ja osata reprodutseerida õpitavat, ei piisa üksnes käsiloleva aine ühekordsest tajust, vaid on tingimata vajalik ka sagedane kordamine.

Unustamise põhjuseks on kordamise puudumine ja õppimisele vahetult järgneva praktilise tegevuse mõningane negatiivne mõju. Teisena mainitud põhjusega võitlemine on väga raske, kuigi seda tuleb alati silmas pidada. Esimene põhjus on aga alati teataval määral kõrvaldatav. Õpetaja peab igas tunniosas meeles pidama tingimata vajalikku reeglit: käsitledava kordamist.

Kordamine võimaldab õpetajal alati jälgida, millisel määral omandatakse õpitavat materjali. Peale selle juhitakse kordamisel õpetaja tähelepanu nõrgalt arusaadud kohtadele; kordamine avastab mahajääjaid, kergendab läbivõetud materjali reprodutseerimist ja soodustab selle kindlat fikseerimist õppijate mälus.

Kahjuks tuleb konstateerida, et õpetajad sageli alahindavad kordamist kui üht elementi õpetamises, ja seepärast kasutatakse seda meie koolide praktikas võrdlemisi vähe. Kõik õpetajad peavad meeles pidama, et kui värvirikkad, kütkestavad, huvitavad, sügavasisulised ja metoodiliselt õieti seatud ja läbi viidud nende tunnid ka oleksid, siiski ei omanda õpilased püsivaid teadmisi ilma kinnistamiseta ja täiendava kordamiseta.

Igal õppeainel on oma spetsiifilised omadused niihästi materjali esi-

* Käesoleva artikli põhimõtted on rakendatavad ka teiste õppeainete kordamisel. Toim.

tamise metoodika kui ka selle kinnistamise ja kordamise seisukohalt. Loodusteadusesse kuulub mitu erinevat osa (looduslugu, botaanika, zooloogia jne.), mis erinevad mitte ainult uurimise objektidelt, vaid ka õpetamise metoodikalt ja järelikult ka kordamisviisidelt. Vaatleme kaht kordamiselementi eraldi ja tutvume nende erisustega.

Käsiteldava materjali jooksev kordamine.

Kordamist, mis toimub süstemaatiliselt igas tunnis ja haarab reegli-päraselt mahult väikest õppeaine osa, nimetatakse jooksvaks kordamiseks. Säärane kordamine aitab õpetajal süstemaatiliselt jälgida iga õpilase tööd, võimaldab avastada üksikute õpilaste mahajäämist õppekava ühes või teises osas. Kõik see tõstab õpilaste üldist edu ja kergendab õpetajal oma vigade avastamist ja nende kiiret parandamist. Samal põhjusel on alatine õpilaste kontrollimine ja aine kordamine ühtlasi ka õpetaja enesekontrolliks.

Igasuguse kordamise hädavajalikuks tingimuseks peab olema näitlik õppevahendite kasutamine, mida rakendatakse antud materjali käsitlusel. Küsimusi tuleb esitada nii, et neile vastataks täislausetega, mis laialt valgustaksid antud kava osa. Tuleb vältida küsimusi, mis tingivad ühesilbiseid vastuseid (jah, ei) või sääraseid, kus küsimus iseendas sisaldab vastuse. (Missugused lihased tõmbuvad kiiremini kokku: silelihased või vöötlihased?) Küsimus peab olema selge, sisult lihtne ja lühidalt formuleeritud.

Kordamine peab toimuma mitte ainult tunni algul, kui võetakse läbi eelmisel tunnil õpitud materjali, vaid kogu tunni vältel. Kordamisvormid ja -võtted erinevad tunni jooksul. Vaatleme jooksva kordamise mõningaid etappe.

Õpilaste suusõnaline individuaalne küsitlemine tunni algul. See kordamisliik algab sellega, et kogu klassile esitatakse küsimus varem kätteõpitud materjalist. Pärast seda valmistuvad kõik õpilased 1—2 või vähema minuti jooksul vastamiseks küsimusele, seejärel kutsutakse üks õpilane vastama. Ulejäänud aga jälgivad vastust ja täiendavad seda, kui õpilane on vastamise lõpetanud.

Nii juhib kordamist suurem hulk õpetajaid. See kordamisviis on muutunud peaaegu universaalseks. Ent säärast kordamisviisi on vaja mitmekesistada. Vaheldust on võimalik taotleda mitmel viisil.

Esiteks, kui üks õpilane on kutsutud vastama, teatatakse kõigile teistele õpilastele, et nad jälgiksid hoolikalt oma seltsilise jutustust ja mitte ainult märgiksid üles vahelejäetu, vaid ka valmistasid ette küsimusi ühe või teise nähtuse või aine selgitamiseks, millist vastaja õpilane pole täielikult või üldse valgustanud ja koguni on kõrvale kaldunud eelmise tunni ainest. Seda teevad õpilased suure tarmu ja huviga, kuna säärane küsitlemine on neile omapäraseks „õpetaja“-mänguks. Mängida aga nad armastavad väga ja anduvad täiesti sel-

lele tegevusele. Ent tuleb kontrollida õpilaste säärast „isetegevust“ ega tohi lubada suuri kõrvalekaldumisi tunni põhiteemast. Sääraselt organiseeritud kordamine võimaldab suuremal määral huvi äratada kogu klassis ja aitab õpilastele selgitada kõik, mis on jäänud ebaselgeks või halvasti arusaadavaks. Kui seejuures vastama kutsutud õpilasel on seltsiliste mõnele küsimusele raske vastata, peab küsimusele vastuse andma üks küsimusi esitanud õpilastest. Mõnede täielikumate ja üksikasjalisemate vastuste eest võib panna hinde klassiraamatusse. Säärasel teel võib korrata mitte ainult eelmise tunni ainet, vaid ka ammu õpitud materjali.

Teise moodusena võib kordamisel mõnikord lubada õpilastel avada õpikud ja lasta neil jälgida õpiku järgi seltsilise jutustust. Seejuures avastatakse otsekohe vahelejäetud kohad ja neid täiendatakse teiste poolt pärast väljakutsutud õpilase vastust. Säärast võtet on hea tarvitada sel juhul, kui õppimiseks on antud väga palju materjali või kui mingid ettenähtamatud asjaolud on seganud koduste ülesannete täitmist ja õpilased pole jõudnud küllalt hästi tunniks ette valmistada. Ent siinjuures pean tähendama, et seda meetodit tuleb rakendada väga ettevaatlikult ja kaugeltki mitte kõigis klassides.

Kollektiivsed vestlused. Kollektiivsed vestlused on varem selgeksõpitud materjali aktiivne kordamisviis, kuna neist võtavad vahenditult osa kõik õpilased klassis. Seejuures jälgivad nad kõik tähelepanelikult vestluse käiku, ka siis, kui neid ei küsita, tundes huvi kas (sagedamini) vestluse sisust endast või (harvemini) kartes, et õpetaja neid ootamatult kutsub vastama. Õpilane on sunnitud kogu aeg olema valmis vastamiseks ja peab seepärast tähelepanelikult jälgima, mis sünnib klassis, kui ta ei soovi sattuda ebameeldivasse, isegi naeruväärsesse seisukorda seltsiliste ees, kaotades toimuva vestluse jutulõnga ja seega võimaluse vastata küsimusele. Vestlus nõuab aga ka õpetajalt endalt suurt ja põhjalikku ettevalmistust, tunduvalt suuremat kui muude küsimisviiside puhul. Peale selle on seda ka märksa raskem korraldada, võrreldes näiteks õpilaste individuaalse küsitlemisega.

Vestlus tuvi keha välisest ehitusest võib näiteks toimuda järgmise plaani järgi:

- 1) Missuguste selgrooliste klassi õppimist alustasime möödunud tunnil?
- 2) Missuguseid loomi vaatlesime?
- 3) Missugusteks suurteks osadeks jaguneb tuvi keha?
- 4) Missuguseid organeid kannab tuvi pea?
- 5) Missugused omadused on tuvi kaelal?
- 6) Millega on kaetud keha?
- 7) Missugustest osadest koosneb tuvi jalg?
- 8) Mille poolest erineb tuvi nahk?
- 9) Missugune on linnu kätte- ja udusulgede ehitus?
- 10) Kuidas on ehitatud linnu tiib?
- 11) Missugustest nahaosadest arenevad suled?
- 12) Missuguse eluviisiga on kohastunud tuvi, otsustades ta kehaehituse järgi?

Säärase vestluste korraldamisel on õpetajal võimalik küsida võrdlemisi suurt õpilaste hulka. See võimaldab tal täpsemalt kindlaks teha

materjali omandamise taset ja paljude õpilaste teadmiste põhjalikkust. Et tund oleks elavam ja et vestlusest võtaksid osa kõik õpilased, võib üksikute õpilaste vastuseid katkestada, enne kui nad on jõudnud seletamisega lõpule, ja teha jutustamise jätkamine ülesandeks teisele õpilasele, eriti „vaikijaile“, s. t. sääraسته, kes väga harva ja vähe esinevad omal soovil. Kollektiivsete vestluste ajal ei häbene sääraست õpilased nagu harilikult ja vastavad üksikasjalikumalt ja põhjalikumalt. Sagedased vastused tunni jooksul, — eriti õnnestunud, hajutavad nende kinnisust ja aitavad neid kaasa tõmmata klassi kollektiivsesse ellu.

Vestluse vormis võib sooritada kordamist mitte ainult jooksval, alatisel kordamisel, vaid ka perioodilisel, s. t. suure ajavahemiku järele toimival kordamisel. Näit. kordamisel ühe või teise teema läbivõtmise järel, kvartaali või aasta lõpul.

Väga sobivaks viisiks, et veenduda õpilaste teadmistes, ja ammu omandatu kordamiseks on vestlus uue materjali seletamisel. Siin peab tingimata aset leidma vestlus ühel või teisel kujul. Iga uue materjali õppimist tuleb alustada sellega, et teha kindlaks, kuivõrd õpilastel on teadmisi ja kujutlust antud ainest. Seda tehakse selleks, et omandada klassist selget „pilti“, toetuda neile teadmistele ja õieti korraldada kogu tunni käiku.

Väga kasulikuks vestluse viisiks sel tunniosal on vestlus, kus võrreldakse mitmesuguseid nähtusi või esemeid, mitut looma või üksikuid kehaosi või elundeid. Näit. tunni korraldamisel teemal: „Sisaliku väline ehitus“ tuleb kogu aeg võrrelda sisaliku kehaehituse peajooni konna vastavate tunnustega. See kergendab seletamisprotsessi ennast, teeb seletuse märksa selgemaks, arusaadavamaks, kättesaadavamaks, konkreetsemaks ja ühtlasi aitab uuesti meelde tuletada konnast juba õpitu, mis on vahepeal võib-olla ununenud. Järelikult toimub siin materjali seletamine ja ühtlasi ka varem õpitu kordamine selle kindlamini meelde jätmiseks.

Sel teemal vestluse vormis peetav tund võib toimuda allpool toodud plaani järgi:

1) Sisalikke leidub harilikult kuivades, peaaesjalikult päikesepaistelistes kohtades. Aga konni?

2) Jäsemed on sisalikul lühikesed ja nõrgad. Varvaste vahel pole ujunahka ja nad on varustatud sarvküünistega. Aga konnal?

3) Sisalikul on kogu keha kaetud sarvsoomuste ja kilbistega. Aga konnal?

4) Sisaliku nahas ei ole näärmeid, seepärast on ta kuiv ega või olla täiendavaks hingamiselundiks. Konnal aga?

5) Sisaliku paljunemine pole seotud veega. Ja konnal?

Küsimust sõnajala paljunemisest võib vaadelda järgmiselt:

1) Maarjasõnajala lehtede alumisel poolel asetsevad pruunikad kühmukesed, mis sisaldavad eosekotikesi. Kus on aga eosed sammaldel?

2) Igast eosest kasvab väike roheline südamekujuline leheke; nendest kasvavad allapoole juurmoodustised-risoidid. Mis moodustub aga eostest sammaldel?

3) Seda väikest taimekest, mis on tekkinud eosest, nimetatakse sõnajala eelleheks. Samblal aga?

4) Eellehe alumisel poolel asetsevad mees- ja naissuguorganid. Missugustel taimeosadel asuvad aga sammaldel suguorganid?

- 5) Sugutamine võib sõnajalal toimuda ainult vee abil. Sammaldel aga?
6) Sugutatud munarakukesest areneb sõnajalg juurte, maa-aluse varre ja sulg-lehtedega. Sammaldel aga?

7) Sõnajala sugupõlviks on eelleht, mis on arenenud eosest. Aga sammaldel? jne.

Antud tunni materjali kinnistamine. Tunnis omandatud materjali kordamine algab samal tunnil. Õpetaja peab kogu aeg teadma, kas õpilased saavad temast õieti aru, kas nad kuulavad teda küllalt tähelepanelikult ka siis, kui klassis valitseb vaikus, kas õpilastele jääb hästi meelde läbivõetav tund. Seepärast uue materjali seletamisel õpetaja esitab klassile aeg-ajalt küsimusi, mis puutuvad seletatud materjali või õpilaste poolt varem isiklike tähelepanekute varal omandatud materjali. Selle eesmärgiga jaotan sageli tunni materjali mitmeks teataval määral täielikuks osaks ja pärast iga säärase osa selgeksõppimist teostan kordamist küsimuste varal.

Näiteks tunni materjali teemal „Kahepaiksete seltsid“ võib jaotada kahte ossa:

1) Sabakonnaliste selts.

2) Konnaliste selts.

Või botaanika tund teemal „Seemnete koostis“ jaguneb järgmistesse osadesse:

1) Valgu sisaldavus.

2) Rasvainete sisaldavus.

3) Vee ja mineraalsoolade sisaldavus.

Inimese anatoomia ja füsioloogia tund teemal „Närvikava tähtsus ja ehitus“ jaguneb loomulikult järgmisteks osadeks:

1) Närvikava tähtsus.

2) Loomade närvikava arenemislugu.

3) Inimese närvikava ehitus tervikuna.

4) Inimese närvirakuke ja närvi ehitus.

Pärast iga säärase tunniosa selgeksõppimist kordan tingimata 2—3 minuti vältel materjali, mis on omandatud antud tunniosal. Tunni lõpul võtan kinnistuseks veel kord kokku kõik läbivõetu, korrates ja võrreldes antud tunni mitmekesisest materjali.

Tunni materjali meeldetuletamine koduülesande sooritamise ajal. Iseseisev ettevalmistamine, s. t. koduülesannete sooritamine, on samuti kätteõpitud materjali üks kordamisviis. See kordamisviis erineb teistest viisidest vaid selles, et siin on õpilastele antud vabamad käed, mis mõnikord kutsub esile teatavaid raskusi. Seepärast soovitan enne koduülesande juurde asumist taastada mälus kõik see, mida on õpitud tunnis, püüdes mõtteis esile kutsuda vähimaidki piasasju, üksikuid detaile, ja alles seejärel, kui on mälus esile kutsutud selge pilt läbivõetust, asuda koduülesande täitmisele. See on eriti tähtis sel puhul, kui eelmine tund on olnud mitme päeva eest.

Õpilastes on aga juurdunud reegel: kui oled lõpetanud ühe ülesande, asu kohe teise kallale. Tulemusena ei jõua õpilane veel oma mõtteid ümber korraldada vastava aine kohaselt, paljut ülesandest ta veel täpselt ei kujutle, seepärast kulgeb ka töö aeglaselt, aeg kasutatakse ebaproduktiivselt. Vastava ettevalmistuse ja tööle eelneva mõtete ümberlülitamisega täidetakse aga ülesanne tunduvalt kiiremini ja viljakamalt.

Iseseisev töö kordamisel. Õpilaste iseseisev töötamine tunnis on üks aktiivsemaid õpetamise meetodeid, seepärast tuleb kordamiseltgi seda kasutada. Siin võib see töövorm väljenduda õpetaja poolt ülesandeks tehtud iseseisvate joonistuste ja skeemide valmistamises, esitatud küsimustele kirjalike vastuste andmises, ette pandud skeemide kirjelduste koostamises, töös kollektsioonide ja herbaariumidega, loomade ja taimede klassifitseerimises erirühmituste järgi jne.

Tehakse näit. ülesandeks õie emaka või tolmuka osade joonistamine ja allakirjutamine, amööbi või silmviburlase kõigi kehaosade joonistamine ja peast peale kirjutamine; silma või närvirakukese ehituse kujutamine skemaatilise joonistuse näol jne. Võib kirjutada tahvlile kontrollküsimusi, millele õpilased vastavad kirjalikult. Mõnikord õpetaja joonistab tahvlile skeemi mingi looma kehast või taime ehitusest, õpilastel aga tuleb „tumm“ skeem oma vihikutesse ümber joonistada ja juurde kirjutada antud taime või looma kõik osad.

Heaks kordamise ja määllujätmise viisiks on samuti töö herbaariumidega või loomade kui ka mineraalide kollektsioonidega, eriti nende rühmitamine igasuguste tunnuste järgi: taimede rühmitamine õite, õisikute, vilja, juurte, varte, lehtede vormi ja ehituse järgi; loomade rühmitamine keha värvuse, edasiliikumisviiside, majandusliku tähtsuse, eluaseme järgi. Huviga sooritatakse töid taimede, loomade, mineraalide määrajatega. Seks otstarbeks koostatakse erilised lühikesed õpilastele arusaadavad määrajad.

Mitme õpilase üheaegne vastamine. Nädalatundide vähene arv, mis on määratud kõigile loodusteaduse harudele, ei võimalda õpilasi küllaldaselt sageli küsida. Harilikult tuleb piirduda iga õpilase küsimisega 2—3 korda kvartaalis, harva rohkem. See asjaolu sunnib välja mõtlema igasugu viise küsitavate õpilaste arvu suurendamiseks tunni jooksul. Uheks sääraseks viisiks on mitme õpilase küsimine üheaegselt. Tuleb tähendada, et säärane õpilaste küsimine pole alati võimalik. See õnnestub säärastel puhkudel, kus peale suusõnalise seletamise on veel vajalik skeemide, jooniste, diagrammide joonistamine. Siis kutsutakse korruga vastama 2 või 3 õpilast või isegi rohkem, kelledest ühele või kahele tehakse ülesandeks joonistada tahvlile skeem või joonis, teisele antakse ülesanne teha kahe või kolme varem selgeksõpitud looma, taime või nende üksikosa võrdlev-anatoomiline või võrdlev-morfoloogiline kirjeldus. Kõike seda tehakse samuti tahvlil. Üks õpilane aga vastab samal ajal suusõnaliselt. Sääraseks mitme õpilase üheaegse küsitlemise näiteks võib olla kordamine teemal „Kalade klassifikatsioon“. Senikaua kui üks vastama kutsutud õpilastest jutustab pilulõpuseliste kalade põhimistest iseärasustest, sooritab teine samal ajal tahvlil kalade kolme tähtsaima alamklassi: kõhrkalaliste, vaapkalaliste ja luukalaliste võrdlevat kirjeldamist (näitab eriskeemil eristusi soomuste, uimed, hingamisorganite ehituses, seede-, eritus- ja suguelundite avauste asendis, sigimisviisides jne.). Kolmas võib samal ajal joonistada tahvlile mitme-

suguste kalade soomuste või kalade põhirühmade esindajate saba-
uimede vormi jne. Pärast esimese õpilase vastamist annab teine lühi-
kese seletuse üleskirjutuse kohta. Tema kokkuvõtteid võivad täien-
dada teised õpilased ja õpetaja ise (kui tekib vajadus). Seejärel kont-
rollitakse kolmanda õpilase sooritatud tööd.

Anatoomia ja füsioloogia tundides võib samuti üsna tihti praktisee-
rida mitme õpilase üheaegset küsimist. Näiteks korrates epiteelkudesse
puutuvat materjali jutustab üks õpilane kude asukohast ja ta ülesan-
dest, teine joonistab samal ajal tahvlile epiteeli liike jne.

Teema „Imendumine“ kordamisel üks õpilane joonistab hattude
ehituse skeemi, kuna teine jutustab imendumise protsessist ja selle eri-
nevusest lihtsast filtratsioonist, difusioonist ja osmoosist.

Jooksva kordamise teisi võtteid. Jooksvas kordami-
ses ei või piirduda ainult ülalmainitud meetoditega. Pedagoogilises
praktikas rakendatakse siin märksa rohkem meetodeid. Osutasin vaid
tähtsamale ja sagedaimini kasutatavaile, ent ei tule unustada ka teisi
võtteid, mida õpetajad mõnikord rakendavad. Nende hulka kuuluvad
varem sooritatud katsete demonstreerimine õpilaste endi poolt, mingi
looma iseseisvalt lahkamine, mikropreparaadi valmistamine ja selle
näitamine, oma jutustuse plaani koostamine ja selle üleskirjutamine
paberile, vastava koha leidmine raamatus, skeemide ja tabelite koos-
tamine õpetajate ülesandel jne.

Perioodiline kordamine. Pikema või lühema aja jooksul
õpitud aine kordamist nimetatakse perioodiliseks kordamiseks. Sää-
rase kordamise eesmärgiks on selgusele jõuda, kuivõrd kindlalt on
omandatud faktiline materjal teatud ajavahemikus, kuidas ühenda-
takse teoreetilisi küsimusi praktikaga, missuguseid praktilisi koge-
misi on omandanud õpilased ise. Säärast kordamist võib toimetada
pärast teatava teema läbitöötamist, kvartaali või aasta lõpul.

Tuleb mainida, et ei või väga rangelt piiritleda mõlemat kordamis-
viisi: jooksvat ja perioodilist. Peale erinevuste on neil ka palju ühist,
ja see ühine võimaldabki mõnikord rakendada ühesuguseid kordamis-
võtteid ja -viise mõlemal puhul. Rida kordamismõtteid, mida raken-
datakse jooksva kordamisel, võib ju kasutada ka perioodilisel korda-
misel ja ümberpöörduvalt.

Samuti ei või ka perioodiline kordamine olla ühesugune. Hoolimata
hulgast üksteisele sarnlevast meetodist erineb aastakursuse korda-
mine siiski teataval määral kvartaalikursuse või teema kordamisest.
Mõningaid kordamise meetodeid võib rakendada ainult õppeaine
aastakursuse kordamisel, kuna muul ajal nad leiavad rakendamist vaid
väga piiratud määral või ei ole üldse kasutatavad.

Näiteks kokkuvõtete õhtud, aasta lõpul loodusesse toimuvad ekskur-
sioonid teadmiste kinnitamiseks, tööd laagris jne.

Teema kordamine ja kordamine kvartaali lõpul.
Nagu juba ülal tähendasin, võib see kordamine toimuda kõigis mee-
todeis, mida rakendatakse ka jooksva kordamisel. Peale nende tuleb

aga nimetada mõnd erireeglit ja võtet, mida rakendatakse ainult mainitud kordamisviisi juures.

1) Sääraseks kordamiseks esitatavaid küsimusi, mis puudutavad ulatuslikumat materjali tuleb koostada nii, et nad põhiliselt haaraksid kogu õpitud materjali, kui suur see ka oleks. Kui küsimusi aga formuleerida samuti nagu jooksva kordamisel, siis nõuaks see väga palju aega, mida kordamisele nüüd pole võimalik pühendada. Tekib tähtis ülesanne: kuidas formuleerida neid küsimusi? Neid küsimusi tuleb formuleerida teisiti kui varem, nad peavad olema mahult tunduvalt laiaulatuslikumad, küsimuste arvu aga tuleb koondada miinimumini. Sääraste kontrollküsimuste varal tuleb korrata ainult olulisim, tähtsaim, puudutamata üksikasju.

Jooksva kordamisel teemal „Bakterid“ esitasin näiteks järgmisi küsimusi:

- a) Milline on bakterite ehitus?
 - b) Milline kuju on mitmesugustel bakteritel?
 - c) Missugustesse rühmadesse jagunevad bakterid?
 - d) Kuidas paljunevad bakterid?
 - e) Millistes tingimustes tekivad eosed?
 - f) Kuidas on bakterid levinud looduses?
 - g) Missugune tähtsus on bakteritel põllumajanduses?
 - h) Missugustes tehastes kasutatakse baktereid?
 - i) Nimetage haigusi tekitavaid baktereid.
 - j) Kuidas kaitsta toiduaineid bakterite eest?
- Mainitud teema kordamisel, eriti aga kvartaali lõppkordamisel võib täiesti piirduda 2—3 küsimusega, formuleerides neid näiteks nii:
- a) Bakterite kehaehitus.
 - b) Bakterite sigimis- ja levimisviis.
 - c) Bakterite osa looduses ja rahvamajanduses.

On selge, et õpetaja peab aegsasti koostama sääraseid küsimused, peab nad läbi töötama vormilt ja sisult. Need küsimused tuleb tingimata kirjutada tunnikavasse-konspetsi, et mitte neid mõelda eksromptsest tunni ajal, mis mõnikord võib ebaõnnestuda.

Vastuse plaan. Väga sageli oleneb õpilase vastuse kvaliteet materjali esitamise viisist, selle mõtte järjekindlusest ja sellest olenevalt ka veenvusest, tõenduste loogilisusest. Mõnikord õpilane, teades ainet, ei oska seda paigutada kindlasse järjekorda, jutustab järjekindlusetult hüpates siia-sinna, ja ta vastus pole tõhus, ei pääse vajalikult mõjule. Kui nõuame igas tunnis õpilaselt selget, täpset loogilist ja järjekindlat jutustust, siis on eriti tähtis seda nõuda perioodilisel kordamisel, kus niihästi ajapuudus kui ka eriline olukord sunnivad eriti hoolikalt jälgima vastuste formuleeringut. Õpilastele õige, lakoonilise ja järjekindla kõnelemise harjutamiseks soovitan igas õppeaines kasutada erilisi vastuste plaane, kirjelduste skeeme jne.

Esitan näitena minu poolt soovitatava loomade kirjelduse skeemi:

- 1) Kehaosad (väline ehitus).
- 2) Kehakate.
- 3) Jäsemed (nende arv ja ehitus).
- 4) Luustik.
- 5) Seedeelundid.

- 6) Hingamis-elundid.
- 7) Erituselundid.
- 8) Närvikava (kus asetseb ja kuidas on ehitatud?).
- 9) Vereringe.
- 10) Meeleelundid.
- 11) Sigimisviisid.
- 12) Sigimiselundid.
- 13) Eluviis.
- 14) Majanduslik tähtsus.

Muidugi ei või vastuseid alati piirata skeemidega. See oleks mitte ainult ebaotstarbekohane, vaid isegi mõttetu. Siiski on esialgu, eriti siis, kui alles asutakse mingi õppeaine õppimisele, tingimata vaja õpilastele soovitada täpset vastuste plaani. Pole kohuslik, et see oleks nii üksikasjaline, nagu ülalpool esitatud. Võib piirduda ka üldisema skeemiga, ent siiski tulemused on märksa paremad, kui õpilane plaani kohaselt jutustab. Sagedaimini on sääraseks kavaks — plaaniks õpetaja jutustus tunnis, eriti siis, kui õpilased on selle plaani kirjutanud oma vihikutesse.

Edaspidi, kui õpilased on harjunud õpetaja nõudmistega ja materjali esitamise korruga tunnis, võivad nad sääraseid vastuste plaane koostada iseseisvalt. Seda tulebki taotella, andes selliseid vastuste plaane-skeeme.

Vastused kaasõpilaste küsimustele. Artikli esimeses osas (suusõnaline individuaalne küsitlemine) mainisin juba kogu klassi kordamisprotsessi kaasatõmbamise võimalust küsimuste esitamise teel vastama kutsutud õpilasele, ka väljaspool eelmise tunni teemat. Eriti otstarbekohane on säärase kordamisviisi praktiseerimine teema või kvartaali programmi kordamisel. Siin tuleb aga tingimata nõuda õpilastelt klassikaaslasel küsimuste esitamist varem läbivõetud materjali kordamise eesmärgiga. Tulemusena esitatakse väga palju küsimusi, mis selgitavad väljakutsutu tõelisi teadmisi kui ka küsimusi, mis huvitavad suuremat osa õpilasi; peaaesjalikult aga selgitatakse aine halvasti omandatud osad või teemad. Säärane kordamine kergendab tunduvalt leidlikul õpetajal avastada lünki oma õpilaste teadmistes. Säärane „risküsitelu“ avastab kergesti õpilaste kõiki teadmisi.

Kirjalikud tööd. Minu arvates võib juba V klassist alates anda kontroll-kirjatöid loodusteaduse alal. Säärased kontrolltööd on mitmet tüüpi, olenedes klassi arenemistasemest, ta üldisest ettevalmistusest ja reast teistest asjaoludest. Nõrkades klassides annavad õpilased vastuseid õpetaja poolt esitatud küsimustele. Tugevamates klassides tuleb kontrolltöö anda seotud jutustusena kindlaksmääratud teemal.

Peale kirjatööde klassis võib alates VII klassist praktiseerida ka koduleid kirjanedeid. See sunnib õpilasi hästi kordama kogu varem õpitud materjali, aitab neid seda põhjalikult üldistada, eriti siis, kui on antud üldistava iseloomuga teema. Üldse on see abiks õppeaine meelepidamisel.

Õpilaste ettekanded ja referaadid. Kuuendas ja vanemais klassides võib õpilasi lasta teha väikesi ettekandeid varem õpitud aine kohta, referaate kindlaksmääratud teemal; sääraseid ettekanded, mida nad loevad tundides, ei tohi olla liiga palju aega nõudvad (mitte üle 10—15 minuti) ja peavad haarama vähese küsimuste arvu. Ettekande ajal kasutavad õpilased kõiki vajalikke näitlikke õppevahendeid. Need ettekanded tõstavad tunduvalt huvi õpitava aine vastu, mitte ainult ettekandjas endas, vaid teisteski õpilastes. Kõik õpilased kuulavad harilikult väga tähelepanelikult oma kaaslase ettekannet ja arutlevad seda pärast aktiivselt. Sääraseid ettekandeid võib, mõnel puhul aga peab korraldama väljaspool klassi.

Õpilaste konsultatsioon. Iga iseseisva töö sooritamisel, eriti suuremahulise materjali kordamisel, tekib õpilastel üsna sageli arusaamatuid küsimusi, mida nad pole suutelised isegi õpiku abil iseseisvalt lahendama. Niisugustel juhtumel kasutavad nad õpetaja abi. Sääraste nendele arusaamatute küsimustega võivad õpilased pöörduda õpetaja poole mitmesugusel ajal ja igasugustes tingimustes, sagedaimini tunnis. Otstarbekohaseim on sellisteks individuaalseteks konsultatsioonideks määrata eri aeg ja korraldada neid loodusteaduse kabinetis. Mina praktiseerin iga klassi jaoks nädalas eri päeva määramist. Sel päeval jääb õpetaja pärast õppetunde üheks tunniks loodusteaduse kabinetti, kus konsulteerib õpilasi kõigis neid huvitavais küsimustes. Õpilaste poolt konsultatsioonidel esitatavate küsimuste ülesmärkimiseks soetatakse erivihik, kuhu kantakse kõik õpilaste küsimused kui ka tööd, mis nad on selle aja jooksul sooritanud.

Mitte alati ei teki küsimused vaid üksikuil õpilastel. Mõnikord tuleb tundides, eriti vana materjali kordamisel konstateerida, et terve õpilaste rühm on huvitatud teatavast küsimusest või lihtsalt pole küllalt selgesti saanud aru programmi ühest või teisest punktist. Mitte alati ei õnnestu arvestada laste kõiki psüühilisi iseärasusi. Lapsed saavad paljudest küsimustest omamoodi aru, sageli hoopis teisiti kui täiskasvanud. Säärase laste tajumisvõime erinevuse tulemuseks on mõnikord huvitavad ja omapäraseid küsimused ja esinemised.

Sääraste, mitte üht, vaid mitut õpilast erutavate küsimuste lahendamiseks on vaja korraldada rühmakonsultatsioone. Neil konsultatsioonidel selgitataksegi kõik need küsimused kui ka kõik ebaselgused, ebatäpsused ja võimalikult ka suuremad lüngad teadmistes.

Loodusteaduse kabineti kasutamine. Loodusteaduse kabinetti on koondatud kõik näitlikud õppevahendid, riistad, aparaadid, reaktiivid ja teised esemed, mida kasutatakse tunnis. Peale selle on kabinet õpilastele ja õpetajaile katsete, naturalistliku, mõnikord ka teadusliku töö organiseerimise kohaks. See on juhtivaks keskkohaks, kus toimub kogu mitmekülgne ja huvitav töö loodusteaduse alal koolis. Seda keskk kohta on vaja kõigiti ära kasutada ka õpitud materjali kordamisel.

Kabineti osa kordamisel võib avalduda selles, et kasutatakse näit-

likke õppevahendeid, mis on valitud teemade ja programmi üldosade kohaselt ja on asetatud või riputatud kindlaksmääratud kohtadele kabinetis. Peale selle on kabinet määratud konsultatsioonide korraldamiseks (nagu ülal tähendatud), katsete ja vaatluste sooritamiseks õpiringide töö läbiviimiseks, kus süvendatakse ja laiendatakse õpilaste teadmisi näitlike õppevahendite valmistamiseks õpilaste osavõtul (topised, märgpreparaadid, tabelid, mudelid), mis samuti tunduvalt soodustab praktilisel teel omandatud teadmiste süvendamist.

Albumite koostamine. Heaks, huvitavaks, õpilasi haaravaks kordamisviisiks on ajakirjade ja ajalehtede väljalõigetest, joonistustest, fotodest albumite koostamine. Säärased albumid, mis on koostatud kindlatel teemadel, kergendavad mõnikord tunduvalt igavat kordamistööd. On täiesti arusaadav, et igäühele on märksa huvitavam vaadelda säärast albumit, kui uuesti üles lugeda äratüüdanud õppe- raamatu lehekülgi.

Siin tuleb taotella, et iga joonistus või foto oleks kuidagi seoses programmis kindlaksmääratud teadmistega ega oleks täiesti isoleeritud neist teadmistest. Joonistused ja fotod peavad täiendama neid teadmisi, assotsieeruma programmi teatava osaga, millele on pühendatud antud album. Ent tuleb siiski meeles pidada, et sääraseid albumid ei või iialgi asendada õpperaamatut — põhimist õppevahendit, mis on määratud õpitud materjali kinnistamiseks ja kordamiseks.

On vaja läbi mõtelda sääraseid albumite temaatika ja nende vormistamise kord. Võib näit. valida albumid järgmistel teemadel:

a) Botaanika alal: 1) puud-hiiglased, 2) kääbustaimed, 3) metsikud taimed, 4) kasulikud taimed, 5) mida saavad inimesed puudelt? 6) kautšukitaimed jne.

b) Zooloogia alal: 1) selgrootud, 2) putukate mimikri, 3) ühiskondlikud putukad, 4) loomade pealetungi- ja kaitsevahendid, 5) kasulikud loomad, 6) kahjulikud loomad, 7) koduloomad, 8) metsloomad jne.

c) Inimese anatoomia ja füsioloogia alal: 1) loomakuded, 2) usu ja teaduse vaheline võitlus, 3) I. P. Pavlovi tööd, 4) sisesekretsiooninäärmete osa jne.

d) Geoloogia alal: 1) Uurali rikkused, 2) maapõuevarad, 3) looduseõnnetused, 4) maapealse elu arenemisajalugu jne.

Aasta töö kordamine.

Seda kordamisliiki teostatakse kahel viisil:

a) Varemõpitud materjali korratakse koos äsjaõpitud materjaliga.

b) Õppeaasta lõpul määratakse seks otstarbeks eri tunnid.

Erilisi kordamistunde õppeaasta lõpul on meie loodusteaduslikele ainetele määratud liiga vähe. Seepärast ma sel kordamisviisil peatuma ei hakka, seda enam, et see kordamisviis erineb vähe jooksva kordamise või teema kordamise viisist. Tuleb põhjalikumalt uurida võtteid, mida kasutatakse kordamisel üheaegselt uue õppematerjali õppimisel. On ilmne, et korrata kõike samas mahus, millises on õpitud ja korratud esimesel korral, nüüd juba ei saa; seepärast tuleb korrata

mitte kogu materjali, vaid ainult tähtsaimat, või raskesti arusaadavat ja seepärast mitte küllaldaselt omandatud materjali. Üldse tuleb korjata kindlaksmääratud valiku järgi, kavastades varem küsimused, mis vajavad kordamist ja võib-olla neisse süvenemist ja nende üldistamist. Selleks koostatakse kordamisplaan ühtaegselt uue materjali õppimisega, kus iga tunni teema kohal on näidatud ka küsimused, mis käesoleval tunnil tulevad kordamisele.

Tähtsaks küsimuseks on ka aine järjestus kordamisel. Selle kohta on kaks vaatepunkti. Ühed soovivad korrata samas järjekorras, milles on toimunud õppimine; teised soovivad kindlasti, et korratav materjal oleks uue materjaliga otsekoheses seoses ja vahenditus sõltuvuses. Minu arvates tuleks siin asuda kokkuleppe seisukohale. Seal, kus kordamismaterjal on lähedas seoses ja sõltuvuses uue materjaliga, tuleb seda korrata säärases seoses. Kogu programmi materjal ei oma ju säärast vahendit sidet, kus üks küsimus oleks lähtunud teisest. Selle poolest paistab eriti silma inimese anatoomia ja füsioloogia programm. Järelikult ei õnnestu õpetaja kogu püüdmisel siiski taotella sidet ja kooskõla korratava ja uueltõpitava materjali vahel. Kui see aga on nii, siis pole vajagi püüda igal pool ja alati leida seda sidet, luues mõnikord vaid näilikku kunstlikult ehitatud sidet. Kunstlikkus ei või anda positiivseid tulemusi, sellepärast tuleb seda vältida. Ent kuidas siiski lahendada see küsimus? Mina teen seda nii. Kordamisplaan koostamisel vaatan tähelepanelikult läbi kogu programmi ja eraldan kohe küsimused, mida võib korrata otsekoheses seoses ühe või teise teemaga. Seejärel jaotan kogu ülejäänud materjali kordamiseks säärases järjekorras, millises seda on õpitud algul. Üldse näib mulle, et tuleb kinni pidada sellest reeglist, s. t. korrata säärases järjekorras nagu on õpitud. See kergendab töö plaanimist ja õpiku kasutamist, kuna kordamine toimub siin põhiliselt õpiku järgi ja peetakse kinni teatavast süsteemist, mis on eriti tähtis botaanika ja zooloogia õppimisel. On muidugi ka vastuväiteid selle kava vastu, aga need pole tõsised.

Huvitavaks küsimuseks on, missuguses järjekorras tuleb korrata vana ja uut materjali, s. o. mida tuleb korrata enne, kas eelmise tunni või ammu õpitud materjali? Mina praktiseerin ennekõike eelmise tunni kordamist, kuna see loob kordamises teatava järjekindluse ja seob korratavat sellega, mida õpiti ja õpitakse käesolevas tunnis. Pärast seda asun juba vanema materjali kordamisele. Niiviisi väljakuksutatud õpilane seletab eelmist tundi, seejärel aga esitatakse talle täiendavaid küsimusi varem õpitu kohta või mitut teemat haaravaid küsimusi.

Aasta-kursuse kordamise võtteid on üldse väga palju. Vaatleme mõningaid neist.

Ulesannete täitmine õpperaamatu järgi. Õpperaamat on tähtsaim töövahend, mis on õpilaste käsutuses, sellepärast kasutataksegi seda kordamisel sagedaimini. Aga kuidas seda

kasutatakse kordamisel? Tavaliselt näidatakse leheküljed, mis õpilastele tuleb kodus läbi lugeda ja millede järgi tuleb järgmiseks tunniks ette valmistada. Ent need leheküljed on juba varem õpitud, ja kui õpilane asub nende korduva ütlugemisele, tundub talle, et kõik see on talle juba tuttav, et ta teab juba kõike loetavat ja arvab, et seepärast ei maksagi seda enam lugeda. Sagedasti on see endapettus, tõik aga jääb tõigaks: varem õpitud õpilased ei loe meelsasti. Siin ei aita ainult õpetaja sundimisest. Tuleb muuta ülesandeid ja raamatu abil toimuvat tööd ennast. Selle sihiga on kasulik esitada kontrollküsimusi, milledele õpilased peavad vastama iseseisvalt tundideks valmistamise ajal kodus. Need küsimused peavad olema formuleeritud teisiti kui aine esmakordsel õppimisel. Töö mitmekesisust õpikuga saavutatakse ka iseseisvalt õpikut konspekterides, tesseerides, s. t. õpikust tähtsaima välja kirjutades või ka ainult tema plaani koostades.

Graafilised tööd. Uheks meetodiks, mis võimaldab kordamisele kulutada vähe aega ja sealjuures haarab kordamisprotsessi kõiki õpilasi, on graafiliste tööde tegemine. Vahel antakse õpilastele tunnis ülesandeks vastava materjali kordamisel jooniste tegemine paberil või tahvlil. See aga võtab palju aega. Seepärast mina kasutan teistsugust meetodit õpilaste teadmiste kontrollimiseks (näit. ühe või teise looma või üksiku elundi välise või seesmise ehituse kohta). Valmistan varem paberlehekused, milledele on joonistatud mõne looma kontuurid. Tundides lasen aga õpilastel ainult alla kirjutada kõik neile teada olevad selle looma kehaosad ja elundid. Sääraseid jooniseid valmistavad õpilased ise läbi kopeerpaberi või mõnel muul viisil.

Töö kollektsoonidega. Töö mitmesuguste kollektsoonidega rikastab tunduvalt õpilaste teadmisi ühe või teise looma- või taimerühma liigilisest mitmekesisusest. Niisuguseid töid võib rakendada ka kordamisel.

Kordamine piletite järgi. Õpilaste teadmiste alatise kindistamine ja kontrollimise eesmärgil, samuti selleks, et neid õpetada suusõnalisi eksameid sooritama piletite järgi, võib praktiseerida kordamist piletite abil. Seda meetodit rakendatakse hetkest, kui on läbi võetud teatav hulk õppeainest ja kui tekib vajadus selle perioodiliseks kordamiseks. Sel otstarbel koostatakse rida küsimusi, mis sisaldavad programmis ettenähtud, teatava ajavahemiku jooksul läbivõetud materjali. Kõik need küsimused jaotatakse mitmele piletile. Iga pilet sisaldab 2—3 küsimust. Tunnis jagab õpetaja piletid mitmele õpilasele. Igaüks neist saab vaid ühe pileti. Saanud pileti, valmistab õpilane mõnda aega vastuseks. Sellal õpetaja taolises korras kordab eelmist tundi. Kui õpilane on vastamiseks valmis, teatab ta sellest õpetajale. Piletite järgi vastamiseks kutsutakse õpilasi välja nende valmisoleku järjekorras. Kogu kordamine piletite järgi ei pea võtma liiga palju aega (mitte rohkem kui 8—10 minutit).

Säärane kordamisviis võimaldab haarata suurt õpilaste hulka, tutvustab neid ettevalmistusega vastamiseks pileti järgi ja vastamise korraga, samal ajal aga selgitab ka õpilaste teadmisi igakülgsest, kuna kordamine toimub siin mitte kindlas süsteemis, vaid jaotatuna. Nende pileтите küsimused ei lange harilikult ühte eksamipileтите küsimustega. Viimased on harilikult mahult laiaulatuslikumad.

Kino ja diapositiivide kasutamine. Mõned osad õppeprogrammist võib huvitavalt ja vähese ajakuluga korrata kitsas-filmi- ja projektsiooniaparaadi abil. Kui õppefilmide demonstreerimine uue materjali õppimisel tunduvalt elustab õpetust, süvendab ja laiendab õpilaste teadmisi teatud küsimuses, siis jätab kordamisel filmide näitamine väga sügava mulje, seda enam, kui neid filme varem pole demonstreeritud. Suur osa näidatavast on õpilastele juba tuttav, aga sageli on nad seda varem teisiti kujutlenud. Hea on kordamisel kasutada ka vastavaid diapositiive. Need, nagu kinofilmidki jäädvustavad teadmisi põhjalikult mälu.

Lugemine väljaspool klassi. Kordamise eesmärgiga võib kasutada ka õpilaste lugemist väljaspool klassi, s. o. ilukirjandusliku ja populaarteadusliku kirjanduse lugemist. Kahjuks on üldarusaadavat kirjandust loodusteaduse alal esialgu veel väga vähe ilmunud, ent ka olemasolevat võib kordamisel teatava eduga kasutada. Tuleb omada nimestikku säärases kirjandusest, mis leidub kooli raamatukogus, ja soovitada õpilastele lugemiseks vastavaid raamatuid. Pärast seda, kui mitu õpilast on läbi lugenud ühe või teise soovitatud raamatu, tuleb, muidugi tunnis või õpperings, vahetada mõtteid raamatu kohta. Kui raamatukogus on säärase raamatute eksemplare väga vähe, võib raamatu läbilugemise teha ülesandeks ühele õpilasele, kes õpperingi järjekordsel koosolekul või tunnis teeb loetust lühikese kokkuvõtte.

Teadmisi kindlustavad ekskursioonid loodusesse. Meie koolid ei evi alati hästi sisustatud loodusteaduse kabinette. Eriti sageli on puudus elusobjektidest. See asjaolu sunnib loodusteaduse õpetajaid tundides asendama elusobjekte eluta herbaariumi näidistega, topistega, vahel aga lihtsalt tabelitega. Herbaariumid, seda enam aga tabelid, nii head kui nad ka oleksid, ei või iial anda seda, mida annavad hästi ettevalmistatud, organiseeritud ja õieti sooritatud ekskursioonid loodusesse.

Rida asjaolusid ei luba sooritada vajalikku arvu ekskursioone loodusesse kogu õppeaasta jooksul. Ent on tingimata vaja ette valmistada ja läbi viia ekskursioone loodusesse kevadel, kui aine on teoreetiliselt juba läbi võetud, nüüd on aga vaja seda korrata ja praktiliselt mälu vajutada, kinnistada looduse rüpes. Säärase kindlustavate ekskursioonide läbiviimine nõuab põhjalikku, läbimõeldud ettevalmistust, millest me siinkohal kõnelema ei hakka, kuna see ei kuulu meie artikli piiresse.

Kokkuvõtteõhtud. Öppeaasta lõpul, kui kava on läbi võetud ja õpilastel on selge orgaanilise maailma arenemise pilt, võib organiseerida kokkuvõtteõhtu, näiteks zooloogia alal. Sel õhtul tuleb jooniste, skeemide ja joonistuste abil näidata loomariigi arenemistee ainurakseist olenditest praegusaja aruka inimeseni. Selle tee võib esitada loomariigi arengupuu näol. Näitlikud vahendid, mis on loodud sääraseks õhtuks ettevalmistamisel, võivad suuresti rikastada loodusteaduse kabinetti säärase sisustusega, mida pärast võib kasutada tunnis.

Õhtu koosneb reast õpilaste esinemistest lühikeste ettekannetega, milledes nad demonstreerivad loomariigi järk-järgulist arengut ja komplitseerumist, ning kinnitavad oma sõnu vastavate näitlike vahenditega. Säärase õhtu võib lõpetada kinofilmi: „Loomariigi tekkimine“ demonstreerimisega.

Kevadised kokkuvõttenäitused. Öppeaasta lõpul organiseeritavad kokkuvõttenäitused võivad samuti soodustada õppeaasta jooksul omandatud õppeaine kordamist. Neil näitustel demonstreeritakse õppeaine töötulemusi kogu aasta kestel.

Näituse iga osakond peab sisaldama järgmised teemad: õpilaste töö tundides, vihikute vormistamine aine alal, valmistatud näitlikud õppevahendid (tabelid, skeemid, joonised, topised, mudelid, märgpreparaadid jne.), õpperingi töö (hoolitsemine elusobjektide eest, kollektsioonide ja herbariumide koostamine, puuride, insektaariumide jne. valmistamine).

Näituse ettevalmistamisest võtab osa suur hulk õpilasi, kes, luues eksponaate näituse jaoks, sisustades ja monteerides näitust, vaatavad korduvalt läbi, kaalutlevad ja peavad nõu äsja õpitud õppematerjali kohta. Nüüd näib see neile teistsugusena. Ta on neile juba palju lähedasem, huvitavam, elavam, mis mõjub ka meelespidamisele.

Kollektsioneerimine suvisel ajal. Paljudel õpilastel on võimalus suvel puhata pioneerilaagris, puhkekodudes, sanatooriumides, kus neil on hulk vaba aega. Seda aega võib edukalt kasutada ekskursioonide, rännakute, looduse uuringute organiseerimiseks. Ekskursioonidel õpilased kinnistavad tundides saadud teadmisi ja kogudes igasugu näidiseid, kordavad tahtmatult õppematerjali. Suvorovikoolide suvelaagrite korraldamise praktika on kahe viimase aasta jooksul näidanud, et lapsed tegelevad suure huviga taimede ja loomade kogumisega, nad mitte ainult lihtsalt korjavad neid, vaid püüavad neid ka säilitada ja nende nimesid kindlaks määrata. Säärast tegevust on vaja igati soodustada ja levitada. See kasvatab lastes tähelepanelikkust, püsivust, arendab mõningal määral tööoskust, mis on äärmiselt kasulik ja vajalik omadus kõigile nõukogude inimestele.

Ülalloetletud kordamisviisidega ei piirdu veel praktikas tarvitata- vate mitmekesiste kordamise meetodite hulk. Kindlate teadmiste eelduseks on sageli asjalik, õigeaegne, õpetlik ja huvitav kordamine. Seepärast seisab kõigi õpetajate ees tähtis ülesanne: kõigi olemasole-

vate kordamisviiside uurimine, üldistamine, nende rakendamine oma eritingimustes ja kasutamine vastavas seoses.

Siin on toodud vaid osaline loetelu õpitud materjali kordamise mitmekesisest ja äärmiselt huvitavast tööst, mida loodusteaduse õpetajad teostavad oma tundides.

NSV Liidu rahvaste ajalugu.

(VII klass).

A. LAMBAKAHAR.

Teema: „Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Venemaal“ (kaks viimast tundi, seoses Eestimaa ajalooga).

1. tund: Oktoobrirevolutsiooni teostamine Eestis.

Eesmärk: anda selge mõiste õpilastele, et kodanlik Ajutine Valitsus ei kaitsnud mitte töötavate klasside, vaid rikkaste huvisid, seepärast Eesti töötav rahvas bolševike partei juhtimisel võitles sotsialismi eest ühiselt Venemaa töölistega. Ainult ühises võitluses Venemaa proletariaadi ja talurahvaga kukutas Eesti töörahas ka omal maal kodanluse ja mõisnikud ning teostas sotsialistliku revolutsiooni.

A. Eelmise tunni kordamine.

- 1) II Ulevenemaaline tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kongress.
- 2) Nõukogude võimu levimine kogu maal.
- 3) Sotsialistliku revolutsiooni põhjused.
- 4) Bolševike partei kui Nõukogude riigi organiseerija.

B. Õpetaja jutustus.

1. Kodanlik Ajutine Valitsus. Teise kodanliku revolutsiooni tagajärjel (veebr. 1917) tuli Venemaal võimule imperialistlik Ajutine Valitsus. Väikerahvaste suhtes jätkas see isevalitsus venestamise poliitikat. Eestile anti aprillikuus vormiliselt autonoomia, kuid see ei muutnud oluliselt midagi. Eesti kodanlus toetas täielikult Ajutise Valitsuse poliitikat. Iseloomustav fakt: Poska, kes oli hiljem minister Eesti kodanlikus valitsuses, olles 1917. aastal Ajutise Valitsuse volinikuks Eestis, keelas kohalikel omavalitsustel eesti keele kasutamise kirjavahetuses. Kodanlik Ajutine Valitsus Eestis, Pätsi ja Poskaga eesotsas, kaitses ainult rikkaste huvisid. Maa jäi endiselt mõisnikele, vaatamata sellele, et enamus talupoegi kannatas maa-puuduse all. Sõda kestis edasi, elukallidus kasvas. Vabrikandid ja mõisnikud võimutsesid endiselt. Tööliste õigusetus ja nende kurnamine üha kasvas. Saksa mõisnike ülemvõim, kes olid maal täielikud peremehed, kestis edasi. Sakslased, keda eesti rahvas vihkas, said Ajutise Valitsuse käest täielikku toetust.

2. Nõukogud ja bolševike ülesanded pärast Veebruarirevolutsiooni Eestis. Pärast Veebruarirevolutsiooni Tallinnas, Narvas,

Tartus ja teistes Eestimaa linnades moodustati tööliste ja soldatite saadikute nõukogud. Alguses olid nõukogudes enamuses menševikud ja sotsialistid-revolutsionärid, kes ajasid kokkuleppepoliitikat ja toetasid kodanlikku valitsust. Nad püüdsid pimestada tööliste massi, et need usaldaksid Ajutist Valitsust Eestis. Eriti natsionalistlik kodanlus avaldas suurt aktiivsust, et oma natsionalistliku propagandaga mahajäänud osa töörahvast endaga kaasa tõmmata. Natsionalistlik kodanlus püüdis kasutada Veebruarirevolutsiooni selleks, et võimu enda kätte saada. Püüdes nõrgendada revolutsioonilise proletariaadi ühiseid ridu, teostasid nad laostavat propagandat, et süüdata rahvuslikku vihavaenu ja külvata eesti rahvasse umbusaldust vene töörahva vastu. Bolševike parteil Eestis seisis ees suur ülesanne: paljastada kodanlike natsionalistide tegevust masside silmis ja veenda massi, et natsionalistliku kodanluse eesmärgiks ei ole mitte eesti rahva vabastamine rahvuslikust survest, vaid nagu väitis seltsimees Stalin, „saada vabadust temast kasu välja pigistada, vabadust oma eesõigusi ja kasusid säilitada“. Eesti bolševikud võitlesid „rahvaste enesemääramise õiguse“ loosungi teostamise eest töörahva huvides. Töörahva huvid aga dikteerisid ühist võitlust kogu Venemaa töörahvaga, kooselu ühises vabas rahvaste peres ja ühist võitlust sotsialismi eest. Eesti töörahva saatuse otsustas Venemaa proletariaadi ja talurahva ühine võitlus kapitalistide ja mõisnike vastu. Eesti bolševikud rääkisid rahvale, et ainult sotsialistlik revolutsioon teostab eesti rahva põlise igatsuse rahvusliku vabaduse järele. Ainult sotsialistlik revolutsioon annab eesti rahvale omariikluse, annab talle võimaluse saada iseseisvaks sõltumatuks rahvaks. Neid ülesandeid lahendasid Eesti bolševikud oma juhi Viktor Kingissepa juhitud juhitud, kes uskus vankumatult sotsialistliku revolutsiooni võidusse. Ta nägi selgesti seda teed, mida mööda Eesti tööliisklass peab sammuma sotsialismi võidu poole. Seda teed valgustasid talle Lenini geniaalsed „Aprilliteesid“ ja seltsimees Stalini kõne rahvusküsimusest. Bolševike selgitustööd olid tulemused. Juba 1917. a. suvel olid nõukogudes enamuses bolševike ideede pooldajad.

3. Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistused. Bolševike partei oli võitnud suurt usaldust tööliste ja kehviktalupoegade poolt. Proletaarse revolutsiooni ettevalmistus oli käimas kogu Eestimaal. Tööliste ja soldatite saadikute nõukogud olid enamuses juba bolševike koosseisuga. 11. oktoobril 1917. a. oli Petrogradis kokku kutsutud Põhja oblasti Nõukogude Kongress, millest osa võtsid ka Eestimaa suuremate linnade, Tallinna, Tartu ja Narva nõukogude esindajad. Tallinnast oli nõukogu liige insener-mehaanik sm. Rabčinski, kel oli suur autoriteet tööliste seas. Lenin oli sel ajal maapaos. Ta saatis kongressile arutlemiseks revolutsiooni ettevalmistuse kava, milles oli ette nähtud revolutsiooni teostamise tähtsamad punktid. Need olid Petrograd, Helsingi, Kroonlinn, Viiburi ja Tallinn. Ülestõusud nendes linnades pidid otsustama revolutsiooni võidu, sest nendes linnades oli koondatud palju töölisi, soldateid ja madruseid. Eesti bolševikud, eeskätt nende juht Viktor Kingissepp, olid täiesti teadlikud, kui suur tähtsus oli võitluse tulemuse kohta ülestõusu võidul Tallinnas ja üldse Eestis, sest see kindlustas revolutsiooni seljataguse läänest.

Kongressi saadikud sõitsid kohtadele, hakkasid selgitama kongressi otsuseid laiadele massidele ja kutsusid üles võitluseks Ajutise Valitsuse kukutamiseks. 22. oktoobril (4. novembril) 1917. a. valiti Eestimaa Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu. Tallinna nõukogu istungil valiti 40-liikmeline Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee. Revolutsioonilist komiteed juhatas Kingissepp, proletaarlase-revolutsionääri eeskju.

Eesti tööliste armastatud juht, hea kõnemees. Revolutsiooniline komitee organiseeris Punakaardi salgad suuremate vabrikute juures. Punakaardi liikmed harjutasid laskmist ja tutvusid sõjaasjandusega. Revolutsiooni ettevalmistus edenes kiiresti.

4. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon. Punakaarti juhatas oktoobripäevil Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee. Ta ootas Petrogradist märguandmist, et alata võimu ülevõtmist Tallinnas, sest revolutsiooniline tegevus sündis ühise kava järgi.

24. oktoobri õöl algas Peterburis tööliste ja soldatite ülestõus Ajutise Valitsuse vastu. Ülestõusu juhatasid Lenin ja Stalin. 25. oktoobri (7. novembri) hommikul olid kõik tähtsamad punktid pealinnas ülestõusnute käes. Kell 10 hommikul teatas Petrogradi Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee rahvale, et Ajutine Valitsus on kukutatud ja võim on läinud Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute organite kätte. 26. oktoobril ilmus Tallinnas tööliste lehes „Tööline“ rõõmustav teade revolutsiooni võidust. Juba öösel olid punakaartlased Kingissepa juhtimisel vallutanud linna tähtsamad punktid — relvalaad, sideastutused, sadama jt. Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee pöördus tööliste, soldatite ja madruste poole, et kaitsta nõukogude võimu. Kohiadel läks võim tööliste ja talupoegade saadikute nõukogudele.

Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee organiseeris linna kaitse ja määras igasse sõjaveeosasse komissarid. Kodanlik valitsus kukutati. „Omakaitse“ saadeti laiali. Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee tegutses kiiresti ja energiliselt. Anti määrus, mis keelas toiduainete väljaveo Eestimaalt, et takistada saksa mõisnikel, Ajutise Valitsuse agentidel ja spekulantidel nälga organiseerida.

Eesti töötavad talupojad, töölisel, soldatid ja madrused võtsid revolutsiooni võidu vaimustusega vastu. Organiseeriti kohtadel miitinguid, saadeti tervitusi revolutsioonilisele valitsusele, avaldati talle täielikku usaldust ja lubati igati abistada ja kaitsta revolutsiooni võitu.

5. Maanõukogu laialisaatmine. Toompeal istus veel kodanliku valitsuse organ Maanõukogu, kes ei tahtnud ennast tunnistada võidetuks ja jätkas oma kontrrevolutsioonilist tegevust revolutsiooni vastu. 12. novembril Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee kuulutas kodanliku Maanõukogu laialisaadetuks. Mitte alistas Nõukogude valitsusele kogunesid 15. novembril Maanõukogu liikmed istungile „Maapäevale“. Teade sellest kandus tööliste seas kiiresti laiali. Töölisel organiseerisid vabrikutes miitinguid, kirjutasid resolutsioonides: „Maha Eesti tagurlik Maanõukogu, kes seisab koos kontrrevolutsioonilisest kodanlusest ja pole töötava rahva heaks midagi teinud!“ Samal päeval toimus Toompeal suur demonstratsioon. Töölisel nõudsid Maapäeva laialiminekut. Töölisel ajasid Maapäeva laiali. Nende viha oli nii suur, et ainult Nõukogu liikmete vahelesegamisel pääsesid kodanliku valitsuse esindajad rahva omakohtu käest. Mõni päev hiljem suleti Maanõukogu Punakaardi abiga, sest Päts keeldus asjaajamist üle andmast Nõukogude Täitevkomiteele.

Nii oli mõne päevaga võim kogu Eestimaal revolutsioonilise rahva kätte läinud. Kusagil ei suutnud kodanlus tõsisel vastupanu avaldada, sest revolutsioonilised sõjaväed murdsid nende vastuhakkamise.

Kirjandust õpetajale: 1) Jaan Sepp ja Al. Gronski „Viktor Kingissepp“, lk. 22—23. 2) ajalehed „Rahva Hää!“, 26. oktoobril 1946. a.

2. tund: Nõukogude valitsuse esimene ajajärk Eestis.

Eesmärk: anda õpilastele selge mõiste, et Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, mille teostasid kõigi Venemaa rahvaste töötajad ühiselt, andis ka eesti rahvale nõukogude korra ja avas talle tee sotsialismile. Sotsialistlik revolutsioon andis rõhutatud rahvastele, nende seas ka eestlastele, võimaluse luua oma rahvusriikluse; rajada oma rahvusliku nõukogude vabariigi. Kuid esimene nõukogude valitsuse etapp Eestis kestis lühikest aega. Eesti kontrrevolutsioonilisel kodanlusel õnnestus saksa sõjavägede abiga nõukogude kord Eestis ajutiselt purustada.

A. Eelmise tunni kordamine.

1. Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistus Eestis.
2. Bolševike partei osa Oktoobrirevolutsiooni läbiviimises ja revolutsioonilise valitsuse organiseerimises Eestis.
3. Kodanliku valitsuse likvideerimine.

B. Õpetaja jutustus.

1. Eesti Nõukogude Vabariigi loomine. Eesti töörahvas tundis end vene töötava klassi ühe osana, sest 200 aastat, mille vältel eesti rahvas elas ühes riigis venelastega, sidus tema saatuse tugevasti kogu Venemaa tööliste ja talupoegade saatusega. Eesti töörahva tulevik otsustati vene proletariaadi ja talupoegade ühisel võitluses tsaaririigi, kapitalistide ja mõisnikkude vastu bolševike partei juhtimisel.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, mille teostasid kõigi Venemaa rahvaste töötajaid, andis ka eesti rahvale nõukogude korra ja vabastas tee sotsialismile.

Oktoobrirevolutsioon tegi lõpu rahvuslikule rõhumisele ja andis vabaduse kõigile rahvastele, keda varem rõhusid, röõvisid, ekspuuteerisid tsaar, mõisnikud ja kodanlus. 2. novembril 1917. a. kuulutati välja Lenini ja Stalini kirjutatud „Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon“. Deklaratsioonis oli kõigile Venemaa rahvastele antud võrdsed õigused, õigus enesemääramiseks iseseisva riigina. „Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioonis“ nägi eesti töörahvas oma põlist unistust vabast arenemisest ja rahvusriiklusest. Nüüdsest peale oli eesti rahvas oma saatuse täisvõimeline ja iseseisev otsustaja.

Eesti töörahva mõtteid ja tundeid väljendas ajaleht „Tööline“ 2. detsembril 1917. a. oma juhtkirjas. Selles juhtkirjas oli öeldud „... Enesemääramise õigust tuleb maksma panna nii, et Eesti töötavad kihid ülevenemaalise kapitalismi surve alt Eesti kapitalistide surve alla ei langeks.“

III Ulevenemaaline Nõukogude Kongress 24. jaanuril 1918. a. võttis vastu Lenini ja Stalini poolt väljatöötatud deklaratsiooni Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi loomise kohta. Kongress kuulutas, et Vene Nõukogude Vabariik asutatakse vabade rahvaste vaba liidu alusel. Nõukogude föderatsiooni (liidu) raames sai iga rahvas võimaluse iseseisvalt rajada omariiklust, nõukogude autonoomiat.

Nõukogude autonoomia põhimõttel hakkas ka eesti rahvas üles ehitama oma riiki. Eesti rahvas avaldas soovi ehitada uut elu liidus teiste Nõukogude Venemaa rahvastega, ühiselt võidelda vaenlasega ja abistada üksteist sotsialismi ülesehitamisel.

mises. Eesti autonoomne vabariik kuulutas end „Eesti Tööraha Kommuuniks“ 1. veebruaril 1918. a. avaldati eesti ajalehtedes Eesti Tööraha Kommuuni põhiseaduse projekt, milles oli öeldud, et Eesti Tööraha Kommuun on autonoomne osa Vene Nõukogude Vabariigist.

2. Nõukogude võimu korraldused. Nõukogude võimu esimene periood kestis Eestis lühikest aega — kolm ja pool kuud, kuid ka selle lühikese aja vältel olid nõukogud teinud suure töö. Oli pandud alus Eesti nõukogude riiklusele. Kogu Eestimaa kattus uute võimuorganitega: mõisa-, valla-, maakonna- ja linnanõukogudega. Kõrgemaks võimuks Eestis oli Eestimaa Tööliste ja Talupoegade Saadikute Nõukogu. Lühikese ajaga suutis Nõukogude valitsus töötava rahva kasuks palju uuendusi läbi viia. 27. novembril loodi nõukogude kohus. Kohtupidamine hakkas toimuma eesti keeles. Palju tehti ka rahvahariduse alal. Koolides määrati õppekeeleks eesti keel. Parimad hooned linnades andis nõukogude võim töölisklubidele ja kinode alla. Võitluseks kapitalistide vastupanuga seati käitistes ja vabrikutes sisse tööliste kontroll, millelt mindi üle järk-järgult käitiste juhtimisele tööliste poolt. Seejärel algas vabrikute ja tehaste natsionaliseerimine.

Nõukogude võim tegi Eestis lõpu saksa mõisnike võimule. Kogu mõisnike maa ja mõisad kuulutati rahva omandiks ja läksid vallanõukogude valdusse. Talupojad ajasid tööliste abiga mõisnikud oma pesadest välja. Eestimaa maatameeste ja vähese maaga talupoegade kongressil, mis toimus Toompeal 3.—4. detsembril, ütles sm. Kingissepp: „Mõisnikelt tuleb maa ära võtta ja sellega ei tohi viivitada.“

Kuid Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee ja Eesti partei-organisatsioon tegid esimesel Nõukogude valitsuse etapil maaküsimuses suure vea. Nad arvasid ekslikult, et mõisamaid ei tule ära jagada maata ja vähese maaga talupoegadele. Nad kaitse- sid seisukohta, et mõisade baasil tuleb organiseerida riiklikud suurmaapidamised, kus senised moonakad ja maatamehed võiksid tööd leida. Sellel veal olid rasked tagajärjed nõukogude revolutsiooni saatusele Eestis, sest ta takistas töötavat talurahvast koondumast nõukogude ümber ja juhtimast teda võitlusele kodanlike natsionalistide vastu ja kõigutas eesti talurahva usaldust töölisklassi vastu. Ainult kolmandal Nõukogude valitsuse ajajärgul 1941. a. nõukogud ja bolševike partei Eestis parandasid selle vea. Kuid hoolimata nendest üksikutest vigadest hakkas nõukogulik elu Eestis kujunema. Igal pool oli märgata aktiivset isetegevust tööliste ja talupoegade poolt. Kuid keset uue elu rajamist tungisid Eestisse Saksa sõjaväed ja ühes kodanlusega katkestasid nõukogude võimu esimese perioodi.

3. Esimene Saksa okupatsioon Eestis 1918. a. Eesti kodanluskogus kõik mustad jõud, et noort nõukogude riiki purustada, kuid kontrrevolutsioonilised jõud olid liiga väikesed, seepärast toetusid nad välisjõududele. Pärast „Maapäeva“ laialiajamist puges kodanlus põranda alla ja hakkas valmistama revolutsiooni võidu purustamist. Välismaalt saadeti abi paluma Tõnisson ja Piip. Välismaist abi vajas kodanlus tööraha vastu, et jälle kapitalistlik kord taastada.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni, kui reetur Trotski ajas rahuläbirääkimised nurja, alustasid sakslased 18. veebruaril uuesti pealetungi. Siis Lenin kuulutas sotsialistliku isamaa hädaohus olevaks ja kutsus rahvast üles teda kaitsma. Nõukogude Eesti vastas sellele üleskutsule lubadusega kõik oma jõud koondada oma põlise vaenlase vastu, kes neid 700 aastat oli piinanud ja kurnanud.

Eesti kodanlus ootas Saksa sõjaväge kui oma päästjat ja abistas neid igati. Saks-

laste abistamist püüdis kodanlus varjata. Nad kartsid rahva viha, sest sakslased olid eesti rahva põlised vaenlased.

Sõnades kuulutas kodanlus end Saksa sõjaväe suhtes erapooletuks, kuid tegudes abistas teda aktiivselt. Eesti töötav rahvas bolševike partei juhtimisel aga organiseerus võitluseks. Lahing otsustati anda Keila lähedal. Sakslased avasid ägeda tule. Punakaardi vastu sõdisid hambuni relvastatud Saksa regulaarväed. Lahingus Keila all langesid kangelaslikult bolševikud kuulipildur Munder ja Alice Tisler, kelle sakslased metsikult tapsid. Sakslased tungisid edasi Tallinna suunas. Töölised ja talupojad, kes ei tahtnud sakslaste alla jääda, sõitsid laevadel Helsingi ja sealt Venemaale.

24. veebruaril 1918. a., mõni tund enne okupantide tulekut, toimus Tallinnas „ise-seisvuse“ proklameerimise komöödia. Sellega tahtis kodanlus rahvale näidata, et tal ei ole midagi ühist sakslastega.

Sakslased panid maksma oma terrori, milles neid abistas truult Eesti kodanlus. Töölisi tapeti metsikult. Tartus tapeti üle 400 inimese ja lasti Emajõe jää alla. Nii sündis ka teistes linnades. Toidukraam ja toormaterjal veeti kõik Saksamaale.

Tööliste read olid laiali pillatud, bolševike partei töötas suure raskusega põranda all. Viktor Kingissepp tuli salaja Eestisse ja algas organiseerima võitlust vabaduse eest. Tallinnas olid streigid 12. ja 13. septembril; ilmusid proklamatsioonid.

Novembri alguses 1918. a. algas Saksamaal revolutsioon. Keiser Wilhelm kukutati troonilt. Saksamaa oli sunnitud sõjaväge oma piiridesse tõmbama. Püüdes oma mõju Eestimaal alal hoida, andis kindral Seckendorf valitsuse Eesti kodanlusele üle. See reaktsiooniline valitsus toetus mitte rahvale, vaid saksa tääkidele. Järgnev revolutsiooniline laine pühib ta teelt.

Kirjandust õpetajale: 1) Jaan Sepp ja Al. Gronski „Viktor Kingissepp“, lk. 33—37. „Rahva Häääl“ 28. ja 29. oktoobril 1946.

Bibliograafia.

UUDISKIRJANDUST POPULAARTEADUSLIKUL ALAL.

M. Ivanovski. Päikese perekond. Tõlkinud A. Kiviste. (196 lk., hind rbl. 8.75 Illustratsioonidega.)

Teose sisu iseloomustab tema napisõnaline eessõna, milles öeldakse: Selles raamatus jutustatakse Maast, tema kaaslasest Kuust ja teistest Päikese perekonna liikmetest — planeetidest ja komeetidest. Lugeja saab teada, kuidas on leiutatud teleskoop ja kuidas see on võimaldanud inimese silmale näha kaugeid maailmu: Merkuuri, Veenust, Marssi, Jupiteri, Saturni, Uuranit, Neptuuni ja Plutot, millised planeedid ühes Maaga ringlevad ümber keskse taevakeha — Päikese. Visa töö, sangarlike tegude ja isegi inimohvritega vallutasid õpetlased iga sammu taevaalaotuse suurte saladuste tunnetamise teekonnal ja löid teaduse maailmaruumist — astronoomia.

G. I. Poljakov. Närvüsteemi evolutsioon. Tõlkinud E. Piiper. (100 lk., hind 5 rbl.)

Selget käsitlust mingisuguse elundi ehitusest, talitlusest ja ülesandest kogu organismi olemuses on võimalik saada ainult siis, kui oleme õppinud tundma seda pikka ning muutlikku käiku, mille see elund oma arenemises on läbi teinud elusolendite evolutsiooni reas. Järelikult selleks, et mõista, kuidas on ehitatud ja kuidas töötab inimese, selle täiuslikema elusolendi aju, peame samm-sammult jälgima, kuidas on arenenud ehituselt ja funktsioonilt erisuguseil arenemisastmeil elavate organismide

närvisüsteem, alates algloomadest, kuidas närvisüsteem täienes, kuni saavutas inimese närvisüsteemina oma arenemise kõrgeima astme. Neid küsimusi selgitabki käesolev populaarteaduslik ülevaade.

B. L. Dzerdzejevski. Õhumeri. Tõlkinud L. Kalvik. (44 lk., hind 3 rbl.)

Mida enesest kujutab meid ümbritsev õhumeri? Millised on selle mõtted ja omadused? Kuidas tekivad ilmastikunähtused? Neile küsimustele vastamiseks on pühendatud käesolev raamat. Siin käsitletakse populaarteaduslikult ja lihtsast vormist järgmisi teemasid: Õhk ja elu Maakeral. Kui palju õhk kaalub? Kuidas õpitakse õhumerd tundma? Millest koosneb atmosfäär? Kuidas tekivad pilved ja miks sajab vihma? Miks tekivad kestvad sajud ja kuidas muutub ilm? Kui sügav on õhumeri?

L. Saveljev. Jäljed kivil. Tõlkinud O. Ilus. (336 lk., hind 10 rbl.)

Raamat jutustab sellest, kuidas sündis Maa, kuidas tekkisid temal mandrid ja ookeanid, jõed ja mäed, vulkaanid ja jääliustikud, kuidas Maa peal ilmus ja arenes elu esimestest ainuraketest organismidest ja vetikatest kuni kõrgemate taimedeni ja imetajate loomadeni. Maakoore mitmesugused kihid kujutavad arhiivi, möödunud sajandite kroonikat, mille sündmused on registreeritud mitmesuguste märkidega. Vaja ainult õppida neist märkidest aru saama, et lugeda lehekülje lehekülje järel Maa ja elu ajaloo. Lugeja, kes tunneb huvi selle ajaloo vastu, võib hakata jälgede uurijaks, võib õppida mõistma ja tõlgitsema „jälgi kivil“, mis on jätnud möödunud aegade jõed, järved ja mered, jääliustikud ja vulkaanid, taimed ja loomad. Lugeja saab teada, kuidas ja miks vanimatel geoloogilistel ajastutel valitsesid Maal koorikloomad, kalad ja eostaimed, keskajastutel ilmusid, pääsesid suurimale võimule ja muutusid kõige arvukamaks roomajate klass, palmid ja okaspuud ning uusimatel ajastutel — linnud, imetajad, ja lehttaimed. Inimese arenemislugu on jälgitud tema kaugetest ahvitaolistest esivanematest kuni kiviajani.

Toimetuse kolleegium: J. Seiental (toimetaja), J. Käis, E. Murdmaa, A. Pint, A. Raud, S. Väpper. Toimetus: Tallinn, Tõnismägi 11. Ladumisele antud 23. veebruaril 1948. Trükkimisele antud 13. märtsil 1948. Paber 67×95 cm 1/16. Trükiarv 3575. Trükitähti trükipoognas 52 622. Trükipoognaid 4,25. Arvutuspoognaid 5,92. MB-02827. Tellimise nr. 289. Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn, Pikk t. 54/58.

Ilmub 1 kord kuus. Uksiknumbri hind 5 rubla. Tellimishinnad: 6 kuud — 30 rubla, 12 kuud — 60 rubla.

Väljaandja: RK Ajalehtede Kirjastus, Tallinn.

На эстонском языке. „Ньюкогуде Коол“ (Советская школа).
Орган Мин. Просв. ЭССР.